ЛЕМКІВСЬКИЙ КАЛЕНДАР 1997

Бібліотека Лемківщини, 14

ЛЕМКІВСЬКИЙ КАЛЕНДАР

1997

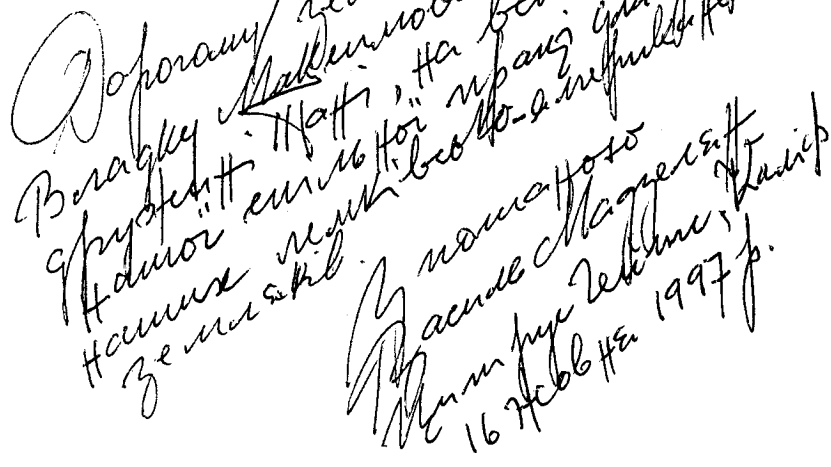

Фундація дослідження Лемківщини
Львів, 1996

Схвалено Редакційною Радою

Упорядник
Іван Красовський

Редактор
Роман Галан
(Варшава)

Художньо-технічне редагування
Анатолія Кобеляка
(Варшава)

Коректор
Ганна Ціханович
(Варшава)

На першій сторінці обкладинки
гравюра Василя Мадзеляна
«Акція „Вісла" 1947 року»

© Copyright by Фундація дослідження Лемківщини, Львів

До друку підготовлено безкоштовно
у Видавництві «Український архів» у Варшаві

Надруковано в друкарні
Львівського поліграфічного технікуму

Дорогі Читачі

Знову у Ваші руки віддаємо «Лемківський календар», цим разом на 1997 рік. Є він продовженням календарних книжок на 1994-1996 роки, що були підготовлені правлінням Фундації дослідження Лемківщини у Львові і видані львівським видавництвом «Край». Віримо, що, хоч і в трудних умовах, добра традиція кріпитиметься також Вашою прихильністю.

Матеріали в цьому випуску календаря з'єднані ниткою спогаду про злочин 40-их років – депортацію лемків з їхньої прабатьківщини. Але, окрім цього, віднайдете тут розповіді про людей, що з Лемківщини вийшли та їй своє життя і творіння присвятили, портрети тих, кого знаємо і хто на порогах своїх ювілеїв, врешті повертання нарисом, спогадом, оповіданням, віршем і народною творчістю у різний історичний час нашої Лемківщини. Серед авторів – давні знайомі і дебютанти. Всі вони сподіваються Вашої уваги. Надіємось, що видання все багатітиме перами. Просимо, присилайте власні твори (до 8-ми сторінок), пропозиції та зауваги до написаного у цій книжці.

Ми вдячні всім авторам. Особливо дякуємо лемкознавцеві Іванові Красовському зі Львова, котрий матеріали зібрав, опрацював у рукописі та впорядкував. Спасибі й редакторові Анатолію Кобелякові – лемкові, що у Варшаві, і його Друзям, котрі у Видавництві «Український архів» наш «Лемківський календар – 97» виготовили до друку.

Бажаємо Вам щастя та благ у 1997 році!

Редакційна Рада

4.I.1922 Народився у с. В'язівниця Ярославського повіту **Осип Величко** – народний різьбяр, художник, автор хроніки «Українська учительська семінарія в Криниці».

6.I.1917 Народився у Межилабірцях (Словаччина) **Іван Прокіпчак** – письменник (26.II.1991).

7.I.1837 Народився в с. Тарнавці Сяніцького повіту **Василь Чернецький** – краєзнавець, історик (5.IV. 1900).

23.I.1667 Андрусівська угода. Поділ України між Польщею та Московщиною.

23.I.1912 Вийшов перший номер газети «Підгірський дзвін» у Сяноці (останній, 18-ий, вийшов у жовтні 1912 р. в Новому Санчі).

Василь Мадзелян, «Колядування на Лемківщині», гравюра.

СІЧЕНЬ

1	**Ср**	**Новий 1997 рік. Боніфатія мч., Дарія**
2	Чт	Ігнатія Богоносця, свщмч.
3	Пт	Юліанії мц., Уляни
4	Сб	Анастасії влкмц.
5	**Нд**	**Нед. Отців, 10 Мчч. у Криті**
6	Пн	Навечір'я Різдва Христового, Євгенії мц.
7	**Вт**	**Різдво Христове**
8	**Ср**	**Собор Пр. Діви Марії, Йосифа Обручн.**
9	**Чт**	**Стефана Первомученика**
10	Пт	Мучеників у Нікомидії
11	Сб	Дітей, убитих Іродом у Вифлеємі
12	**Нд**	**Нед. по Різдві, Богоотців, Анисії мц., Онисії**
13	Пн	Меланії прп., Відд. Різдва
14	**Вт**	**Новий рік, св. Василія Великого**
15	Ср	Сильвестра, папи Рим.
16	Чт	Малахії прор., Гордія мч.
17	Пт	Собор 70-и Апостолів
18	Сб	Навечір'я Богоявлення, Міхея прор.
19	**Нд**	**Богоявлення Господнє**
20	Пн	† Собор Івана Хрестителя
21	Вт	Георгія і Еміліяна прпп.
22	Ср	Полієвкта мч.
23	Чт	Григорія, єп. Ніського
24	Пт	† Теодосія В. прп.
25	Сб	Тетяни мц.
26	**Нд**	**Нед. по Просвіченні, Єрмила мч.**
27	Пн	Отців, забитих у Синаї, Відд. Богоявлення
28	Вт	Павла Тебськ., Івана Кушника
29	Ср	Поклін оковам св. ап. Петра
30	Чт	† Антонія В. прп.
31	Пт	Анастасія і Кирила, аєпп. Олександр.

2.II.1812 Народився в с. Мар'янівці на Полтавщині **Євген Гребінка** – український поет і байкар (15.XII.1848).

7.II.1922 Народилася в с. Туринське біля Сянока **Марія Стахів** (дівоче прізв. Мазур) – народна письменниця.

14.II.1927 Народився в с. Криниця Новосанчівського повіту **Семен Шевчик** – журналіст і громадський діяч.

16.II.1987 Помер у Варшаві **Адам Фастнахт** – історик Сяніцької землі (н. 27.VII.1913).

20.II.1917 Народився в Перемишлі **Анатолій Гнатишак** – професор Львівського медичного інституту, суспільний діяч на ниві культури лемків.

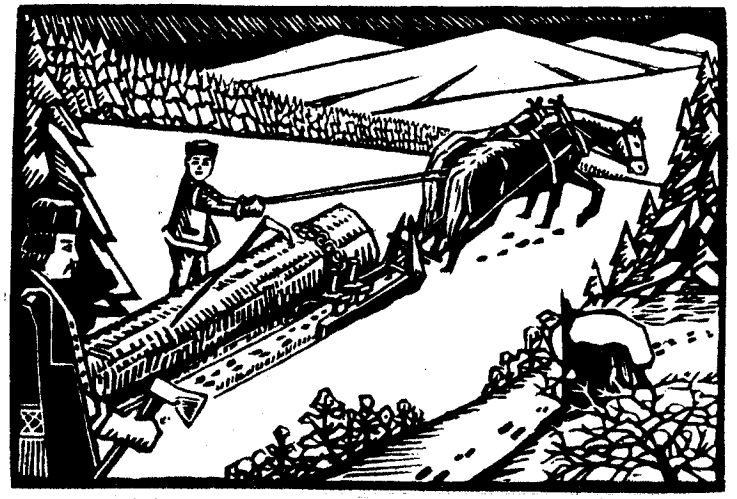

Василь Мадзелян, «Зима в Карпатах», гравюра.

ЛЮТИЙ

1	Сб	Макарія Єгипетського прп.
2	**Нд**	**Нед. 31-ша по Зісл. Св. Духа, Євтимія В. прп.**
3	Пн	Максима ісп., Неофіта мч.
4	Вт	Тимотея ап., Анастасія мч.
5	Ср	Климентія свщмч.
6	Чт	Ксенії прп.
7	Пт	† Григорія Богослова, святит.
8	Сб	Ксенофонта, Марії, Аркадія, мчч.
9	**Нд**	**Нед. 32-га по Зісл. Св. Духа, Перенесення мощів Івана Золотоустого**
10	Пн	Єфрема Сир., прп., Охріма
11	Вт	Перенесення мощів Ігнатія Богоносця
12	**Ср**	**Трьох святителів: Василія Великого, Григорія Богослова, Івана Золотоустого**
13	Чт	Кира й Івана, мчч., лікк. безсрібн.
14	Пт	Трифона мч.
15	**Сб**	**Стрітення Господнє**
16	**Нд**	**Нед. про Митаря і Фарисея, Симеона і Анни**
17	Пн	Ісидора прп.
18	Вт	Агафії мц.
19	Ср	Вукола прп., Дорофеї, Христини мц., Юліана
20	Чт	Партенія і Луки, прпп.
21	Пт	Теодора Стратилата, мч., Захарії прп.
22	Сб	Никифора мч., Відд. Стрітення
23	**Нд**	**Нед. про Блудного Сина, Харлампія мч.**
24	Пн	Власія свщмч., Уласа
25	Вт	Мелетія святит.
26	Ср	Мартиніяна прп.
27	Чт	† Кирила, ап. слов'ян
28	Пт	Онисима ап.

3.III.1827 Народився в с. Великий Поділ на Полтавщині **Леонід Глібов** – байкар (10.XI.1893).

3.III.1947 Помер **Філарет Колесса** – видатний композитор, мистецтвознавець, популяризатор лемківських пісень.

4.III.1987 Помер у Пряшеві **Іван Мацинський** – український поет у Словаччині.

17.III.1917 У Києві постала Українська Центральна Рада на чолі з Михайлом Грушевським – парламент Великої України.

17.III.1977 Помер у Києві **Василь Земляк** (спр. прізв. Вацик) – письменник, автор кн. про лемків «Зелені млини» (н. 23.IV. 1923 в с. Конюшівка на Вінниччині).

21.III.1922 Народився в с. Балутянці Сяніцького повіту **Василь Шалайда** – відомий лемківський різьбяр (21.VI.1978, Одеса).

22.III.1842 Народився в с. Гриньки на Полтавщині **Микола Лисенко** – визначний український композитор (6.XI.1912).

Василь Мадзелян, «Весна в Карпатах», гравюра.

БЕРЕЗЕНЬ

1	Сб	Заупокійна субота, Памфила і Валентія, мчч.
2	**Нд**	**Нед. М'ясопусна, Теодора Тирона, влкмч.**
3	Пн	Льва, папи Рим.
4	Вт	Архипа ап.
5	Ср	Льва прп., єп. Катанського
6	Чт	Тимотея і Євстахія, прпп.
7	Пт	Всеволода кн.
8	Сб	Полікарпа свщмч., єп. Смирни
9	**Нд**	**Нед. Сиропусна, 1-ше і 2-ге знайдення голови Івана Хрестителя**
10	Пн	Початок Великого посту, Тарасія святит.
11	Вт	Порфирія святит.
12	Ср	Прокопія ісп.
13	Чт	Василія ісп.
14	Пт	Євдокії прпмц.
15	Сб	Теодота свщмч., Богдана
16	**Нд**	**Нед. 1-ша Великого посту, Євтропія мч.**
17	Пн	Герасима прп.
18	Вт	Конона мч.
19	Ср	42-х Мучеників Аморійських
20	Чт	Павла Препростого, прп.
21	Пт	Теофілакта ісп.
22	Сб	† 40 Мучеників Севастійських
23	**Нд**	**Нед. 2-га Вел. посту, Кіндрата мч., Галини**
24	Пн	Софронія, патр. Єрусалимського
25	Вт	Теофана ісп., Григорія, папи Рим.
26	Ср	Никифора святит.
27	Чт	Венедикта прп., Ростислава кн.
28	Пт	Агапія мч.
29	Сб	Савина, Олександра, мчч.
30	**Нд**	**Нед. 3-тя Вел. посту, Хрестопоклонна, Олексія**
31	Пн	Кирила, єп. Єрусалимського

2.IV.1777 Помер у Петербурзі **Максим Березовський** – видатний український композитор і співак (н. 27.X.1745, м. Глухів).

9.IV.1922 Народився в Межилабірцях (Словаччина) **Іван Мацинський** – український поет (4.III.1987).

21.IV.1952 Помер **Іван Зілинський** – професор, дослідник лемківських говірок (н. 22.V.1889, с. Красна).

27.IV.1947 Прийнято рішення про створення концентраційного табору в Явожні.

28.IV.1947 На Сяніччині почалася акція «Wisła» (у Новосанчівському повіті відбувалася 27.VI-16.VII, у Новоторзькому почалася 11.VII.1947).

Василь Мадзелян, «Великдень на Лемківщині», гравюра.

КВІТЕНЬ

1	Вт	Хрисанта і Дарії, мчч.
2	Ср	Світлани, Отців прп., убитих в об., Сави
3	Чт	Якова ісп., Любомира
4	Пт	Василія свщмч.
5	Сб	Никона прп., Лідії мц.
6	**Нд**	**Нед. 4-та Вел. посту, Захарії і Якова, прпп.**
7	**Пн**	**Благовіщення Пресвятої Діви Марії**
8	Вт	Собор Арх. Гавриїла
9	Ср	Поклони, Матрони Солунської мц., Мотрі
10	Чт	Іларіона і Стефана, прпп.
11	Пт	Марка і Кирила, мчч.
12	Сб	Акафістова субота, Івана Ліствинчика, прп.
13	**Нд**	**Нед. 5-та Вел. посту, Іпатія Чудотворця**
14	Пн	Марії Єгиптянки, прп.
15	Вт	Тита прп.
16	Ср	Микити прп.
17	Чт	Йосифа і Георгія, прпп.
18	Пт	Теодула й Агатопада, мчч.
19	Сб	Лазарева субота, Методія, ап. слов'ян
20	**Нд**	**Квітна (Вербна) неділя, Серапіона прп.**
21	Пн	Ап. Фоми
22	Вт	Євпсихія мч.
23	Ср	Терентія мч.
24	Чт	Великий Четвер, Страсті
25	**Пт**	**Велика П'ятниця**
26	Сб	Велика Субота
27	**Нд**	**Воскресіння Христове**
28	**Пн**	**Світлий Понеділок, Аристарха**
29	**Вт**	**Світлий Вівторок, Агатії та Ірини, мчц.**
30	Ср	Самсона Перс., прп.

6.V.1947 Договір між урядами СРСР, Польщі та Чехословаччини про спільну боротьбу з УПА.

9.V.1922 Народився у с. Вілька Сяніцького повіту **Андрій Орисик** – відомий лемківський різьбяр, син Михайла Орисика.

16.V.1817 Народився в с. Юрасовці на Вороніжчині **Микола Костомаров** – український історик, етнограф, письменник.

25.V.1987 Помер у Нью-Йорку **Степан Пельц** – суспільний діяч на лемківській ниві в США (н. 11.VIII. 1894).

30.V.1887 Народився в Києві **Олександр Архипенко** – найвизначніший український скульптор, живописець, графік (24.II.1964, Нью-Йорк).

Василь Мадзелян, «На відпуст до Висови», гравюра.

ТРАВЕНЬ

1	Чт	Івана і Косми, прпп.
2	Пт	Івана Верхопечерського, прп.
3	Сб	Теодора Трихини, прп.
4	**Нд**	**Неділя Томина (Провідна), Януарія та ін. мчч.**
5	Пн	Віталія Монаха
6	Вт	† Юрія Побідоносця
7	Ср	Сави Стратилата
8	Чт	† Марка, ап. і євanг.
9	Пт	Глафири мц.
10	Сб	Симеона ап., Стефана, єп. Володимира-Вол.
11	**Нд**	**Неділя Мироносиць, Ясона і Сосипатра, апп.**
12	Пн	Кирила, єп. Турівського
13	Вт	† Якова Заведея, ап.
14	Ср	Єремії прор., Тамари
15	Чт	Анастасія Великого, патр. Олександрійського
16	Пт	† Теодосія Печерського, прп.
17	Сб	Пелагії прп., Моніки мц.
18	**Нд**	**Неділя Розслабленого, Ірини мц., Ярини**
19	Пн	Йова Многострадника, Юдити
20	Вт	Поява Чесного Хреста в Єрусалимі
21	Ср	† Івана Богослова, ап. і єв.
22	Чт	† Перенесення мощів св. Миколая
23	Пт	† Симона Зилота, ап.
24	Сб	† Кирила і Методія, ап. слов'ян
25	**Нд**	**Нед. Самарянки, Єпіфанія і Германа, святт.**
26	Пн	Гликерії мц.
27	Вт	Ісидора мч.
28	Ср	Пахомія прп.
29	Чт	Теодора, Віта, Модеста
30	Пт	Андроніка ап., Юнії
31	Сб	Теодора мч., Клавдії мц.

6.VI.1992 Відбувся в Тернополі Перший Всеукраїнський конгрес лемків.

10.VI.1957 Помер **Симеон Пиж** – редактор, громадський діяч, керівник «Лемко-Союзу» в США (н. 14.II. 1894, с. Вапенне).

21.VI.1932 Початок повстання селян Ліського і Сяніцького повітів проти польських панів.

22.VI.1917 Народився у Монсин (Пенсильванія, США) **Василь Мадзелян** (батьки з с. Більцарева) – визначний представник українського (лемківського) мистецтва у США.

Василь Мадзелян, «Лемківська собітка. Танець збійників», гравюра.

ЧЕРВЕНЬ

1	**Нд**	**Неділя про Сліпонародженого, Патрикія свщмч.**
2	Пн	Талалея мч.
3	Вт	† Костянтина й Олени, царів
4	Ср	Ісаакія прп.
5	**Чт**	**Вознесіння Господнє, Єфросини Полоцьк.**
6	Пт	Симеона Дивногорця, прп., Сусанни
7	Сб	† Третє віднайдення голови Івана Хрестителя
8	**Нд**	**Нед. Отців І-го Нік. собору, Карпа ап.**
9	Пн	Терапонта свщмч.
10	Вт	Никити прп.
11	Ср	Теодосії прпмц.
12	Чт	Ісаакія прп.
13	Пт	Єрмія ап., Єрмея мч.
14	Сб	Поминальна субота, Юстина філос., муч.
15	**Нд**	**Зіслання Святого Духа, Никифора ісп.**
16	**Пн**	**Пресвятої Трійці, Лукіліяна мч., Павліни мц.**
17	Вт	Митрофана свят.
18	Ср	Доротея свщмч., Ігоря кн.
19	Чт	Висаріона й Іларіона, прпп.
20	Пт	Теодота свщмч., Богдана
21	Сб	Теодора Стратилата, Відд. Зіслання Св. Духа
22	**Нд**	**Нед. 1-ша по Зісл. Св. Духа, Кирила Олександр.**
23	Пн	Тимотея свщмч., Олександра
24	Вт	† Вартоломея і Варнави, апп.
25	Ср	Онуфрія В. прп.
26	Чт	Акилини мц.
27	Пт	Єлисея прор.
28	Сб	Амоса прор., Єроніма прп.
29	**Нд**	**Нед. 2-га по Зісл. Св. Духа, Тихона єп.**
30	Пн	Мануїла і інших мчч., Ісавра

6.VII.1937 Помер у Львові **Богдан-Ігор Антонич** – талановитий поет і публіцист (н. 5.X.1909, с. Новиця).

11.VII.1947 У Новоторзькому повіті почалася акція «Wisła».

25.VII.1687 Івана Мазепу обрано гетьманом України.

Василь Мадзелян, «Господар Карпат», гравюра.

ЛИПЕНЬ

1	Вт	Леонтія мч.
2	Ср	† Юди Тадея, ап., брата Господнього
3	Чт	Методія свщмч.
4	Пт	Юліана мч.
5	Сб	Співстраждання Богородиці, Євсевія свщмч.
6	**Нд**	**Нед. 3-тя по Зісл. Св. Духа, Агрипини мц., Горпини**
7	**Пн**	**Різдво Івана Хрестителя**
8	Вт	Февронії мц.
9	Ср	Давида прп.
10	Чт	Самсона прп.
11	Пт	Кира й Івана, мчч.
12	**Сб**	**Св. Верховних апостолів Петра і Павла**
13	**Нд**	**Нед. 4-та по Зісл. Св. Духа, Собор 12-ти апост.**
14	Пн	Косми і Дем'яна, лікарів безсрібників
15	Вт	† Положення ризи Богородиці
16	Ср	Якинта мч., Анатолія, патр. Ц.
17	Чт	Андрія Крит., свят., Марти прп.
18	Пт	† Атанасія Атонського, прп.
19	Сб	Сисоя В., Сисоя Печер., прпп.
20	**Нд**	**Нед. 5-та по Зісл. Св. Духа, Томи і Акакія, прпп.**
21	Пн	Прокопія влкмч.
22	Вт	Панкратія свщмч.
23	Ср	† Антонія Печерського, прп.
24	Чт	Ольги, кн. Київської
25	Пт	Федора й Івана, укр. мчч.
26	Сб	Стефана Сав., прп.
27	**Нд**	**Нед. 6-та по Зісл. Св. Духа, Акили і Прискили, апп.**
28	Пн	† Володимира Великого, кн. Київського
29	Вт	Атиногена свщмч.
30	Ср	Марини влкмц.
31	Чт	Івана Многострадника, Омеляна

У СЕРПНІ

5.VIII.1912 Народився в с. Ждиня Горлицького повіту **Трохим Шевчик** – географ, автор карти Лемківщини (1.VII.1979, Львів).

10.VIII.1947 Народився в с. Пархові на західних землях Польщі лемківський поет **Петро Трохановський** (Петро Мурянка).

15.VIII.1922 Народилася в Мушині (Новосанчівське воєв., Польща) **Ольга Петик** (дів. прізв. Хиляк) – письменниця, громадський діяч.

17.VIII.1772 Галичину (з Лемківщиною) прилучено до Австрії.

24.VIII.1992 У Львові урочисто відкрито пам'ятник Тарасу Шевченкові (автори – брати Сухорські, сини відомого різьбяра з Лемківщини Андрія Сухорського).

Василь Мадзелян, «Хліб наш насущний», гравюра.

СЕРПЕНЬ

1	Пт	Макрини прп.
2	**Сб**	**† Іллі прор.**
3	**Нд**	**Нед. 7-ма по Зісл. Св. Духа, Єзекиїла прор.**
4	Пн	Марії Магдалини, мироносиці
5	Вт	Трофима і Теофіла, мчч.
6	Ср	† Бориса і Гліба, мчч.
7	Чт	† Успіння св. Анни
8	Пт	Єрмолая свщмч., Мирослави
9	Сб	† Пантелеймона лік., влкмч.
10	**Нд**	**Нед. 8-ма по Зісл. Св. Духа, Прохора ап., Інокентія, папи Рим.**
11	Пн	Калиніка, Серафими, мчч.
12	Вт	Сили і Сильвана, апп.
13	Ср	Євдокима првдн.
14	Чт	Проходження Чесного Хреста, Хрещення Руси-України
15	Пт	Стефана, папи Рим.
16	Сб	Ісаакія, Долмата, Фавста, мчч.
17	**Нд**	**Нед. 9-та по Зісл. Св. Духа, Євдокії прп.**
18	Пн	Євсигнія мч., Нонни праведн.
19	**Вт**	**Преображення Господнє**
20	Ср	Дометія прпмч.
21	Чт	Еміліяна ісп., Омеляна
22	Пт	† Матея ап. і євanг.
23	Сб	Лаврентія мч.
24	**Нд**	**Нед. 10-та по Зісл. Св. Духа, Євпла мч.**
25	Пн	Фокія і Аникити, мчч.
26	Вт	Максима ісп.
27	Ср	Перенесення мощів Теодосія Печерського
28	**Чт**	**Успіння Пресвятої Богородиці**
29	Пт	Нерукотворного Образа Спаса, Діомида мч.
30	Сб	Мирона мч., Алипія Печерського, прп.
31	**Нд**	**Нед. 11-та по Зісл. Св. Духа, Флора і Лавра, мчч.**

3.IX.1187 Припускається, що у цьому часі почато написання «Слова о полку Ігоревім».

13.IX.1992 Єпископ Филимон Курчаба освятив у Львові лемківську церкву святих Володимира і Ольги. Відкрито музей історії і культури лемків у Львівському скансені.

15.IX.1817 Помер **Йосиф Ярина** – видатний вчений, літературознавець, поет (н. 1789, Радоцина).

15.IX.1877 Народилася в Бережанах **Олена Кульчицька** – живописець, академік, автор праць з лемківської тематики.

20.IX.1902 Народилася **Олена Мандич** – скульптор лемківського походження, автор пам'ятника О. Духновичу в Пряшеві (12.III.1975)

28.IX.1977 Помер у Торонто (Канада) **Юліян Тарнович** – історик, публіцист, редактор, автор численних праць про Лемківщину (н. 2.IX.1903).

Василь Мадзелян, «Осінь на Лемківщині», гравюра.

ВЕРЕСЕНЬ

1	Пн	Андрія Стратилата, мч.
2	Вт	Самуїла прор., Самійла
3	Ср	Тадея ап.
4	Чт	Агатоніка, Боголіта, мчч.
5	Пт	Лупа, Іринея, мчч.
6	Сб	Євтиха свщмч.
7	**Нд**	**Нед. 12-та по Зісл. Св. Духа, Тита ап.**
8	Пн	Адріяна і Наталії, мчч.
9	Вт	Пімена прп., Кукші свщмч.
10	Ср	Августина єп.
11	Чт	† Усікновення голови Івана Хрестителя
12	Пт	Олександра святит.
13	Сб	† Покладення пояса Пр. Богородиці
14	**Нд**	**Нед. 13-та по Зісл. Св. Духа, Новий церковний рік, Симеона Стовпника**
15	Пн	Маманта, Леоніда, мчч.
16	Вт	Антима свщмч., Теоктиста прп.
17	Ср	Мойсея Боговидця, прор.
18	Чт	Захарії прор.
19	Пт	Чудо Архистратига Михаїла, Євдокія мч.
20	Сб	Созонта мч.
21	**Нд**	**Нед. 14-та по Зісл. Св. Духа, Різдво Пресвятої Діви Марії**
22	Пн	Йоакима і Анни
23	Вт	Минодори та ін. мцц.
24	Ср	Теодори Олександр., прп.
25	Чт	Автонома свщмч.
26	Пт	Корнилія сотника, свщмч.
27	**Сб**	**Воздвиження Чесного Хреста**
28	**Нд**	**Нед. 15-та по Зісл. Св. Духа, Микити влкмч.**
29	Пн	Євтимії влмч.
30	Вт	Софії, Віри, Надії, Любові, мцц.

У ЖОВТНІ

1.X.1727 Данила Апостола обрано гетьманом України.

4.X.1902 Народився в с. Радоцина кол. Горлицького повіту **Павло Юрковський** – культурний і громадський діяч серед лемків в Україні, один з перших засновників хорової капели «Лемковина», довголітній староста хору (11.XII.1982, Львів).

14.X.1942 Утворено Українську Повстанську Армію.

15.X.1922 Народився в с. Вілька Сяніцького повіту **Василь Бенч** – відомий лемківський різьбяр.

16.X.1837 Народився в с. Плоске на Закарпатті **Олександр Митрак** – письменник, етнограф (17.III. 1913).

22.X.1887 Народився **Іван Панкевич** – визначний діалектолог Закарпаття (1959).

22.X.1927 Народився в с. Дошно Сяніцького повіту **Іван Красовський** – український лемкознавець, історик, етнограф.

Василь Мадзелян, «Виробництво гонти на Лемківщині», гравюра.

ЖОВТЕНЬ

1	Ср	Євменія прп.
2	Чт	Трофима й ін. мчч.
3	Пт	Євстахія влкм., Михайла кн.
4	Сб	Кіндрата ап.
5	**Нд**	**Нед. 16-та по Зісл. Св. Духа, Йони прор., Фоки свщмч.**
6	Пн	Зачаття Івана Хрестителя
7	Вт	Теклі, первомц. і рівноапост.
8	Ср	Єфросинії прп.
9	Чт	† Івана Богослова
10	Пт	Каліграта мч.
11	Сб	† Харитона прп.
12	**Нд**	**Нед. 17-та по Зісл. Св. Духа, Киріяка прп.**
13	Пн	Григорія Вірмен., свщмч.
14	**Вт**	**Покров Пресвятої Богородиці**
15	Ср	Кипріяна і Юстини, мчч.
16	Чт	Діонісія Ареоп., свщмч.
17	Пт	Єротея свщмч.
18	Сб	Харитини мц., Яреми
19	**Нд**	**Нед. 18-та по Зісл. Св. Духа, † Томи Близнюка, ап.**
20	Пн	Сергія і Вакха, мчч.
21	Вт	Пелагії і Таїсії, прпп.
22	Ср	† Якова Алфеського, ап.
23	Чт	Євлампія і Євлампії, мчч.
24	Пт	Филипа дияк., Теофана іспов.
25	Сб	Космы Святоградця, прп.
26	**Нд**	**Нед. 19-та по Зісл. Св. Духа, Карпа й ін. мчч.**
27	Пн	Параскевії Терновської, прп., Назарія мч.
28	Вт	Євтимія прп., Лукіяна мч.
29	Ср	Лонгина сотника
30	Чт	Осії прор., Лазаря, друга Господнього
31	Пт	† Луки, ап. і євангелиста

9.XI.1872 Народився в с. Крогульці на Тернопільщині **Богдан Лепкий** – український письменник, історик.

11.XI.1892 Народилася в Сяноці **Ірина Добрянська** – етнограф (14.III.1982, Львів).

12-19.XI.1967 Відбувся у Нью-Йорку Перший Світовий конгрес вільних українців.

23.XI.1867 Народився у с. Штефурів (Словаччина) **Емілій Кубек** – письменник, автор творів про лемків (17.VII.1940, США).

27.XI.1982 Помер у Києві **Дмитро Бедзик** – український письменник, автор трилогії «Украдені гори» (н. 1.XI.1898, с. Вільховець).

30.XI.1927 Народився в с. Мисцова Коросняньского повіту **Степан Кітик** – хірург, громадський діяч.

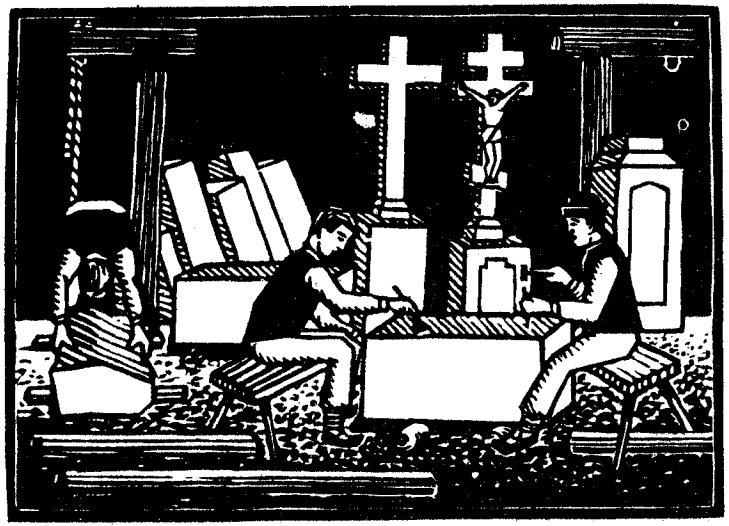

Василь Мадзелян, «Каменярі з Бортного», гравюра.

ЛИСТОПАД

1	Сб	Йоіла прор.
2	**Нд**	**Нед. 20-та по Зісл. Св. Духа, Артемія влкмч.**
3	Пн	Іларіона В., прп.
4	Вт	Аверкія чудотв., святит.
5	Ср	Якова ап., брата Господнього
6	Чт	Арети мц.
7	Пт	Маркіяна і Мартирія, мчч.
8	**Сб**	**Дмитрія Мироточця, влкмч.**
9	**Нд**	**Нед. 21-ша по Зісл. Св. Духа, Нестора мч.**
10	Пн	Параскевії П'ятниці, мц.
11	Вт	Анастасії Римлянки, мц.
12	Ср	Зиновія і Зиновії, мчч.
13	Чт	Стахія та ін. апостолів
14	Пт	Космн і Дем'яна, лікарів безсрібників
15	Сб	Акиндина мч.
16	**Нд**	**Нед. 22-га по Зісл. Св. Духа, Акепсима мч.**
17	Пн	Йоаникія, Никандра, мчч.
18	Вт	Галактіона і Єпістимії, мчч.
19	Ср	Павла ісп.
20	Чт	Єрона і Лазаря, прпп.
21	**Пт**	**Собор Архангела Михаїла**
22	Сб	Матрони і Теоктисти, прпп.
23	**Нд**	**Нед. 23-тя по Зісл. Св. Духа, Єраста, Родіона, апп.**
24	Пн	Мини, Вікторія, Вікентія, мчч.
25	Вт	† Йосафата свщмч.
26	Ср	† Івана Золотоустого
27	Чт	† Филипа ап.
28	Пт	Початок Різдвяного посту, Гурія мч.
29	Сб	† Матея ап. і євангелиста
30	**Нд**	**Нед. 24-та по Зісл. Св. Духа, Григорія Неокесар. святит.**

3.XII.1722 Народився в с. Чорнухах на Полтавщині **Григорій Сковорода** – філософ, просвітитель, поет (9.XI.1794).

5.XII.1917 Відкрито у Києві Українську академію мистецтв.

10.XII.1947 Помер **Микола Бескид** – історик і громадський діяч на Закарпатті та Пряшівщині.

16.XII.1857 Народився в с. Стожери **Францішек Ржегорж** – чеський етнограф, дослідник Лемківщини (6.XI.1899).

24.XII.1857 Народився в Старому Санчі **Северин Удзєля** – польський етнограф, дослідник Лемківщини (26.IX.1937).

Василь Мадзелян, «За вельку млаку», гравюра.

ГРУДЕНЬ

1	Пн	Платона і Романа, мчч.
2	Вт	Авдія прор., Варлаама мч.
3	Ср	Григорія і Прокла, прпп.
4	**Чт**	**Введення в храм Пресвятої Діви Марії**
5	Пт	Филимона ап.
6	Сб	Амфілохія і Григорія, святит.
7	**Нд**	**Нед. 25-та по Зісл. Св. Духа, Катерини влкмч.**
8	Пн	Климента, папи Рим.
9	Вт	Алипія стовпника, прп.
10	Ср	Якова Перс., мч.
11	Чт	Стефана, Іринарха, мчч.
12	Пт	Висаріона ап.
13	Сб	† Андрія Первозванного, ап.
14	**Нд**	**Нед. 26-та по Зісл. Св. Духа, Наума прор.**
15	Пн	Аввакума прор.
16	Вт	Софронія прор.
17	Ср	Варвари влкмц., Івана Дамаскія, прп.
18	Чт	† Сави Освящ., прп.
19	**Пт**	**Св. о. Миколая Чудотворця**
20	Сб	Амвросія єп.
21	**Нд**	**Нед. 27-ма по Зісл. Св. Духа, Потапія прп.**
22	**Пн**	**Непорочне зачаття Пр. Діви Марії**
23	Вт	Мини та ін. мч.
24	Ср	Даниїла стовпника, прп.
25	Чт	Спиридона прп.
26	Пт	† Євстратія, Євгена, Ореста, мчч.
27	Сб	Тирса і Левкія, мчч.
28	**Нд**	**Нед. 28-ма по Зісл. Св. Духа, Єлевтерія свщмч.**
29	Пн	Аггея прор.
30	Вт	Даниїла прор.
31	Ср	Севастіяна мч.

Без права на повернення

(До 50-річчя виселення лемків)

Трагедія, яка налягла на Лемківщину в зеніті сорокових років нашого віку, була найстрашнішим лихом у всій історії дітей цього краю. Наслідки цієї трагедії постійно тривають і продовжуються в грядущі десятиліття. Продовжуються і для Лемківщини, і для всіх тих споконвіку українським етносом заселених земель, що після другої світової війни відійшли до Польщі. Земель, що смугою пролягають від Попраду до Нарви, в тому й північна (галицька) частина Лемківщини.

Пору між вереснем 1944 року і серпнем 1947 року уважні історіографи називають часом етноциду: поетапно і в деталях спланованим та здійснюваним владою тодішньої Польщі винищуванням до останнього тих українців, котрі суцільно замешкували Прикарпаття, а також Надсяння, Любачівщину, Західну Холмщину, Підляшшя. Діялося це на очах Європи, світу. Насильство на близько 700-тисячній частці українського народу проводилося за ширмою куцої декларації Ради Національної Єдності Польщі від 15 березня 1944 року, в якій підкреслювалося, що *«...польська нація візьме під повну увагу інтереси інших національностей, що знаходяться в середині границь Польщі... Польща базуватиме своє відношення до цих людей на принципі політичної рівності і забезпечення їм умовин для розвитку...»*. Піввіку тому, мов регіт лукавого, лунали ці слова над обезлюдненими руїнами Лемківщини, над попелищами тисячолітньої спадщини українців на Ярославовій і Даниловій землі.

*

Перший етап етноциду відкрився 9 вересня 1944 року договором між маріонетковими урядами Польщі та УРСР про переселення українців з Польщі на територію

Пасхалія до 2005 року

Роки	Неділя Митаря і Фарисея	Початок Великого посту	Великдень	Зіслання Св. Духа (П'ятдесятниця)	Початок Петрівки
1998	8 лютого	1 березня	19 квітня	7 червня	15 червня
1999	31 січня	22 лютого	11 квітня	30 травня	7 червня
2000	20 лютого	13 березня	30 квітня	18 червня	26 червня
2001	4 лютого	26 лютого	15 квітня	3 червня	11 червня
2002	24 лютого	18 березня	5 травня	23 червня	1 липня
2003	16 лютого	10 березня	27 квітня	15 червня	23 червня
2004	1 лютого	13 лютого	11 квітня	30 травня	7 червня
2005	20 лютого	14 березня	1 травня	19 червня	27 червня

СРСР і поляків та жидів з УРСР у Польщу. У жовтні 1944 року транспорти з українською людністю вирушили на Схід. Виселення мало закінчитися з останнім днем січня наступного року. Потім термін цей кількакратно мінявся – на 31 грудня 1945 року, на 15 червня 1946 року, на останній день 1946 року. За кожною такою зміною посилювалася пацифікація, зростав терор, глибшала трагедія.

Протягом першого року депортаційної акції у дію введено три дивізії польського війська. Ввійшли вони насамперед у села Прикарпаття. Водночас з ними на Лемківщині появилися змішані польсько-совітські агітаційні групи. Їхні члени входили також у склад переселенських комісій. Агітатори, заохочуючи лемків і весь тут мирний український народ до зміни громадянства, постійно твердили, що ті українці, котрі за принципом добровільності не виїдуть в УРСР, будуть вивезені примусово далеко на Схід або ж на понімецькі землі на заході і півночі Польщі.

До весни 1944 року відносно незначна частина безземельних лемків, майно яких було повністю знищене війною, піддалася цій агітації. Однак основна їх кількість нізащо не годилася покидати батьківського порога. Коли влітку цього ж року переселенська акція повністю провалилася, польська влада при активній підтримці її кремлівських наставників почала 3 вересня наступний етап виселенсько-винищувальних дій.

Червень 1946-го мав стати тим місяцем, в якому останній українець буде вигнаний з прабатьківської землі – від Лемківщини до Підляшшя. Тепер уже ніхто з поляків не заступався словами *добровільне переселення*. Почалася брутальна депортація. Не тільки повстанські відділи, а весь тут український народ назвали *бандитами*. І так, як до бандитів, поставилися й до лемків. Послідовна, часто кривава, пацифікація охоплювала село за селом. Лемківщина горіла, лилася невинна кров, жах сковував душі.

Кажуть очевидці, а живе їх ще чимало, що терор сягнув краю, коли у села ввійшли загони спеціального призначення. Жорстокість, з якою вони поводилися, не лишала сумніву, що в їх склад входять люди катівського хову. На підмогу їм приходили підпільні групи, складені з шовіністичного шумовиння – справжні бандити. Саме оці спецзагони отоčували вибране село, йшли від хати до хати, викидали з них кожного, на кого лягла хоч би лиш українська тінь, і під вистріли з автоматів та іншої зброї гнали народ на залізничні станції. Тут чекали ешелони транспортних вагонів. Звідси їх, обезсилених, обкрадених і по-жебрацькому бідних, везли в УРСР. До послуху привертали жорстоким знущанням, та, просто, вбивали, безпощадно мордували. Майно по вигнанцях грабували та нищили і самі військовики, і бандитські групи.

Звичайно, обов'язковою була заборона обробляти поля. Голод мав стати союзником виселенських комісій. Особливу увагу звернуто на людей з освітою. По всій Лемківщині велися арешти інтелігенції.

Масових убивств можна було сподіватися щоднини, щогодини. Хоч моторошно згадувати, наведімо, таки, деякі факти жаху. Лише деякі... У селі Туринському спалено 5 хат, убито 20 осіб. З димом пішли села Прилуки, Кам'яна, Ославиця, Явірник, Душатин. У селі Карликів поляки замордували о. Малярчика, його родину, розстріляли Степана Гулича та багатьох інших мешканців місцевості. Всього 23 особи. У згаданому 1945 році загони польського війська спалили село Кальницю, частину сіл Середнє і Сукувате. У травні 1945 року був здійснений варварський напад на село Синяву, де пришельці спопелили чимало хат, замордували 32 особи. У селі Кінське бандити замучили трьох братів Масляків, у Вислоці Долішньому вбили 7 осіб, Терці – 30, Хрещатій – 17. У селі Команчі був убитий о. С. Венгринович, у селі Дошно – о. Богдан Семків. Жорстоко розправився 34 піхотинський полк Війська польського з мешканцями села Завадка Морохівська на Сяніччині. Тут замордовано 78 селян, а село спалено. В одному зі своїх листів командир сотні УПА Степан Стебельський «Хрін» так згадував цю страшну подію: *«...Наскочили на Завадку Морохівську так нагло без пострілів, що за 10-20 хв. вирізали, дослівно вирізали 68 жінок, дітей і стариків. Вирізували багатьом язики, черева, груди, підрізували горла і т.п. Половина з зарізаних згоріла у вогні до половини. Вид страшний, якого я в житті ще не бачив ніколи. Звірство гірш часів Нерона або гунів. Зі села забрали усю худо-*

бу і нагло втекли. Ніхто не встиг нам донести про напад, бо робили його тихо...».

Совітські агітатори – функціонери НКВД закликали: *Вас* (українців) *поляки знищать, а ми нічим вам допомогти не зможемо.* Закликали і разом з польським шумовинням ішли палити лемківські села, мордувати їхніх мешканців, а тих, що осталися, скованих панічним страхом, гнали разом з польськими військовиками на вулицю, а далі у відправні пункти. Інколи лишали дві години на те, щоб нещасники зібрали необхідне в дорозі причандалля. Усе своє, призбиране роками, майно мали вони оставити у хатах. У кого не було коня, хто не мав або не зміг підготовити воза – йшов у невідане пішки...

У 1945 році переселено з повітів: Ліського – 39 505 осіб, Сяніцького – 60 878 осіб, Ясельського – 7 270 осіб, Горлицького – 15 058 осіб, Новосанчівського – 20 093 особи, Новоторзького – 1 197 осіб. Всього – 144 791 особу.

Але це були не всі, кого вигнано тоді з Лемківщини. Польські урядові чинники звітували, що *«лемки шукають різних причин, щоби скритися перед евакуацією».* Помимо примусу, *«лемки не мають наміру добровільно залишати границі Польщі».*

На півдні Польщі почали організуватися нові спеціальні збройні загони, банди з польського комуністичного та шовіністичного елементу, які приступили до ще жорстокішого нищення українців. Ці банди, нерідко очолювані переодягненими енкаведистами з переселенчих комітетів, замордували, між іншим, в таких селах: Пискоровичі – 2 тисячі осіб, Павлокома – 300, Малковичі – 200 осіб. Винищувальна хвиля не обминала жодної місцевості. Пограбувавши майно, палили села.

Обабічне виселення було вигідне обом «договірним» сторонам. Совіти звільняли Польщу від віковічного їх ворога – української національної меншості, себе від зайвих поляків, зокрема з міст (Львів, Тернопіль, Станіславів), у які переселялися росіяни.

*

У кінці 1945 й на початку 1946 років польські війська, підпільні формування почали новий терор. На сам Великдень у селі Воля Нижня вояки вбили о. В. Костишина, у Полянах Суровичних замордовано 9 осіб, у Вислічку – 5 осіб. Трагічний список, що продовжується, засвідчується нині документами і спогадами.

На допомогу населенню йшли відділи УПА і самооборонні групи. Як кажуть учасники повстанської боротьби, ситуація, однак, постійно ускладнилася. Це насамперед з огляду на територіальний обсяг акції, яку проводив противник. Відділам УПА довелося розпорошитися на менші частини. Сприяло це їхній оперативності. Водночас, таки, послаблювало їхню силу. Протистояти багаточисельному противникові ставало все важче, а то й зовсім годі.

У 1946 році військовою Оперативною групою «Rzeszów» (утворено її 5 квітня цього ж року) депортовано головним чином з Ліського та Сяніцького повітів 50 тис. осіб. Всього – майже 200 тисяч осіб, отож переважну частину українського населення Лемківщини. Решта стероризованої і пограбованої людності залишилася на рідних землях з надією у серцях на «краще завтра». До червня 1946 року з етнічних українських земель виселено в УРСР щонайменше 482 тисячі українців. Водночас складалися оперативні плани і йшла підготовка ділом другого етапу етноциду – акції «Wisła».

У глибині душі кожного виселюваного лемка тліла іскорка надії на тимчасовість їх вигнання. Протягом десятиліть, що минули, іскра згасла. В Україні вигнанців розселили в містах і селах Львівщини, Тернопільщини, теперішньої Івано-Франківщини. Те, що вони тут пережили протягом 50 років, чекає своїх книг. 24 серпня 1991 року вони дочекалися проголошення вільної України і вірять, що незалежна Батьківщина не забуде їх страждальної долі та їхньої Лемківщини.

*

Тим часом у межах Польщі боротьба з залишками українства, себто з сотнями тисяч мирного населення і нечисленними відділами повстанської армії, продовжувалася. Восени 1946 року у Міністерстві оборони Польщі розглянуто (чи вперше?) питання депортації українців на понімецькі землі. Влада Польщі вирішила остаточно довершити виселенське діло.

Організаційна підготовка до виселення почалася в січні 1947 року і в основному завершилася 27 березня. День пізніше неподалік села Яблінка біля Балигороду

Василь Мадзелян, «Явожно», гравюра.

під час сутички з підрозділом УПА загинув заступник міністра оборони Польщі Кароль Свєрчевський. Досі не встановлено, хто був винуватцем його смерті. Тоді звинувачено українців – не тільки повстанців, але, для пропаганди, всіх. І застосовано варварську засаду збірної відповідальності.

Для проведення акції «Wisła» призначено п'ять дивізій польського війська. Її початок назначено на 23 квітня 1947 року. З організаційних приводів термін цей переміщено на 28 квітня.

Перші транспорти з виселенцями вирушили з Лемківщини. 29 квітня з залізничних станцій у Щавному

і в Команчі уважні охоронці повезли лемків на північ – у прибалтійську Слупщину. Останній транспорт у цій акції був відправлений 8 серпня.

Протягом трьох місяців 150 тисяч українців – від Лемківщини до Підляшшя – депортовано на чужину без права на повернення. Розміщено їх у західній і північній прикордонній смузі. За інструкцією Міністерства повернутих земель українців з акції «W» заборонялося поселювати ближче ніж 50 км до кордону і чисельніше ніж у 10% відносно місцевої людності. Каратели не завжди радили собі з наказом. Тому й на Сувальщині, Ольштинщині, Ельблонжчині, Гданщині, Слупщині, Кошалінщині, Щецінщині, Гожівщині, Зеленогірщині, Лігниччині, Вроцлавщині українців можна було зустріти значно ближче до кордону і чисельними групами. Були навіть тут цілі села лемків.

Для того, щоб вони там опинилися, в третій декаді квітня 1947 року у Східній Лемківщині зосереджено понад 10 тисяч польського війська. Державне репатріаційне управління спільно з військовою оперативною групою «Вісла» протягом двох місяців (останній транспорт поїхав з Сянока 23 липня 1947 року) репатріювали, як військовополонених, решту кількадесят тисяч лемків, що їх розсіяно в польському середовищі з метою остаточної їх денаціоналізації. З клеймом злочинців жили вони довгими десятиліттями. Ніколи, однак, вони не здалися і не відреклися рідного порога. Після 1956 року і протягом наступних років невелика кількість лемків повернулася у рідні гори. Повернулася на руїну – сіл, святинь, батьківщини. Для більшості, однак, їхня материзна залишається недоступною. Національні парки, які тут державними законами потворено, не дають шансу навіть відкупити землю дідів.

*

І ще одне задля пам'яті. В час акції «Wisła» заарештовано і запроторено у кільканадцять в'язниць тисячі українців. Найбільше водночас потрапило їх в концентраційний табір (філіал Освєнціма) в місцевості Явожно. У табірному гурті близько 4 тисяч українців було чимало лемків. Загнано сюди і 22 греко-католицьких та 5 православних священиків. Перший транспорт у табір відправлено з Сянока 4 травня 1947 року. Найдов-

ше в'язнили священиків. 160 в'язнів (в тому жінок, дітей і старців) тут загинули. Умови перебування не були тут легші ніж ті за німця в Освєнцімі. Сотні в'язнів внаслідок тортур померли після виходу з Явожна. Одним з засланців у Явожно був о. митрат Степан Дзюбина (лемко, живе у Перемишлі). Свої спогади про цю неволю отець митрат умістив у незвичній мемуарній книзі «І стверди діло рук наших», що вийшла у Видавництві «Український архів» у Варшаві. Згадаю, що о. Дзюбина брав участь у відправі в нашій лемківській церкві у Львові 10 жовтня 1993 року.

Від акції «Wisła» минає піввіку. Стільки теж часу чекають лемки, чекають всі українці, що зазнали етноциду 1944-1947 років (і його наслідків), державного офіційного законного визнання цього насильства – ділом злочинним. Ждуть ліквідації законів і декретів, за якими акція проводилася й укріплювалася. Чи 1997 рік буде у цьому болісному питанні іншим від 50-ти попередніх? Чи у пам'ять поколінь впишеться він промінням правди про долю і біль лемка?

Опр. за упорядником Роман Галан

Роздуми над давньою фотографією (див. стор. 39).

Роздуми над давньою фотографією

Оце тримаю в руках пам'яткову реліквію-фотографію (див. стор. 38), що була зроблена 7 липня 1947 року в селі Мала Плавуча на Тернопільщині (де нас поселили у 1945 році). Це був день Івана і двадцятий рік мого життя.

Усе це відбулося гейби учора, хоч минуло від того часу рівно півстоліття. Деякі мої друзі вже назавжди покинули нас, не дочекавшись мого 70-річного ювілею. Тоді ми (пам'ятаю) навіть проголосили тост «За те, щоб зустрітися всім у 1997-у». На жаль, зустріч в такому складі вже не відбудеться.

Боляче на серці. Хоч нашвидку, мимоходом, та скажу кілька слів про кожного з них. Сидять спереду зліва: Маруся Іванець – виселенка з Сокальщини, живе у Сокалі, Федір Банадига – місцевий з Малої Плавучі, покійний, Стефанія Баб'як – з Малої Плавучі. Сидять: Богдан Гладинюк з Сокальщини, мешкає у Львові, Анна Кавуза з Сокальщини – моя наречена. Але доля не судила нам зійтись (померла у Сокалі 1983 р.). Далі я – ім'яниник з Лемківщини, Ольга Кузьма з Сокальщини, живе у Сокалі, місцевий хлопець Іван Вовк – покійний. Стоять: Андрій Лучка з Малої Плавучі (там і живе), Михайло Гараус – мій односельчанин з Лемківщини, живе у Миколаївській області, Ксеня Кузьма з Сокальщини, живе у Малій Плавучі, Павло Гуменюк з Малої Плавучі, де й живе, Марія Лучка з Малої Плавучі, прізвище наступного хлопця з Малої Плавучі я забув. Далі стоять: Наталка Баб'як і Славко Літвінський з Малої Плавучі, Оля Іванець з Сокальщини і малий ще тоді Ігор Кавуза з Сокальщини (покійний).

Хочеться підкреслити, від перших днів ми щиро подружили з місцевими галичанами. Про це свідчить також факт моїх ім'янин. Поздоровити мене, лемка, прибули в основному місцеві хлопці та дівчата, наші сусіди з-над Бугу. Дружні почуття до галичан, до сокальців я свято збережу все життя.

Іван Красовський

Лемки в Монастириськах піввіку пізніше

У неділю, 15 жовтня 1995 року, від самого ранку дзвонили в усіх церквах Монастириського району на Тернопільщині. У відгомоні дзвонів відчувалася якась тужлива мелодія. Для колишніх вигнанців з Лемківщини і Любачівщини, велику громаду яких 50 років тому поселили у Монастириськах і районі, цей день запам'ятається надовго. Сьогодні люди тут (не лише українці з Лемківщини і Любачівщини) згадують 50-річчя трагічної події.

Після ІІ-ої світової війни, у 1945-1946 роках, польська влада, користуючись власними військами і допомогою загонів НКВС, насильно депортувала українців з Польщі. Кривавою раною ятриться до цього часу біль сердець при згадці про ті жахливі тортури, вбивства, палення сіл, нищення церков, цвинтарів, які здійснювалися з поспіхом на очах споконвічних господарів цих земель та після їх виселення.

Кличуть дзвони... До Монастириськ приїжджають групи людей, переважно колишніх виселенців. Ті, що ближче міста – приходять пішки. За ініціативою місцевого осередку товариства «Лемківщина» і пароха – лемка о. Анатолія Дуди, котрий відправляє богослужіння також у лемківській церкві святих Володимира і Ольги, що у Шевченківському гаї (Львів), на поминальні врочистості запрошено відомого вченого, культурного діяча, голову правління Фундації дослідження Лемківщини у Львові, Івана Красовського – лемка з села Дошно на Сяніччині. Прибули теж керівники і члени правлінь обласних відділень товариства «Лемківщина» з Тернополя та Івано-Франківська.

О 8-й годині ранку о. Дуда розпочав літургію у церкві в селі Гуті поблизу Монастириськ, де, в основному, живуть лемки з Висови. Дружно відспівували місцеві хористи. Урочисто пролунав голос читця Апостола. «Хто ж би це? Адже це голос не нашого дяка...» Вірні

зиркнули на хори. Співав гість зі Львова. Отець Дуда проголосив задушевну проповідь, присвячену подіям, що мали місце на Лемківщині, Любачівщині, Надсянні, Холмщині 50 років тому. Після літургії відправлено панахиду.

Дві години пізніше урочиста літургія та панахида правилася у церкві в Монастириськах. Прибули лемки і любачівці з Монастириськ і околиць. Служили отець Петро Савіцький (декан) та отець Анатолій Дуда. У своїй проповіді отець Савіцький, а потім отець Дуда дали оцінку трагічним подіям 1945-1947 років у Польщі.

*

Багатолюдна зустріч відбулася о 15-й годині у великому залі Будинку культури. Людей зібралося дуже багато, мабуть сотень п'ять. Відкрив свято о. Анатолій Дуда короткою молитвою в супроводженні шести дівчаток з запаленими свічками. Група дівчат і хлопців представила коротку інсценізацію «Це сталося півсторіччя тому». Змістом вистави обрано тему вигнання лемків з їх рідного краю.

Спогадами про переселення поділився автор цієї інформації, лемко Іван Кулик. Він подав історичну характеристику подій 1945-1947 років, розповів про знущання польських військ і військ НКВС над мирними селянами. Висловив жаль з приводу непорозумінь між різними товариствами і групами лемків у Польщі. Побажав, щоби всі лемки об'єдналися. Єдність і згода принесуть успіхи в розвитку їхньої культури.

До трибуни запрошено гостя зі Львова Івана Красовського. Він поздоровив лемків міста і району від лемківської громади Львова, подякував за запрошення на свято, коротко розповів про історію лемків від найдавніших часів, охарактеризував трагічні події 1945-1947 років на Лемківщині. На закінчення розповів про роботу Фундації дослідження Лемківщини у Львові.

«Я говорю про це, – зазначив доповідач, – не тому, щоби похвалитися успіхами. Хоч, щоправда, за три роки існування Фундації ми збудували лемківську церкву святих Володимира і Ольги, музей історії лемків, видали 12 книжок з лемківської тематики. Говорю це тому, що великим нашим помічником і активістом, душею лемківської громади як у Львові, так і поза його межами, є ваш земляк отець Анатолій Дуда, котрий раз у місяць відправляє в нашій церкві, допомагає у розповсюдженні літератури, зокрема лемківських календарів. Ми вельми вдячні отцеві Анатолію...» Іван Красовський побажав успіхів у праці правлінню нашого товариства «Лемківщина», щастя всім лемкам.

Далі зі спогадами виступили Ольга Ференц, Емілія Турок (вірш), Іванна Курило, Іван Турок, Ірина Громосяк, Ганна Волошко та інші.

Доповідач Олександер Венгринович, голова Тернопільського обласного відділення товариства «Лемківщина» повідомив, що подібне свято відбудеться в Теребовлі (22 жовтня) і Підгайцях (29 жовтня). Подав довідку про визначних людей Лемківщини, розповів про виставку творів Никифора Дровняка, що її недавно відкрито в Тернополі. Згадав про роботу правління Товариства, зокрема про газету «Дзвони Лемківщини». Олександер Венгринович завершив свій виступ теплим поздоровленням на адресу о. Анатолія Дуди, котрому оце минуло сорок років. Ювіляр приймав квіти, подарунки.

Отець Дуда щиро подякував за поздоровлення, згадав, що останнім часом (також при його ініціативі) проведені подібні врочистості в селах Маливоди (21 вересня) і Зеленчі (1 жовтня) Теребовлянського району та місті Тлумач (8 жовтня) у Івано-Франківщині. Сьогодні богослужіння і панахиди за жертви подій 1945-1947 років правляться в кожній церкві Монастириського району. Далі душпастир говорив про трагедію п'ятдесятирічної давності на Лемківщині, розповів про роботу товариств «Лемківщина», Фундації дослідження Лемківщини і про свою участь у праці на

церковно-виховній і культурній ниві в осередках, де живуть лемки.

Громадська діячка, популяризаторка культурних надбань лемків, Марія Бурдяк (живе в селі Біла поблизу Чорткова), цікаво розповіла про значення сьогоднішнього свята у вихованні молодого покоління в дусі любові до історії, культури і традицій нашого рідного краю.

До слова був запрошений Степан Криницький – голова товариства «Лемківщина» Івано-Франківської області. Він присвятив увагу старанням Товариства у справі визнання лемків депортованими та можливості спрощеного переїзду лемків та інших колишніх виселенців й їхніх дітей через українсько-польський кордон.

Марія Малиняк (поетеса) співала пісню долі на власні слова. З поздоровленням для лемків і любачівців виступили голова Збаразької районної адміністрації Степан Біскуп та голова товариства «Любачівщина» Степан Козак.

Офіційна частина свята закінчилася чудовим концертом лемківської пісні у виконанні народного самодіяльного лемківського хору «Яворина» (Монастириська). Запам'ятався виступ тріо в складі Анни Сави, Марії Кунч і Марії Богдан та дуету: Надя Ференц і Марія Малиняк. Справжнє захоплення викликав виступ маленького Володі Настацюка, котрий майстерно, по-лемківськи продекламував вірша «Я ся вродив твердим лемком». Прекрасно вела вечір Віра Зінченко, уміло вплітаючи між номерами програми власні змістовні коментарі.

Щедра лемківська гостина, що її супроводжували цікаві тости, веселі співанки, продовжувалася до пізнього вечора.

Іван Кулик

Побач, не забудь і люби

Були ми на фестивалі лемківської культури
в Зиндрановій «От Русаля до Яна»
(24-25 червня, організатор – Федір Гоч),
були ми на нашій Лемківщині

Літо 1995-о року було сухим і теплим. Кінець червня. Піднесений настрій у львів'ян. 11 чоловік – отець Ростислав Свистун, Петро Когут, Іван Красовський, Ярослав Дуда, Дмитро Солинко, Ярослав Швягла, Михайло Костик, Григорій Сидорик, Світлана Сидорик, Михайло Папайло, Ірина Чертик – їдуть на IV фестиваль лемківської культури у Зиндранову (Польща, поблизу словацького кордону).

Миттєво перетинаємо кордон України з Польщею. В'ється дорога так, аж здається, наче рідна батьківська земля, зустрічаючи нас, простелює нам стрічку із полотна, вже вибіленого і висушеного сонцем, а килим Карпат хоче забарвити її у зелень, колір надії, додаючи небесну синь.

Дорога – це нитка життя, що з'єднує нашу пам'ять з босоногим дитинством, з рідною хижою на схилах гір, з тими полями, що подарували татові і мамі наші гори. Зелень Карпат – це вічність буття райського куточка на землі, якщо хочете, то можу назвати його праведним, бо не згрішили ми в ньому ані перед Богом, ані перед людьми. А що ходили босими по землі, хіба це гріх? Тоді ми були з'єднані з нею органічно і міцно. Вона годувала нас своїми дарами полів, випускала траву і дарувала квіти. Вона поїла нас святими і цілющими джерелами, лікувала благодатним і чистим повітрям гір. Вона народжувала нас. А голубінь небес утішала нас, посилала сонце і тепло. Церква дзвонила нам і збирала докупи. Пам'ятаю тата і маму, братів і сестер, дідусів і бабусь. Пам'ятаю повноводну річку, що текла через наше село. Чомусь кажуть, значно обміліла. Хто її вижив? Невже час

розлуки? А може це обміліла моя пам'ять? Я ж давно не бачив своєї річки...

...Зупиніть автобус! Тут починається Лемківщина! Гори такі ж, а трохи інші. Перше село обабіч дороги. То вже лемківське село! Частіше забились у грудях серця. Тук, тук, тук! Стоїмо, як перед святою чашею. Боже, милостивий будь мені, подорожньому! Кланяємось доземно і цілуємо на узбіччі дороги землю.

Побували ми у Сяноці в гостях у Владики Адама, єпископа Перемиського і Новосанчівського, де він частував нас обідом і обдарував подарунками. Коротко перепочили і помолилися у кафедральному соборі.

До Зиндранови прибули 23 червня (п'ятниця) досить вчасно, спочатку на обійстя Федора Гоча – організатора фестивалю «От Русаля до Яна», фольклориста, музейника, популяризатора і оберігача лемківської культури, музиканта і доброї людини від Бога.

В суботу рано був ще час до початку святкування. Наша група поїхала в села Мшану і Гирову. У Мшані на цвинтарі відбулася відправа св. Панахиди за всіх померлих і похоронених. Відправив отець Ростислав Свистун. Цвинтар занедбаний, зруйнований, залишилося кілька кам'яних хрестів. З трудом змогли ми прочитати кілька прізвищ односельчан, деякі нагадали з пам'яті.

Поїхали ми до Гирови. На цвинтарі відбулася також відправа св. Панахиди за всіх померлих і похоронених. Зійшлося багато односельчан – Каїтан Фаль, жінка Надія Чупінська, Іван Навроцький та інші. Цвинтар трохи упорядкований, покошена трава, посаджені кущики. Є багато пам'ятників, де тепер хоронять поляки. Між ними є уже нові пам'ятники, які поставили Михайло Костик на могилі своєї мами, Іван Кордись на могилі свого батька, Михайло Фаль на могилі своєї мами. Павло Дідич упорядкував могилу своєї мами. Вже призабулися прізвища односельчан, що тут похоронені, які ще просять знайти і поправити їхні могили, зруйновані війною і розмиті часом після виселення лемків. Їх багато.

Ми були в Зиндрановій...

В Гирові ми відвідали найстаршу у цьому районі Лемківщини церкву, яка була знищена в час війни. Тепер ведеться капітальне відновлення церкви з метою надання їй вигляду, який вона мала раніше. Потім ми всі разом з теперішніми мешканцями села на подвір'ї Івана Навроцького влаштували поминки. Ми – члени Фундації дослідження Лемківщини у Львові, Григорій Сидорик з села Сокільники і Михайло Костик зі Львова просимо і закликаємо всіх жителів лемківських сіл повернутися серцем до своїх рідних, близьких, які залишилися вічно спочивати на наших лемківських цвинтарях без опіки. Вони просять Вас: «Прийдіте, підправте наші могили і помоліться за упокій наших душ».

Ми повернулися до Зиндранови на святкування. Там зібрано все, що тільки можна зібрати лемківського. У хаті батьків і на подвір'ї – музей. Знаряддя праці і побуту, портрети визначних діячів культури і просвіти Лемківщини, старовинні ікони, одяг, писанки, музичні інструменти. Лемківська хижа. На подвір'ї – пам'ятники і реліквії двох світових воєн. Крутиться вітряк вітрового млина.

Побач, не забудь і люби!

Недалечко жидівська хата-музей, оновлена, з фотографіями на стіні тих людей, що колись тут жили. А ще трохи далі – новозбудована церква св. о. Миколая (1985).

Фестиваль розпочався у суботу, 24 червня. Відкрив його вступним словом Федір Гоч, заграв ансамбль троїстої музики під назвою «Лемко-Рома». Прибули з різних сторін і місць Польщі, Словаччини, України вокально-хореографічні й інструментальні колективи, географія гастролей яких дуже широка. Заповнила місця публіка.

Грав, співав, танцював фестиваль – грала, співала, танцювала Лемківщина. Яка музика, які танці, який дриг! А гудаки гудали без утоми... Гарно і незабутньо, як колись.

Влаштували святковий обід, на якому були присутні пані і панове: воєвода з Коросна, його заступник з дружинами, керівник відділу культури, голова Ґміни і постерунковий, організатори і гості фестивалю. Тости, промови урядовців, подяки. В кінці – «Многая літа» і «Сто лят».

У неділю, 25 червня, собором з 5-ти священиків з Польщі, Словаччини й України у церкві св. о. Миколая була відправлена Служба Божа, молебень, а на

доглянутому цвинтарі – панахида за душі отців-парохів і мирян, які тут спочивають. Співав церковний хор з Золочева, що на Львівщині.

Фестивальна зустріч вилилась у непогаслий факел братерської любові розсіяних нині лемків, які зійшлися біля рідної «криниці». Декотрі побачили рідний край через піввіку, виїхавши звідси ще малими або значно молодшими, а нині живуть далеко у поважних літах сивини, працюють на відповідальних громадських становищах. Через силу тяжіння приїхали сюди, щоб поклонитися і помолитися на могилах рідних предків, прийти до батьківських хиж і запитати у них (часто самотніх): «А де ваші нянько і мамка?». І почують мовчки відповідь: «Нянько і мамка – високо в горах, сіно косять...»

Коли 26 червня ми поверталися назад до Львова – падав дощ – ніби цей чудовий край оплакував розлуку.

Учасник фестивалю, настоятель парафії села Сокільники, церква Успіння Пресвятої Богородиці, митрофорний протоієрей Ростислав Свистун

6 жовтня 1995 року

Михайло Костик

Повічте, де моя Гирова

Від упорядника

У Львові живе і трудиться колишній виселенець з села Гирови на Лемківщині Михайло Олексійович Костик. Він – людина дуже скромна, працелюбна, готова завжди допомогти іншим. І тому частими гостями Михайла Олексійовича є лемки з різних закутків Карпат, котрі живуть у Львові та поза Львовом.

Цікаве є те, що наш земляк ніколи не хвалився, що у вільні від праці хвилини бере у руку перо і пише спогади про Лемківщину, рідне село, про себе. І лише «у секреті» випозичив мені грубу папку записів (понад 300 сторінок).

– Тільки не смійтеся з моєї писанини...

Я уважно прочитав записи Михайла Костика. Відомо, він не письменник і не публіцист. І тому до друку записи в такій формі не надаються, їх треба старанно допрацювати. Але честь і слава авторові, що відтворив у пам'яті і, як умів, поклав на папір пребагато цікавих фактів про життя лемків, події, що їх сам пережив на Лемківщині і в Німеччині, і в кінці – в Україні.

В записах цікаво розкривається характер самих лемків, зокрема молоді, їхня волелюбність, працьовитість, справедливість у відношенні до ближніх. Багаті спостереженнями і фактографією сторінки, де розповідається про стан освіти, релігії, господарювання на Лемківщині, про щоденний побут мешканців Карпат. Істориків, без сумніву, зацікавить розповідь про становище на Лемківщині в часи німецької окупації 1939-1944 років.

Спогади занадто переповнені не завжди вдалими міркуваннями історико-політичного характеру. За рахунок скорочення цих розділів варто би, при продовженні роботи над спогадами, доповнити їх ширшим описом рідного села, родинної садиби, характеристикою сіль-

ського виробництва, побуту односельчан, описом народного одягу, жіночих прикрас, народних та релігійних свят і традицій (хрестини, весілля, гагілки, собітка тощо), дитячих забав, аналізом розвитку сільських художніх колективів.

На мою пропозицію Михайло Костик опрацював скорочений варіант своїх спогадів, що їх пропонує на розгляд читачів «Лемківського календаря».

Іван Красовський

Під Магурою, під зеленою

Відразу признаюся, що я не спеціаліст у писанні. Але у голові рояться іноді думки про рідну Лемківщину, село, колишніх друзів-підлітків, з якими босяком у коніпних штанцях і такій же сорочині, звідали ми кожен куточок гірської околиці, знали напам'ять чи не усі гнізда гірських пернатих, що їх оберігали від напівдиких котів, яструбів, а деколи і від своїх забіяк. Ночами сняться мені гірські стежки, гейби чую шум смерек, гудіння вітру, дзюркотання чистого потічка, цвірінькання жайворонків. Покласти ці думки-сни на папір, повірте, мені дуже важко. Деколи не можу стримати незрозумілих мені душевних поривів і тоді беру перо до рук.

Почав я писати лемківським діалектом, але нічого з цього не вийшло, єдиної лемківської граматики нема (я її не знаю). Лемківська мова різноманітна. Ба, у кожному селі – своя говірка, а що вже говорити про все довкілля, про весь лемківський рід. Тому, щоб уникнути сих складнощів, я почав писати рідною українською мовою, лише деколи використовуючи лемківські слова, вирази.

Не раз мій покійний дідусь розповідав мені цікаві легенди про Карпати, про зачарованих, сплячих збійників, закутих серед гірських скал. Дід вірив, що прийде час, коли народні месники пробудяться зо сну і принесуть волю мешканцям Карпат. І тоді гори

Михайло Костик – автор спогадів.

стануть ще гарніші, більш чарівні, а працьовиті лемки, що тут жили споконвіку – щасливими...

Моє рідне село – Гирова поблизу містечка Дуклі на Лемківщині. Село невелике, розкинуте між горами Магурою і Мисцівською у мальовничому міжгір'ї Низького Бескиду. Чому воно називається «Гирова», я не знаю. Може незабаром розгадають цю таємницю історики. Гирова пролягла вздовж річки, а через село проходив важливий шлях у Словаччину. До 1939 року тут нараховували близько 600 мешканців-лемків. Назви піль: Пилатівка, Мадаряшівка, Микитівка, Рокитини, – походять, очевидно, від імен і прозивок селян. Гирівчани обробляли землю, займалися також випасом худоби, овець.

Одяг селян саморобний з льняної та коніпної тканини, сукна з овечої вовни. Самі селяни шили сорочки, гуньки, сердаки, холошні, самі ж виправляли шкіру і шили кожухи. Одяг прикрашали вишивкою, переважно рослинного орнаменту.

Чисте гірське повітря, джерельна вода сприяли міцному здоров'ю селян.

Лемки дуже любили і люблять свій край, звичаї, традиції, рідну мову, пісню, що звучить на всій планеті.

Страсна п'ятниця

Саме тут, у селі Гировій, як іноді відповідала мати на мої настирливі дитячі запитання, влітку 1926 року «мене знайшли на грядці капусти». Хто мене там підкинув, довго залишалося таємницею, бо і мати, і бать-

ко твердили, що не пам'ятають. Я був першою дитиною. Згодом прийшло на світ ще троє. Коли мені ще не сповнилося шість років, померла мати. Брат Павло мав тоді чотири роки, Андрій був трирічним, а сестричка Аня прожила на той час всього десять днів. Залишилися ми з батьком (походив зі села Мшани) і дідом Дмитром.

Життя було дуже тяжким, але я тоді ще не розумів життєвої ваги цього слова. Минув рік і прийшла до нас друга мама, Євдокія Гарайда. Незабаром помер наш дідусь, але в родині появився новий її член – маленький Ваньо.

До всіх матеріальних проблем нашої родини додалася ще одна, певно найгірша. У 1935-му році згоріла наша хата. Причина пожежі сумна: хату підпалив брат Миколай. Що спонукало його до такого трагічного вчинку? Небіжка мати ще при житті зробила заповіт всього майна (рухомого і нерухомого). Воно їй належало як вдові по першому чоловікові (батько був зятем з іншого села). Все майно було поділено на дві рівні частини: першу належало дітям по першому чоловікові, а другу – нашій родині. Нас було четверо дітей, а батько п'ятий.

По смерті нашої мами старший брат Миколай оженився, а найстарший виїхав до Америки і там жив. Свою частину майна віддав Миколаєві. Тоді відбувся розподіл майна. Все, що можна було, ділили на дві рівні частини: поле, інвентар, зерно міряли мірками, зарізали одну вівцю, бо було непарне число. Миколай навіть зрубав ясен, що ріс коло хати, забрав стару перину, хоч ми не мали чим прикриватися. Залишилася тільки хата, яку не можна було розділити на дві частини. Комісія сільської влади признала сплатити братові за половину хати. Батько не мав змоги сплатити всі гроші відразу, тому термін сплати означено на 5 років. Миколая це не вдовольняло. Він знайшов інший вихід. Знаючи, що хата застрахована, він з допомогою (за 10 злотих) нашого родича Михайла Л. спалив її. Сталося це у Великодню п'ятницю. Видовище було страшне, бо хати на Лемківщині дерев'яні. У вогні згоріли наші вівці, свиня, одна телиця, все, що було в хаті. Але найжахливіше те, що в хаті в колисці залишилася наша маленька сестричка Аня (вона мала другий рік). Тільки з ласки Божої опам'яталася наша друга мама, Євдокія. Вона заголосила, що дитина в огні. А допоміг врятувати сестричку сусід Ратько. Він був з Завадки, жонатий в нашому селі. Його обмотали мокрими плахтами і він кинувся у зовсім палаючу хату та через вікно виніс напівживу нашу Аню.

Родина Михайла Костика (Гірова, 1933 р.). Зліва: дідо Дмитро Пилат (помер 1935 р.), Анна Сичак з сестрою автора Ганею, Михайло Костик (6 років) і його брат Андрій (4 роки), брат по матері – Микола (21 рік, помер у Львові 1973 р.) та брат Павло (5 років, помер у Покровці Дніпропетровської обл. в 1946 р.).

Молодший брат Павло був дуже попечений на спині.

Врятували нам люди тільки шпихлір, в якому ми жили десь років п'ять. Батько почав ставити другу хату в іншому місці. Будівництво йшло повільно, не було грошей. А в 1939 році батька забрали на польсько-німецьку війну. Нас п'ятеро ще малих дітей залишилося з мачухою.

У гнізді

Село жило власними справами, далекими від подій на широкому світі. Люди рахували час по сонці, бо в селі не було годинників. Лише старий Фейта, який повернув з Америки, мав кишеньковий годинник. Ми бігали до діда Фейти дивитися на це маленьке чудо, яке невідомо чому чичикало і рухало стрілку. Дід жартував, що у коробці сидить маленький чоловічок. Але жодні наші прохання не вплинули на діда і він не відкрив нам залізної коробки. Єдиний він на все село отримував газету «Лемко», що виходила раз на два тижні.

Ще кілька слів про саму «почту». У сільській громаді була залізна (з бляхи) скринька, що замикалася на колодку. Скринька щодня передавалася з одної садиби у сусідню. У призначений день хтось з родини мусив іти з цією скринькою до Дуклі на пошту, там її відкривали і вкладали поштові пересилки до села. В селі солтис відкривав скриньку. Як був комусь лист, тоді той, хто приніс скриньку, відносив його адресатові. Але листи приходили рідко, бо нікому було їх писати.

З особливим нетерпінням очікувала сільська дітвора Великодніх свят. Адже у ці дні можна буде досхочу наїстися білої паски, ковбаси, яєць, масла, сиру й іншого, чого завжди не вистачало протягом року. Крім того, ми бавилися писанками, що їх діставали від дівчаток, а іноді їх силоміць відбирали та ще й обливали весняною водою «на щастя». Такий був звичай. На радість хлопчакам у ці дні можна було скільки сил дзвонити у церковні дзвони. Окрім цього, з нагоди свят кожен з нас отримував від родичів нові штанці, сорочку.

Цікаво на Лемківщині проходили Різдвяні свята. Задовго до свят сільські хлопчаки готовили невелике театралізоване представління – «Вертеп», з яким у свято йшли від хати до хати. Ірод, чорт, ангел, три царі, а також шинкар-жид, біда. Господині готували вечерю з 12-ти страв на Свят-вечір. Свята Різдва Христового були пов'язані з численними звичаями, повір'ями

прикметами і ворожінням, а передовсім з колядуванням.

Дивний святковий звичай був у родинах циган, що жили в нашому селі біля річки. Самі цигани не ходили на Йордан до церкви за свяченою водою. Але коли на річці закінчилося Водосвяття (а в ці дні, як правило, були сильні морози), старші цигани бігли до річки і милися до пояса, а дітей розбирали догола і окуняли в холодну воду. І ніхто з циган не хворів після цієї процедури...

Змалку батьки виряджали нас пасти худобу, зав'язуючи до шматини «мерендю» – кусок хліба або паляницю (гадзимку), змащені маслом чи сиром. Щоправда, на пасовиську дітвора запалювала вогнище, пекла картоплю, організувала різні забави. Дехто з хлопців вирізував з дерева птиць, тварин, іграшки. Але найрадше хлопці і дівчата співали прекрасні лемківські пісні, а луна відносила дитячу мелодію далеко-далеко в гори.

Вчили нас по-польськи, росли ми по-своєму

Коли мені сповнилося сім років, я пішов у перший клас нашої початкової школи. Моїм першим учителем був поляк з сусіднього села Івлі – Галевич. В школі вчили нас по-польськи. І лише періодично призначалася одна година на «руську» мову. Зі шкільних приналежностей кожен учень мав «Буквар» і оправлену в дерев'яну рамку табличку з чорної твердої маси. На табличці ми писали «рисіком» (тверда крейда), а написане стирали ганчіркою. Зошитів у першому класі ми не використовували. Табличка була поділена на «поля»: для писання (з лініями), арифметики (квадратики) і рисунку (чиста поверхня). Книжку і табличку з рисіком носили ми у полотняній торбині, що її виготовляла мати.

Навчання наше проходило з великими перебоями, пропусками, бо влітку треба було пасти худобу, допомагати на господарстві.

Пішовши до школи, я пережив справжню радість. Тут ми перебували з однолітками цілого села, швидко

знайомилися, здружилися. З другого боку, я радів, бо батько вперше в моєму житті купив мені черевики і штани, мати пошила білу сорочку.

Від перших днів навчання і до закінчення четвертого класу я був одним з найкращих учнів школи. Не дивлячись на те, що мене будили дуже рано, щоб напасти худобу, а потім, швидко перекусивши хліба і попивши його молоком, біг у школу, я на пасовиську старанно готувався до лекцій і завжди приходив у школу підготовленим. Після обіду знову виганяв худобу на пасовисько. Правда, в поле я йшов босим, бо у черевиках батько дозволив ходити лише у школу і церкву.

Щоби не запізнюватися у школу, ми навчилися робити примітивні годинники. Рисували коло, а у середину затикали палички. Позначка на окрузі кола означала час завершення раннього випасу. Це, коли тінь від палички досягла позначки. До школи ми не запізнювалися. Та й боялись запізнюватися, бо у випадку порушення дисципліни вчитель дуже боляче шмагав нас товстим прутом.

У другому класі учні мали по кілька зошитів, книжки з математики, географії, польську і руську (українську) читанки. Писали вже чорнилом у зошитах, навіть на обкладинках, бо не завжди батьки могли своєчасно купити новий зошит. Програма третього і четвертого класів була розрахована на два роки на кожний. Учні третього і четвертого класів навчалися разом при одному вчителеві. Коли учні одного класу мали «голосну» лекцію (читання, відповіді), то в цей же час учні іншого класу мали «тиху» (писання).

Після закінчення початкової школи учень отримував свідоцтво. Завжди головним для учня були оцінки з релігії та поведінки. Тому саме за цими оцінками складалася далі характеристика учня при продовженні навчання в середній школі. На інші оцінки зверталася менша увага.

Поки я закінчив четвертий клас, у школу пішли мої молодші брати Павло, а потім Андрій. Павло вчився дуже неохоче і закінчив заледве другий клас. Навчанню Андрія перешкодила Друга світова війна.

У школі я був одним з найактивніших учнів у громадській роботі. Випускав стінну шкільну газетку, брав участь у драматичному гуртку, грав переважно веселі, комічні ролі.

Дуже болючий спогад залишили в моїй душі ворожі стосунки між греко-католицьким і православним священиками (в нашому селі були дві церкви). Одного разу, а це було в 1935-му році, коли помер маршалок Польщі Юзеф Пілсудський, нам дозволено піти на подвір'я греко-католицької клебанії і послухати радіопередачу з похорону. Нам був цікавий не так похорон, як радіо: коробка, в якій хтось говорив, співав, грав. Ми стояли, мов зачаровані (вперше у житті слухали радіо), під вікном клебанії і незчулися, коли прийшов сюди православний священик. Дітвора порозбігалася, а я залишився слухати. Скільки ж болю я витерпів на другий день на лекції релігії.

Пригадую таку подію. Якось до нашого села приїхав лікар з Дуклі, приїхав автом. Вся дітвора наша вмить зібралася біля нього: такої гарної фіри без коней ми ще не бачили. Лікар пішов до хати до хворої жінки, нашої сусідки, а мені і моєму другові Іванові велів пильнувати авто, посадив нас на заднє сидіння. Винагородою за це була поїзка до Дуклі (7 кілометрів), а додому ми поверталися пішки. Ішли коротшою дорогою, навмання стежками через гори. Було страшно, бо вже вечоріло, а в горах не бракувало вовків, диких котів, змій. Нам було тоді по 9-10 років. Але були ми дуже задоволені з поїздки автомобілем.

Шкільних історій теж було багато цікавих. Декотрі з них ще досі залишилися в пам'яті. Пам'ятаю одне дуже болюче покарання за те, що, сидячи за спинами двох дівчат, я на лекції не замітно зв'язав їхні коси. Правду сказати, вміли ми бешкетувати. Одного разу учень Дмитро Грабський замкнув учителя Галевича в туалеті, де він змушений був сидіти до наступної перерви.

Був у нас дуже щирий учень Михайло Шандровський. І вчився, і робив багато збитків, але його батько був дуже заможний селянин, мав склеп (крамницю),

і тому вчитель це враховував. Бувало, Михайло принесе повну пазуху цукерок і роздає, кому захоче. Мені попадало найбільше, бо я нерідко виконував за нього домашні завдання.

Якось до нашої школи приїхав інспектор з Коросна. Мені, як найкращому учневі, доручили привітати гостя польською мовою і розповісти про нашу школу. Це мені вдалося. Інспектор похвалив мене і порадив піти у середню школу.

Але хочеться ще декілька слів сказати про наші витівки в селі. Хоч у кожного був якийсь там сад, але завжди хотілося попробувати яблук чи грушок з чужого саду. І ми не один раз хитрощами крали яблука. А було й таке: ґазда Васко мав досить великий сад і дуже його пильнував. Коли дозріли яблука, виніс до саду ліжко і пізно ввечері положився на нього, але намагався не заснути. Ми, хлопчаки, на поблизькому горбі довго, далеко за північ, співали лемківських пісень, поки Васко не захропів над ранком. Ми обережно підняли ліжко і занесли на середину річки, яка пропливала за садом. Поки він спав, ми нарвали вдосталь яблук. Уже вранці, коли люди почали ходити понад річкою, щиро сміялися зі сплячого ґазди. Хтось голосно крикнув, ґазда збудився і з переляку бабахнув у воду. Тоді з пересердя почав сокирою рубати ліжко. Більше яблук не сторожив, та й ми більше не ходили в його сад.

Або ж вночі зняли снопи з воза ґазди Гната, розібрали віз і частинами винесли по драбині на гребінь даху. Там знову поскладали і поклали на нього снопи. Вранці Гнат підняв йойк, що хтось украв воза зі снопами. Ще довго сміялися селяни з Гната, що він, мовляв, кіньми витягнув віз на хату, а через ніч забув про це.

Прийшли німці

Коли навесні 1939-о польські війська почали готуватися до війни, я перебував іще в Дуклі. В наших околицях польські війська почали споруджувати військові оборонні об'єкти, копали окопи. До цих робіт

змушували і наших селян. Почалася мобілізація. З нашого села забрали до війська Івана Грабського, Михайла і Василя Зубалів, Грубого, Фейту, Федора та Андрія Пишняків, Івана Соху, мойого батька та інших. Це було за місяць до початку війни.

1 вересня німці переступили державний кордон, а через кілька тижнів окупували Польщу. Зі сходу частину Польщі по ріку Сян зайняли радянські війська. Таким чином Лемківщина попала під німецьку окупацію. Почали повертатися додому недавно мобілізовані селяни. Глибокої осені вернувся і наш тато.

У наше село вступили словацькі військові частини німецької армії. В перші дні наказали з'явитися всім, хто служив у польській армії. Дехто зумів заховатися в лісах, а нашого батька повезли у табір військовополонених в Тиляві (у віддалі 10 км від нашого села). Ми з матір'ю вибралися до Тиляви просити німців відпустити батька. Йшли пішки по кам'яній дорозі. Весь час плакали. Мати мене повчала, щоби я був відважним, але чемним з німцями, бо інакше нас не допустять до табору, що його німці спорудили на краю села. Саме у той час люди вийшли з церкви і з цікавістю спостерігали за нами. Ми поставали біля огорожі з колючих дротів і почали ревно плакати та голосно кликати батька. Німці-охоронці почали кричати на нас і погрожувати зброєю: век, век!

– Уцєкайцє, бо вас вистшеляйом, – кричали полонені поляки.

Нараз ми почули голос батька:

– О, Боже, відійдіть, бо вас уб'ють!

Але ми далі залишалися на місці і кричали. На наш крик збіглися місцеві селяни. В той же час на коні під'їхав якийсь німецький офіцер, покликав вартового. Опісля два німецькі солдати увійшли до табору і через кілька хвилин привели до воріт нашого батька.

– Ти хто, польніш? – гаркнув до батька офіцер.

– Я руснак...

Обличчя офіцера перекривилося зі злості і він підняв на нас нагайку. Батько став на коліна і просив офіцера не карати нас. Тоді я напружив усі сили і, як зумів,

по-німецьки вибелькотав офіцерові, що це мій батько, а ім'ям «русини» називають себе лемки, тому, що поляки не люблять назви «українці». А я пояснював, що вчуся в Дуклі, студіюю німецьку мову.

Після короткого вагання офіцер наказав увільнити батька. Так відбулося моє перше знайомство з новими окупантами, які згодом принесли немало лиха лемкам. Водночас я відчув наявну користь з мого навчання. Під вечір ми повернулися в село з запискою від німецького офіцера. Більше словаки батька не зачіпали.

Після якогось часу словацька частина покинула село, а на її місце прибули німці, які розпочали вводити нові порядки в нашому гірському краю. Від перших днів німці почали конфіскувати зерно, завели обов'язкові безплатні роботи, забирали худобу, домашню птицю. За непідкорення вимогам німецькій владі назначалися суворі покарання аж до розстрілу.

Проводилися облави на молодь, яку силоміць вивозили на примусові роботи до Німеччини. Щоби німці не вивезли мене, батько повелів іти на третє село Завадку на службу до багатого газди Бугеля. Мене найняли пастухом. У мої обов'язки входили й інші роботи: викидання гною, підстілка, чищення худоби. Так прослужив я чотири місяці.

Одного дня гестапівці обступили циганські хати і повиганяли з хат циган. Незважаючи на плач і благання, поставили мужчин в один ряд і тут же їх розстріляли в потилицю. На землі корчилися в передсмертній агонії десять циган. Чотирьох підлітків-циган вивезли до Німеччини на примусові роботи. Ця подія дуже боляче відбилася в серцях селян. Потім у село приходили вістки про масові розстріли жидів у Дуклі, Коросні, Риманові та в інших місцевостях.

У своїй бурсі, в Дуклі

У 1939 році батько записав мене до школи-бурси в Дуклі, де навчання велося українською мовою. Учнями були переважно хлопці з навколишніх сіл. Запам'ятав я Дмитра Солинка з Жидівського, Андрія Билицю з Тиляви, Олексу Сидорика, Степана Старчака з Мшани, Марійку і Олю Костик, Федора, Михайла і Андрія Моряків з Вільхівця, Федака з Полян, Івана Кирпана з Кам'янки, Іллю Чулика з Крампної, Федора Шпака і Володимира Ардана з Полян, Андрія Рижка з Барвінка, Федора Гоча з Зиндранови, Федора Навроцького з Гирови, братів Миколая і Рудя Колясів з Перегримки, Михайла Репака з Мисцови та інших. Багатьох не пам'ятаю.

Жили ми дружно, хоч і не обходилось без бешкетів, жартів, за що неодноразово нас карали вихователі. На другому році навчання була помітна підготовка німців до нової війни. Почався посилений організований вивіз молоді на роботи до Німеччини.

Поза чужим законом

Влітку 1941-о почався наступ німців на Схід. Деякий час до нас ще доходив рев гармат, відгомін від вибуху бомб. А далі щораз тихше чути було відлуння страшної війни.

Німці забрали на примусові роботи мойого брата Павла. Прийшла і мені «карта» на виїзд, і іншим моїм ровесникам. У призначений день ми змушені були з'явитися до солтиса, де нас порозсаджували на чотири фірманки і повезли на збірний пункт у Коросні.

У обгороджені колючим дротом бараки помістили окремо нас і окремо дівчат. Вартові не відходили від воріт. Спали ми на голих дошках на холодній долівці. Над нами, лемками, дуже знущалися поляки, фольксдойчери. У мене відібрали вони мішок з їжею.

Уранці нас зібрали в чергу на подвір'ї. За «порядком» наглядав вартовий з гумовою нагайкою. Хто мав посуд, тому наливали трохи зупи. Я посудини не мав і зупи не отримав, лишень кусок хліба. Нарешті до нас з Миколою Сохою підійшов хлопець зі села Барвінка Андрій Рожко та позичив нам свою миску. Одну ніч переночували ми разом, а вранці Андрія визвали і по-

садили до товарного вагону разом з іншими. Наступного дня так само зробили з нами. Так я вперше в житті побачив поїзд та їхав у ньому. Хтось сказав, що нас везуть до Кракова.

Але я до Кракова не доїхав. На пристанку недалеко Бохні я вхопився за живіт і почав стогнати. Німець зізволив мені відійти під вагон. На моє щастя поїзд через якусь хвилину рушив з місця, а я залишився лежати між рейками. Дарма, я відразу підняв голову і почув свист куль. Метнувся у бік глибокого рову, упав у високу траву та якусь мазуту. Лише тоді відчув біль у правій нозі. Черевик був повний крові. Відірвавши край сорочки, я зав'язав рану. І лише увечері, шкутильгаючи, добрався до поблизького лісу. Дороги я не знав і йшов «напомацки». Серед ночі дійшов до невеличконо польського сільця і попросив допомоги у господині, що вийшла з хати на лай собаки. Довго не відважувалася впустити мене до хати. Потім відкрила двері. Хліб, яким мене вгостила, я з великим апетитом запив молоком і тут же заснув.

Пробудила мене чиясь розмова. Цей факт, що розмовляли мужчини, дуже налякав мене. Побачивши, що я пробудився, до мене підійшов один з них і торкнувся ноги.

– Вшистко в пожондку. Рана сєм заго'ї. Добже же косьць цала.

Я поздоровився з ними по-польськи і подякував за допомогу. Мені подали гарячу їжу і я відчув приплив сил. На їхнє питання, звідки я, відповів, що з польського села Івля.

Наступного дня мені дали якусь довідку від місцевого солтиса, що я нібито був тут у родини, дали хліба на дорогу і розповіли, якими стежками іти, щоб не зустрітися з поліцією. Спав під відкритим небом, переважно в лісі. На п'ятий день добрався до містечка Змигорода, а звідтам у село Мисцова до батькової сестри Анни Бескідняк. Вона відмила мені рану, чимось змастила і зав'язала. Тета жила з сином Йосифом, якого вже забрали до Німеччини на роботи.

Одної ночі в село прибули німці і обступили хату. Я не встиг утекти. До хати ввійшли два німці і націлили в мою сторону дула автоматів.

– Ти жид? – закричав офіцер по-німецьки.

З переляку я не міг вимовити ані слова, але швидко прийшов до себе.

– Я не жид, я українець, – відповів по-німецьки.

Нарешті Марина впросила німця залишити мене в спокою, обіцяючи пляшку – викуп за мене.

А вдома мене шукали німці, як втікача з поїзда. Батько змушений був дати підписку про те, що повідомить поліцію, як я лише повернуся.

Одного разу стикнувся в селі з німцями. Почав тікати, а вони з собакою погналися за мною. Прибіг я на подвір'я Федора Несторяка, який жив на скраю села.

– Рятуйте, за мною біжить поліція з собакою!

Він заховав мене в стайні під поміст.

– Де ти заховав втікача?

– Я нікого не бачив, пане.

І німці мене не знайшли.

Одного разу мій шкільний товариш Михайло, який втік з німецької служби, викрав у німців зброю. Родина його після цього мала велику неприємність. Німці провели детальний обшук, але не знайшли жодних слідів.

Одного дня німці конфіскували у селі Мшана більше десяти коней. Два озброєні солдати, один попереду, другий позаду вели зв'язаних коней. Нараз з лісу з довгою гвинтівкою заскочив Михайло Шандровський і на містку вистрілив до солдата, що був попереду. Хоч і не вцілив, німці швидко повтікали, залишивши коней. Тут же надбігли селяни – власники коней. Подякувавши Шандровському, селяни заховалися з кіньми у лісі.

Якось мені було необхідно зайти до хати наїстися й переодягнутися. Та й батько переказав, що не варто боятися, бо навколо тихо. Ніхто тоді не знав, що за нашою хатою було встановлено поліцейський нагляд. Через кілька хвилин, коли ми з батьком обідали, почувся крик матері:

– Втікайте, поліція!

Але тікати було запізно. До хати вже біжить поліцай. Мати тулить дітей до себе, а я немов задеревів. «Кінець мені», – подумав.

– Хто це? – запитав поліцай, показуючи на мене.

– Це ж мій син Михайло, – сказав батько.

– Не син, а червоний азіят... – і поліцай вдарив мене прикладом, що з голови потекла кров.

У хаті всі плакали.

На подвір'ї мені скули руки і повели селом. По дорозі забрали ще Івана Шкронту, що після «урльопу» відмовився повернутися до Німеччини. Завели нас до солтиса Михайла Мадараша. Нас залишили на подвір'ї, а самі поліцейські зайшли в хату, лиш один залишився з нами. Жінка солтиса винесла мені кусок хліба і молока, батько приніс чисту сорочку, бо ця, що була на мені, завсім закривавлена.

– Чому ж ти знайшовся вдома? Ми ж тебе відправили до Німеччини, – запитав солтис, вийшовши з поліцаями.

– Мене відпустили, бо ще замолодий.

– А де швендався так довго?

– Був у тети в Мисцовій...

Під'їхала фіра і ми з Іваном посідали. Мій батько і мати Івана почали просити коменданта поліції залишити нас до завтра, а ті відмовили.

В Тилявій озброєний солдат повів нас вулицею у сторону школи, в пивниці якої обладнано тюрму. За нами заскрипіли важкі залізні двері. У середині трохи прілої соломи, сморід, бо до туалету в'язнів не пускали. Родичі і селяни сиділи біля заґратованого віконця і схлипували. Дали нам їжу через ґрати.

Потім люди розійшлися, а зажурений Іван щось шпортав маленьким ножиком біля віконця, аж поки не витягнув знизу цеглину. Потім упала залізна труба, створивши на місці віконця доволі великий простір. Вирішили зачекати до темноти. Першим проліз Іван, роздивився, послухав і дав знак, що можна тікати. З великим трудом пропхався і я. Спочатку ішли ми в протилежну від села сторону, а потім повернули в село. Падав рясний дощ. Полями дійшли до Мшани,

кілька разів падали, переходячи між могилками місцевого цвинтаря.

Застукали до вікна однієї хати. «Хто там?» – відізвався господар.

– Це я, Костик Михайло і мій друг. Пустіть нас, бо дуже померзли.

Чекаємо. Раптом скрипнули двері з протилежного боку хати.

– Може бути біда. Хто знає, що задумав господар, – каже Іван. – Давай відійдемо і поховаємось...

На подвір'я прибігла група сільських «вартових», пошукали навколо хати і відійшли.

Берегом річки, боячись вийти на дорогу, ми добиралися до Гирови уже на світанку. В хаті рідних Івана нас накормили і переодягнули.

Незабаром до нас додому приїхало четверо поліцаїв. Тяжко побили батька. Також матір.

– Якщо твій син не зголоситься до нас протягом одного тижня, усіх розстріляємо!

У німця

Переховувався я кілька місяців, де попало, блукав із села до села. Час до часу декому вив'язав светер і мені за роботу люди давали їсти. Спав по стодолах, загатах, а здебільшого у лісі. Вилізав на дерева, боячись вовків, прив'язувався, щоб не впасти. Не маючи де подітися, вкінці я мусив поїхати до Німеччини.

Вирішив піти в комендантуру. Але тета з Мисцови всіляко мені відраджувала, боячись, що зі мною жорстоко розправляться. Її кума Павлина випросила коменданта в Крампній, який обіцяв полагодити справу. Крампна належала вже до іншого, Ясельського повіту. Комендант велів, щоб я з'явився до нього, він відішле мене до Ясла на збірний пункт, а солтиса повідомить, що я добровільно поїхав до Німеччини. Трудно було повірити, що поліцаї спосібні були допомогти людям у біді, але іншого виходу у мене не було.

Тайком з тіткою зайшов додому, попрощався з тяжко хворим батьком і попросив пробачення за ту біду, причиною якої був саме я. Вранці з тетою Павлиною подалися ми до Крампної. На подвір'ї комендантури вже чекали незнайомі мені хлопці і дівчата. Нас посадили на фіри і повезли до Ясла. Комендант підготовив і передав теті папір з німецьким орлом, в якому говорилося, що мене відправлено до Німеччини. Уже після війни я довідався, що комендант походив з Закарпаття і багатьом людям допомагав у таких ситуаціях.

Але тоді вийшло не так, як хотілося. Наступного дня нас загнали до товарного вагону і повезли до Кракова. Про втечу я вже не думав. На збірному пункті зібрали багато людей. Були тут поляки, українці, росіяни, чехи. Пройшовши медичний огляд, нас остригли на голо. Потім видали робочий одяг і повезли у Вроцлав. Мене відправили у концтабір Терезин, де привезли також багато людей з Кракова. Тут я познайомився з чехом Юзефом з Праги, котрий мені багато допоміг у житті. У Терезині попав я в робочий батальйон.

Харчували нас дуже погано. Давали гнилі буряки, смердючу картоплю, капусту з гусеницями, яких навіть ніхто не викидав із «зупи». «Стільки-то хоч м'яса», – жартували крізь сльози. Люди забули рахунок днів, бо календарів не мали. Дуже знущалися над в'язнями старости, які назначалися з-поміж «найбільш надійних» в'язнів.

З Терезина мене згодом повели в Гарнберг у Німеччині, де був величезний концтабір. Тут було багато італійців, французів, поляків, українців, росіян. Були навіть араби, греки. Табір ділився на відділи: робочий суворого режиму і смертників, звідки врятуватися було неможливо. Мені доручено збивати з дощок ящики і вантажити їх на машини. Розмовляти було заборонено. Працювали ми по 10-12 годин без вихідних.

Відкриття другого фронту помітно заскочило німців. Американські літаки скидали бомби на завод, де ми працювали. Звільнилася робоча сила і частину з нас передано бауерам для сільськогосподарських робіт.

У цю групу попав і я. Робота у бауера була теж дуже тяжка. Крім того, як мене поінформувала дівчина-полька Марина від Катовиць, треба було бути дуже обережним, бо бауер належав до гітлерівської партії.

Головна моя праця – не чистити стайню, возити гній, а Марина доїла корови. Згодом ми з нею зуміли допомогти продуктами людям, які в дуже важких умовах працювали на поблизькому заводі.

У той же час бауер був дуже суворий, скупий, спосібний побити робітника за найменшу провину. Його жінка була доброю, ласкавою. Не раз мені клала під подушку хліб, кусок м'яса чи кликала до кухні поїсти, коли не бачив бауер. Бо їжа, яку нам давав бауер, була дуже бідна. Насправді, свиней він годував значно краще.

Одного разу прибули до бауера поліцаї, забрали мужчин-робітників для копання окопів. Цю роботу ми виконували під градом американських бомб і кулеметних обстрілів. Минуло десять днів і нас повезли далі на схід.

Я записався додому

У квітні 1944 року табір, де ми перебували, зайняли американські танкісти. Вартові порозбігалися, у вантажних машинах повезли нас у західному напрямку. Описати нашу радість, радість тих, що вижили у такі трудні часи, нелегко. Кожен думав, як дістатися додому і чи залишилася родина. А 9-го травня війна закінчилася.

Нам запропонували американці записуватися, у яку державу хочемо повернутися. Я записався додому, на Лемківщину. Нас привезли у невелике містечко близько Берліна. У Берліні були вже радянські та американські війська. Навколо руїни, запах диму від війни, яка щойно закінчилася. Нас передали радянській комендантурі.

На збірному пункті нас пересортували. Молодих мужчин мобілізувати до армії на японський фронт. Через місяць підготовки нас вивезли в аеропорт у Франк-

фурті, наділивши сухим пайком на 5 днів. В аеропорті військовий старшина доручив мені і ще одному хлопцеві віднести пакет у штаб армії. Штаб знаходився на віддалі 30 км. Частину дороги нас підкинула проїзна машина, решту добиралися пішки. Але адресата (капітана) не було, а комусь іншому вручити пакет ми не мали права. У їдальні одна дівчина запросила нас до хати випити чай. Товариш пішов довідатися, чи є вже капітан, і не повернувся. Я задрімав на кріслі і раптом почув сильний удар в живіт. Наді мною з наганом стояла саме ця дівчина:

– Мовчи і виклади всі документи, які привіз у штаб.

Лице противниці стало витягнутим, суворим. «Вона схожа на гестапівку в концтаборі», – подував я і сказав:

– Крім довідки я не маю ніяких документів.

Вона обшукала мої кишені, заглянула навіть у черевики. Потім почала взуватися. І я вирішився на відчайдушний вчинок. Вхопив дівчину за руки, скрутив їх і головою її вдарив сильно об стіну. Вона, напевно, знепритомніла, бо безладно опустилася на диван. Я вибіг і попросив двох солдат арештувати дівчину і привести в штаб, що було зроблено. В штабі зустрів свого товариша. А дівчина виявилася насправді гестапівкою.

Минуло кілька днів і нас повідомили, що війна з Японією на закінченні і наша допомога зайва. У збірному пункті ми виконували різні дрібні роботи, поки нас не повантажили на машини і повезли у напрямку Варшави. По дорозі я познайомився з хлопцем-гуцулом Василем Романюком. Ми з задоволенням співали: він гуцульські коломийки, а я лемківські співанки. Були неприємні сутички з польськими бандами, які кілька разів обстріляли нас. Були вбиті і поранені. Від вибуху міни помер у мене на руках і мій друг з Гуцульщини.

Не можна туди, там уже кордон на Сяні

Нарешті Львів! 1945 рік. Будучи у Львові, я в першу чергу звернувся до переселенського комітету при обласному відділенні міліції, де сподівався отримати хоч

якусь вістку про родину. Я вже знав, що лемків виселяють в Україну, а поляків з України до Польщі. Побачити б хоч братів, сестру. Залишивши вдома батька при смерті, я був певний, що він не живе.

У міліції порадили звернутися у переселенський комітет у Перемишлі. Видали мені перепустку. В Перемишлі мене не порадували. Сказали, що в Короснянському повіті проходили важкі бої і люди були евакуйовані ще перед боями і переселені в Україну. Повертатися до Гирови мені не радили, бо там діють різні ворожі банди. І тому веліли повернутися до Львова і почати розшук виселенців.

Роботу у Львові знайти було важко. Так проходили дні за днями. Ночував я на вокзалі або десь у парку. Мучив голод, нічний холод. Одного разу зустрів двох хлопців зі Зборівського району, що на Тернопільщині.

– Поїдьте до Зборова. Туди прибули переселенці, – запропонували.

У селі Погрібці, звідки були ці хлопці, зустрів добрих людей, які мене пригорнули. Оформився на роботу в Зборівському райвиконкомі, а потім перейшов працювати секретарем сільської Ради у Погрібцях.

До самої зими я не зумів знайти слідів моєї родини та односельчан. Зимового ранку зайшов у село дід з мішком, випрошуючи хліб. Побачивши діда, я здригнувся. І лице когось нагадувало, і голос гейби знайомий, та ще лемківські слова. Так це ж дід Матвій Гарайда з Гирови... (Його син, Петро Гарайда, живе в Нью-Йорку і працює в редакції журналу «Лемківщина»).

Спочатку дід розмовляв неохоче, боявся. Потім розговорився. Одним з перших був виселений до Покровського району Дніпропетровської області. Але швидко затужив за рідними горами. Якось вже добрався до Зборова, а далі видно буде...

– Не можна туди, діду, там уже кордон на Сяні. Наша Лемківщина залишилася в Польщі.

– Я там хочу вмерти і спочити, де моя жена...

– Діду, а повічте, де моя родина, чи жиє тато?

– Жиє. Він робит в Покровці у колгоспі.

Потім я довідався, що батько півроку лежав хворий, а потім поволі видужав.

Молодшого брата Павла вивезли до Німеччини. Вдома залишився десятирічний Андрій, мала сестра і ще менший Іван. Перед фронтом їх виселено на Схід і опинилися вони на Дніпропетровщині. Згодом я отримав листа від Андрія, який вчився в школі. Повідомив, що брат Павло повернувся з Німеччини, ледве по трьох місяцях відшукав рідних і тепер лежить дуже хворий. У кінці 1946 року помер. На жаль, я вже його не застав у живих.

Скільки я не намовляв діда Матвія залишитися у мене, але він не послухав моїх порад. Котрогось дня дідо зник і більше вісток про нього я не отримав.

І зустріч, і розлука

Згодом я поїхав до Покровки. Місцеві люди допомогли мені зорієнтуватися, де живуть виселенці, яких тут називали «поляками». Стукаючи до дверей, я чув що моє серце б'ється напевно голосніше. Нарешті – зустріч! Радість від зустрічі чергувалася з голосним плачем.

Родині було нелегко, а й Україна переживала післявоєнні злидні. Проте з усім нашим українським родом берегли ми, таки, надію в майбутнє життя.

Але настала пора повертатися на службу в Погрібцях. Зі мною поїхав молодший брат Андрій. Початково ми наймали кімнату в Погрібцях. Згодом брат виїхав на роботу в одну з пекарень Львова, хоч був ще зовсім молодим. Після року і я звільнився з роботи у Підгірцях та виїхав до Львова, де вчився кравецтва, працював у кравецьких майстернях.

Вростання

У західні області почали потроху повертатися виселенці лемки. Мій батько в Погрібцях відремонтував собі хату. Згодом родина переїхала у Великий Любінь

неподалік Львова. У 1956 році батько помер. Поступово життя пішло в більш нормальному руслі.

Живучи у Львові разом з братом, ми обидва відчували певні незручності, бо мешкання було дуже мале. Я знайшов собі кімнату на Знесінні біля міста, де поселився ще з одним хлопцем Іваном. Зробили сякий-такий ремонт, а для опалювання збирали на станції куски вугілля і дерева. І хоч жити було трудно, ми веселилися, співали, а Іван ще й приграваВ на мандоліні. Помагали господині в домашній роботі, а вона варила нам їсти.

При місцевому клубі працював драматичний гурток, в роботі якого я брав активну участь. В постановці «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці» я грав головну роль Гриця. Виступали ми у сільських клубах, а також у клубі Львівського шкірзаводу.

Згодом наші дороги з Іваном розійшлися. Він одружився і виїхав у Прибалтику, а я на той час знайшов собі краще помешкання у Львові.

У 1949 році я одружився. Дружина, подібно як і я, не мала жодних заощаджень, але ми, хоч і з трудом, якось давали собі раду. Відремонтували кімнату, відновили старі меблі, що нам їх подарували сусіди, дещо купили від поляків, яких виселяли до Польщі.

Раніше я писав про те, що замолоду навчився кравецтва, і ця професія не один раз в житті виручала мене. Я працював у воєнній кравецькій майстерні. Один офіцер з Умані запропонував мені виїхати з ним до Умані, де працюватиму на дуже вигідних умовах. Але жінка нізащо не хотіла покинути Львова.

Згодом, після того, як я вже закінчив Київську школу промкооперації, працював я технічним керівником. Кіностудія ім. Довженка записувала фільм поблизу наших майстерень. Це було у 1969 році. На замовлення студії я шив костюми для артистів. І головний режисер запропонував мені їхати на роботу в Київську кіностудію з обміном помешкання на Київ. Але й у цьому ви-

падку дружина не погодилася і прийшлося відмовитись від звабливої пропозиції.

Саме в цей час, у 1960 році, найстарший брат по матері Андрій, що жив в Америці, вирішив розшукати свою родину і приїхав до Львова. Зібралися ми всі, крім Павла, що помер у 1946-у на Дніпропетровщині.

А у 1976 році на запрошення цього ж брата я поїхав до нього у штат Лос-Анджелес. Вражень багато. Гостював я у брата 2 місяці, тому зміг побачити багато цікавого. Порівнювати з нашим життям не буду, але знаю одне – жити там не зміг би. Туга за рідним краєм, Лемківщиною, рідною мовою, кличе додому. А вже нині маю надію, що у нашій вільній Україні будемо жити краще.

Основна моя трудова діяльність пройшла в артілі імені 25 років Жовтня (пізніша фабрика індпошиву і ремонту одягу), де я працював двадцять років (1950-1970). Початково я був закрійником ательє мод чоловічого верхнього одягу, а через кілька місяців мене призначено ще й завідуючим ательє. Згодом був рекомендований на навчання (шестимісячне) для підвищення кваліфікації в Києві. Після навчання працював технічним керівником артілі. У 1959 році мене нагороджено дипломом 1-го ступеня, як закрійника вищої кваліфікації. В тому часі закінчив Київський технікум легкої промисловості за спеціальністю модельєр-художник чоловічого і жіночого верхнього одягу. У 1970 році я перейшов на роботу заступника директора фабрики художньої вишивки ім. Лесі Українки. А в 1973 році став директором промислового і побутового комбінату Львівської залізниці. У серпні 1975 року перейшов на нову роботу майстра виробничого навчання в ПТУ № 22.

Де трава вище людини – мамина могила

У своє рідне село Гирову я потрапив аж через 25 років після того, як мене вивезли в Німеччину. А сталося саме так. В 60-х роках я був включений в туристичну групу (як кращий працівник), що їхала в Польщу. Керівником групи був пан Шовдра. Наш маршрут пролягав через Варшаву, Краків та інші міста. Повертаючись додому, ми проїжджали через Коросно, саме районний центр, на території якого я народився.

В честь нашого приїзду тут було влаштовано бенкет. На ньому були присутні посадові особи даної місцевості: воєвода, бургомістр та інші. Володіючи добре польською мовою, я був у групі за перекладача, тому на бенкеті сидів поруч з воєводою. Коли розговорилися (а при горілці це добре виходить), виявилося, що той пан знає добре мого батька, разом служили в польській армії в Перемишлі. Батько знав теж Гомулку, котрий мав у Коросні слюсарну майстерню, в якій вчився мій брат Миколай.

Дуже мені кортіло побувати в рідному селі, що розташоване всього за 24 кілометри від Коросна. Допоміг мені в цьому воєвода, давши службову «Волгу» і водія. Отже через деякий час, проїжджаючи Дуклю, ми вже були в Гировій.

Село пустувало. Залишилося декілька хат, розбита церква. Каїтан Фаль, який приїжджав на літо з Америки, жив у хаті Зубалів. Усіх людей виселили з села ще в часі фронту. Бої проходили там більше, ніж півроку. Дуклянський перевал прирівнювався для німців до Сталінградської битви, Бродівського котла.

Дуже хотів я побачити місце, де стояла наша хата. Але спершу пішов на цвинтар, щоб побути на могилі матері, брата. Не можу передати стан душі, коли побачив цвинтар, обгороджений колючим дротом, з вивіскою, що вхід туди заборонений: міни. Місцеві мешканці хоронили небіжчиків вище від того місця. Трава була вища росту людини, але я пішов. Згадав, де могила матері, почав руками виривати траву, потім підійшов шофер, допоміг мені. Поряд з цвинтарем на полі працював Іван Навроцький, теж прийшов сюди. Ми разом відскубали той горбок, що називався могилою

матері. З великим смутком і жалем я довго стояв на колінах. Мене розрадили, ми разом відзначили поминки.

Повертаючись назад, ми вздовж проїхали село, побачили руїну, пустоту. Тоді я дав собі слово поставити пам'ятник на могилі мами. Пізніше, при першій нагоді, те й зробив.

Ми повернулися в Коросно. Я був вдячний панові воєводі. Пізніше, будучи у Львові теж туристом, воєвода гостював у мене (жаль, що не можу згадати його прізвища).

Розкажіть онукам

Хочу додати, що у Львові маю багато друзів-лемків, з якими часто зустрічаюся. Серед них учені, педагоги, лікарі, артисти. З задоволенням виготовляю народний лемківський одяг (за старим зразком) для учасників народної хорової капели «Лемковина». Радію всіма успіхами лемків як в Україні, так і за її межами.

Останньо я є членом правління Фундації дослідження Лемківщини у Львові, членом Комітету Лемківської церкви святих Володимира і Ольги в Шевченківському гаю (Львів).

На закінчення – кілька слів до земляків-лемків: відвідуйте рідну Лемківщину, спогляньте на зарослі подвір'я, здичавілі решітки садів, залісені поля, висохлі річки, джерела, загляньте на цвинтарі, де вічним сном спочивають ваші рідні. Поправте розмиті дощами і зарослі терням їхні могили, помоліться за душі рідних, спроможіться поставити хоч дерев'яний хрест на могилі. Розкажіть своїм дітям, внукам про рідний край батьків, дідів – про Лемківщину, де наше коріння.

Михайло Костик

Богдан-Ігор Антонич

(До 60-річчя смерті)

Серед класиків української літератури чільне місце займає поет з Лемківщини Богдан-Ігор Антонич. Можна лише уявити, скільки дала б ця людина народові, доживши теперішнього часу. Її життя обірвалося у віці неповних 28 років. Передчасно відійшов великий поет, глибокий мистецтвознавець і філософ, видатний публіцист і громадський діяч. Антонич народився 5 жовтня 1909 року в Новиці Горлицького повіту на Лемківщині в родині священика. Після закінчення у 1928 р. Сяніцької гімназії почав навчання на філософському факультеті Львівського університету, який закінчив у 1933 р.

Любов до рідного краю дала Антоничеві чудову зброю – слово. Він став поетом незбагненного таланту.

... Літа пливуть, мов гірські води,
і про опришків дощ осінній
вже тільки спомини виводить.
Чимало бур так прогуло,
лиш ти однакове й незмінне
далеке лемківське село.
(з *Елегії про співучі двері*)

За життя поета вийшли три збірки його творів: «Привітання життя» (1931), «Три перстені» (1934), «Книга Лева» (1936). Дві збірки («Зелене Євангеліє», «Ротації») вийшли у 1938 р.

Помер поет 6 липня 1937 р. Похований на Янівському цвинтарі у Львові.

Громадськість України свято оберігає пам'ять про геніального співця Лемківщини. Найкращим пам'ятником «Співцеві зелених Бескидів» є збірки творів поета «Пісня про незнищенність матерії» (Київ, 1967), збірка «Богдан-Ігор Антонич» (Київ, 1989), збірка спогадів

«Весни розспіваної князь» (Львів, 1989). У 1991 р. відкрито пам'ятний знак Богданові-Ігореві Антоничу в Новиці на Лемківщині.

«У храмі його творчості стоятимуть, напевно, і наші правнуки... будуть вони разом з поетом співати хвалу сонцеві, життю, людині» (Дмитро Павличко).

Загальне визнання – найкращий пам'ятник поетові.

Філарет Колесса

(До 50-річчя смерті)

Визначний український фольклорист, музикознавець, композитор, літературознавець, академік АН України Філарет Колесса народився 17 липня 1871 р. в Ходовичах Стрийського повіту на Львівщини. Працював, між іншим, з Іваном Франком, Миколою Лисенком, Лесею Українкою. Від 1939 р. – він професор Львівського університету, від 1940 р. – директор етнографічного музею у Львові.

Вчений постійно цікавився Лемківщиною, вивчав пісенну творчість лемків. Записував пісні від селян Закарпаття та галицької частини Лемківщини. Видав збірки «Народні пісні з південного Прикарпаття» (1923), «Народні пісні з Галицької Лемківщини» (1929). Тексти пісень з мелодіями (їх понад 800) записав у таких повітах: Горлицькому (села Бліхнарка, Висова, Ганчова, Квятонь, Маластів, Лосє, Пантна, Ропиця Руська, Устя Руське), Грибівському (Брунари-Вижні, Ставиша), Новосанчівському (Андріївка, Поворозник), Сяніцькому (Волтушова, Дошно, Кам'янка, Шкляри, Чистогорб), Ясельському (Розстайне). Філарет Колесса – автор численних праць з музикознавства, фольклористики.

Філарет Колесса помер у Львові 3 березня 1947 року.

Юліян Тарнович

(До 20-річчя смерті)

Відомий історик, публіцист, культурний діяч, народний мистець-маляр Юліян Тарнович, перш за все великий патріот рідної Лемківщини. Народився він 2 січня

1903 року в с. Розстайне поблизу Грибова. Змалку жив у Мшані біля Дуклі, потім в Чертежі коло Сянока. Закінчивши гімназію в Сяноці, записався до українського підпільного університету у Львові. Повернувшись на Лемківщину, проживав у селах Тарнавці, Синяві. Писав статті до львівської періодики, в основному, репортажі про Лемківщину.

У 1933 р. почав навчання на факультеті філософії Львівського університету. В цьому ж році увійшов у редакційну колегію двотижневика «Наш лемко» (1934-1939), незабаром став його редактором. Заснував редакційно-видавниче об'єднання «Бібліотека Лемківщини», першим випуском якого була його «Ілюстрована історія Лемківщини» (1936). Далі вийшли «Історичні пам'ятники в Західних Карпатах» (1937), «Мова століть. Лемківщина в переказах» (1938), «Верхами лемківського Бескиду» та інші. Був автором багатьох статей з лемківської тематики, що друкувалися в різних газетах та журналах.

У квітні 1940 року переїхав до Кракова, де редагував «Народну бібліотеку». Видав книжку «Матеріальна культура Лемківщини» (1941). У 1941 р. переїхав до Львова, де редагував тижневики: «Рідна земля», «Станіславські вісті», «Тернопільський голос», «Голос Прикарпаття». Велику увагу приділяв лемківській тематиці.

Від 1944-го – в еміграції. У Регенсбурзі (Німеччина) заснував часопис «Українське слово», продовжив публіцистичну діяльність. У 1948 р. виїхав до Торонто (Канада), де з владикою І. Борецьким видавав тижневик «Наша мета». Від 1949 до 1953 р. редагував двотижневик «Лемківщина», видав книжки «На згарищах Лемківщини», «План і відбудова Лемківщини». Від 1963 до 1970 р. – редактор органу ООЛ «Лемківські вісті», редагував лемківські календарі. Створив велику галерею малюнків «Лемківські церкви», «Лемківські краєвиди».

Помер 28 вересня 1977 р. в Торонто, похований на місцевому кладовищі «Park Lawn Cementary».

У Торонто, з ініціативи голови Управи ОЛК М. Маслея, створена експозиція меморіального музею Юліяна Тарновича.

Володимир Кубійович і Лемківщина

Лемківщина – край безмежної гірської краси і працьовитих людей – розкинулася на 10 000 квадратних кілометрах від Ослави й Сяну на сході до Попраду й Дунайця на заході. Дала вона світові чимало видатних людей, як С. Сембратович (кардинал), І. Могильницький, Й. Коциловський, Б.-І. Антонич, М. Вербицький та багато інших. Серед усіх чільне місце займає і виходець з Лемківщини, видатний вчений зі світовим іменем, географ і демограф Володимир Кубійович.

Володимир Кубійович народився 23 вересня 1900 року в містечку Новий Санч на західній Лемківщині в родині дрібного урядовця. Ще в дитинстві він бував в Жегестові, Криниці, в селах Лабова, Фльоринка, Нова Весь, Верхомля й інших; купався в річці Попраді, виходив на гору Яворину зі своїми ровесниками – хлопцями й дівчатами, пізнав всю красу Лемківщини, любов до якої проніс у своєму серці все життя.

Навчаючись в польській гімназії у Новому Санчі, він не соромився своєї української національності, хоч дуже часто польські студенти називали його «впертим лемком». Зближується з товариством «Просвіта», оволодіває українською літературною мовою. Виявляє надзвичайні здібності, бездоганно вивчає німецьку мову. Після закінчення гімназії з патріотичних почуттів записується до Української Галицької Армії, а після звільнення з УГА у 1919 році вступає до Краківського університету, де вчиться історії і географії, є одним з найнадійніших студентів.

В 1923 році В. Кубійович захищає дипломну роботу на тему «Антропологія Горганів», а вже в 1927 році боронить дисертацію з демографії тодішньої Радянської України і стає наймолодшим доцентом у Польщі, лектором Краківського Ягелонського університету.

Володимир Кубійович поринає в наукові дослідження Карпат. Його цікавлять їх географія, демографія,

етнографія, картографія. З української інтелігенції та студентів у Кракові організує Краєзнавчий клуб, а з тим клубом і мандрівки по Лемківщині і всіх Карпатах. У складі однієї такої групи були згодом відомі люди: Богдан Стебельський, Томко Липичак, Нестор Процик, Орися Фещенко-Чопівська, Аріанда Шумовська і багато інших. Вони розпочали експедицію від найзахідніших лемківських сіл – Явірок і Шляхтової і пішли вздовж Карпат аж до Дуклянського перевалу. Під час експедиції вони не тільки вивчали Карпати, але й розповсюджували українську літературу серед лемківської молоді, організували концерти, бесіди, лекції про Україну, допомагали молоді встановлювати національну свідомість, український патріотизм, не дивлячись на те, що потрібно було конспіруватися від польської поліції.

Результатами досліджень стали наукові праці Володимира Кубійовича: «Географія України і суміжних країн», «Атлас України», різноманітні карти України і багато інших.

Але захоплення Кубійовича українськими проблемами викликає незадоволення польської влади і його в 1938 році звільняють з посади доцента в Ягелонському університеті. Володимир Кубійович не падає духом, не стає на коліна перед польською санаційною владою. Натомість береться за організування мережі Українських допомогових комітетів, які мали відстоювати права українського населення в Польщі.

Особливо результативними і ефективними стали ці комітети від вересня 1939 року після пакту Молотова-Ріббентропа, коли Польща була окупована німцями і територія на захід від Бугу й Сяну ввійшла в склад Генерального Губернаторства, а Галичина і Волинь були окуповані більшовицькими військами. Понад 30 тисяч українських інтелігентів опинилося в Генеральному Губернаторстві, які не захотіли залишитися під більшовицькою окупацією.

Проблема українського населення в зайнятій німцями Польщі стала особливо актуальною. Українцям

потрібно було допомогти знайти працю, житло, забезпечити їм мінімальні умови життя. Цією проблемою займалися Українські допомогові комітети, роботу яких координував Український Центральний комітет з осідком у Кракові на чолі з Володимиром Кубійовичем.

Інтелігенти, які змогли працювати у школах, були скеровані на вчительські посади в села Лемківщини, Надсяння, Холмщини й Підляшшя, й тому навчання дітей у школах розпочалося українською мовою, бо до 1939 року воно повсюдно велося польською мовою. Окрім шкіл, створювалися у селах дитячі садки з українською мовою, а також сільськогосподарські школи, різноманітні курси для молоді: в'язання, вишивки, роботи з молоддю та інші. Відновили свою діяльність бібліотеки «Просвіти», ліквідовані до 1939 року. Поряд з цим створено Торговельну школу в Сяноці, гімназію в Грубешеві й Ярославі, Українську учительську семінарію в Криниці, українські бурси в Горлицях і Дуклі.

Молодь сіл Лемківщини потягнулась до освіти. В селах появилися книжки українською мовою, українська преса, розвинулося хорове мистецтво, навчальні установи стали великими культурними й освітніми осередками, стали центрами національного відродження українського населення, яке до 1939 року було приречене на повну полонізацію.

Володимир Кубійович приділяв велику увагу цій роботі. Він постійно навідувався до Торговельної школи в Сяноці, Української вчительської семінарії в Криниці, знайомився з життям та навчанням студентів, надавав їм стипендії, круглих сиріт і напівсиріт взято повністю на утримання в бурсах за рахунок стипендії Українського Центрального комітету.

Володимир Кубійович виступав перед студентами з лекціями про Україну, її багатства, звичаї, традиції і культуру, які мали значущий вплив на світогляд студентів.

Студенти Учительської семінарії вели велику культурно-освітню роботу в селах у час літніх та зимових вакацій, організували з молоддю концерти, вистави, коляди, а за зароблені таким чином гроші закуповували книжки для сільських читалень «Просвіти» або віддавали гроші в Українські допомогові комітети на студентський фонд.

Великою подією в культурному житті Лемківщини було відзначення 100-літнього ювілею від дня народження велетня української музики, композитора Миколи Лисенка, у квітні 1942 року в Криниці. Сто хорових колективів з усіх округів з'їхалися до Криниці на конкурс хорового мистецтва, присвячений цій знаменній даті. Був на відкритті конкурсу Володимир Кубійович, а також надавав фінансову допомогу на підготовку і проведення конкурсу.

По всіх українських селах прозвучав «Заповіт» Тараса Шевченка та інші українські пісні у музичній обробці Миколи Лисенка. Це мало великий вплив на національне відродження Лемківщини. Хор Української учительської семінарії в Криниці під диригуванням Романа Левицького здобув перше місце і був відряджений на заключний концерт до Львова у червні 1942 року, де також був визнаний переможцем і удостоєний зустрічі з митрополитом Андреєм Шептицьким, котрому заспівав «Многая літа», а митрополит в свою чергу поблагословив хор і побажав йому дальших творчих успіхів на Лемківщині.

Заслуги Володимира Кубійовича в розвитку освіти й культури на Лемківщині неоцінимі. Але крім культурно-освітньої роботи він здобув собі повагу ще й тим, що допомагав людям в різних справах, з якими вони зверталися до нього. Про нього ходили легенди, бо кожному, хто до нього звертався, він допомагав, інколи рискуючи своїм життям.

Відомий такий факт з села Свіржова Руська колишнього Ясельського повіту. Два брати Іван та Андрій Кобан дістали від польських військових зброю (взамін за цивільний одяг), які втікали від німців з чехо-

-словацького кордону у вересні 1939 року. Про це згодом довідалися німці й їх заарештували. Їм загрожував розстріл. Але їхній шваґер Василь Гаталевич поїхав до Кракова до Володимира Кубійовича й просив його зробити все можливе, щоб врятувати їм життя. Володимир Кубійович не відмовив йому в проханні, зумів переконати німецьку владу, що хлопці хотіли здати німцям добровільно зброю, але не встигли зробити цього вчасно. Їх посадили в Освенцім на два роки й вони повернулися живі до своїх родин.

Інший приклад також зі Свіржови Руської. В 1940 році донеслась до села чутка, що Німеччина забирає німців з Радянського Союзу, а в замін передає українців з Генерального Губернаторства. Багато людей з патріотичних почуттів не проти були поїхати в Україну. Але, щоб впевнитися в такій доцільності, вирішили порадитися з Володимиром Кубійовичем. Делегація у складі Кипріяна Баволяка, Михайла Пиртка, Михайла Гаталевича – солтиса села на чолі поїхала до Кракова. Зима була сніжна і морозна. Коли вони замерзлі з дороги появилися у Володимира Кубійовича, він спершу запросив їх до їдальні УЦК, зігрів їх, а потім прийняв і уважно вислухав та сказав: «Дуже добре, що ви любите Україну й хочете поїхати на її землі. Але тепер часи воєнні і раджу вам не рухатися з місця. Будемо мати самостійну Україну, а такий час настане скоро, тоді ви можете сміло їхати. А тепер краще сидіть вдома, якщо вас ніхто силою не виганяє. Це моя вам щира батьківська порада».

Відомий і такий факт з арешту німцями брата Степана Стебельського «Хріна», сотенного УПА на Лемківщині – Богдана Стебельського. Арешт відбувся у Львові, після проголошення Української Незалежності 30 червня 1941 року. Не гаючи часу, дружина Богдана Аріанда Шумовська-Стебельська звернулася до професора Володимира Кубійовича у Кракові з проханням про допомогу. Він уважно вислухав її прохання і заручив своїм життям перед німецьким урядом, що Богдан Стебельський художник і що він

політикою займатися не буде. Через деякий час Богдана випустили з тюрми.

В 1945 році Володимир Кубійович емігрує до Німеччини. Спочатку осідає в Мюнхені. Як колишній адміністратор при німецькому окупаційному режимі, він був допитаний західними окупаційними військовими установами, але оскільки в його діяльності на посаді голови УЦК не виявлено ніякого злочину, його залишили в спокою.

Тут в Мюнхені в 1947 році за його ініціативою відновило свою роботу Наукове Товариство ім. Т. Шевченка, яке було закрите у Львові більшовиками у 1939 році. Згодом центральну оселю НТШ перенесено до Сарселю під Парижем.

Володимир Кубійович разом з іншими видатними вченими – І. Раковським, З. Кузелею, Ю. Луцьким, О. Оглоблином, Б. Кравцівим, Ю. Шевельовим і багатьма іншими поринає в наукову працю над написанням десятитомної Енциклопедії Українознавства, в якій поміщає ряд своїх наукових статей, однією з яких є «Лемківщина», стає її головним редактором і координує роботу науковців-дописувачів, розселених по усьому світу.

Помер Володимир Кубійович 2 листопада 1985 року в Сарселі біля Парижа у Франції.

Заслуги Володимира Кубійовича перед Лемківщиною не мають ціни. Він спільно з М. Кульчицьким склав карту Лемківщини і Надсяння, написав ряд наукових статей про Лемківщину, доклав багато зусиль над виданням книги в 2-х томах «Лемківщина: земля, люди, історія, культура», яка стала настільною книгою кожного лемка, є вагомим вкладом в загальноукраїнську культуру. Він став гордістю не тільки Лемківщини, звідки вийшов родом, але й всієї української нації, а його праця в НТШ стала йому безсмертним пам'ятником в українській та світовій культурі й науці.

Галина Щерба –
кандидат філософських наук,
Роксоляна Яремкевич

Живий у царстві мистецтва

(До 75-річчя від дня народження Василя Шалайди)

Балутянка – невелике лемківське село на Сяніччині, розташоване поблизу шляху Риманів-Ясліська. Особливістю його було те, що майже всі селяни здавна займалися різьбярством. Вони виготовляли з липового дерева прекрасні таци (підноси), тарелі, декоративні скриньки (касети), оздоблюючи їх рослинним орнаментом, характерним у лемківському народному мистецтві. Саме у цьому мальовничому куточку Західних Карпат, у родині Миколи Шалайди, 21 березня 1922 року народився син Василь.

Від раннього дитинства хлопчина проявляв неабиякий творчий талант. Перейняв таємниці різьблення від діда і батька. Коли вперше переступив поріг місцевої початкової школи, вмів уже добре різьбити. Сам виготовив собі дерев'яну скриньку (торбу) для книжок, вирізавши на ній гарний букет квітів. Разом з нерозлучним другом Іваном Орисиком були найкращими учнями у школі.

Батьки Василя не мали змоги далі його вчити. І тому він з Орисиком зайнявся самоосвітою. Потай від батьків, за дрібні, отримані від продажу дерев'яних виробів гроші, купував книжки. Таким чином у селі створено невелику бібліотеку. Удень хлопці допомагали батькам у сільському господарстві, вечорами різьбили, а у неділі та свята читали селянам книжки та газети. Деякий час Василь навчався у Сяніцькій торговельній школі та на курсах книговодів у Риманові.

У 1945 р. був виселений в одне із сіл недалеко Одеси. Там він продовжував вирізувати попільнички, тарілки, які компонував у формі переплетених листків явора, клена, дуба, винограду. Його вироби користувалися популярністю в односельчан, як декоративні прикраси житла.

Незабаром Василь Шалайда став вчителем різьби Одеського художнього училища. А все почалося з того, що він хотів бути студентом училища. На вступні іспити прихопив з собою кусок липової дошки, кілька доліт.

– Я вам продемонструю моє уміння різьбити, – заявив членам комісії. І не встигли вони як слід отямитися, коли кусок дерева в умілих руках перетворився у чудову тарілку з листків і грон винограду.

– Ми не можемо зарахувати вас студентом... але приймаємо викладачем різьби.

Василь з повагою ставився до своїх учнів і виховав ряд майстрів художньої обробки дерева.

На початку творчого шляху Василь Шалайда удосконалювався в техніці плоскої різьби. Його тарелі, таци, декоративні скриньки відзначалися оригінальною композицією, надзвичайною тонкістю технічного виконання. Автор не повторював відомих йому форм, не копіював інших різьбярів, а самостійно знаходив нові композиційні форми, нові шляхи вдосконалення техніки різьби. Василь Шалайда став одним з найбільш відомих майстрів плоскої різьби в Україні. Про вміння створити складну композицію не лише у традиційній плоскій різьбі (сувенір «Листки явора», 1956), але й барельєфній свідчить його букет квітів «Тарасові Шевченку» (1961), а також декоративна таріль з портретом поета (1964), що зберігається в Київському музеї Кобзаря.

У 50-х роках Василь Шалайда поступово збагатив і урізноманітнив свою творчість. Поруч з традиційною лемківською плоскою різьбою, освоїв техніку круглої різьби. Він розширив тематику виробів, що раніш обмежувалася різьбленням гірських орлів, оленів. Василь Шалайда пішов шляхом відомого мистця Михай-

Василь Шалайда, «Тарас Шевченко», дерево, 1961.

ла Орисика з сусіднього села Вільки. Він різьбив не лише фігури орлів і тварин, але й відтворював різні сценки з життя тварин. Причому навчився прекрасно передавати найбільш захоплюючу мить події, наділити персонажів своїх творів особливою динамікою руху, що надавало творові ілюзії життєвості, передавало гостроту сюжету. Це, зокрема, стосується скульптурної групи «Материнство» (1970). У творі автор відобразив відчайдушну боротьбу оленихи-матері з вовком. Природний пеньок, завершенням якого є фігурки тварин, дозволяє сприймати гостру сценку ніби в натуральному оточенні. Виробам «Лисичка з півнем», «Кіт», «Зубр» та багатьом іншим характерні індивідуальність, оригінальність, тонкість у завершенні.

Працюючи в Одеському художньому комбінаті Василь Шалайда оволодів також технікою монументально-декоративної та скульптурно-портретної різьби. Свідченням цього може бути створене ним панно «Артек» і панно для павільйону «Дари моря». З творчою фантазією вирізьбив фігури різних тварин для дитячої каруселі в Одеському парку відпочинку ім Т. Шевченка.

Зенітом творчості Василя Шалайди є його скульптурно-портретна різьба. Його «Одеський риболов» (1968) передає глибокопсихологічний образ. Такі його й інші портрети. Автор зумів наділити своїх героїв рішучістю, гуманністю. Значним творчим досягненням є портрети Тараса Шевченка й Лесі Українки

Василь Шалайда, «Олені», дерево, 1965.

– високохудожні твори скульптора-професіонала, виконані на дереві.

Твори Василя Шалайди експонувалися на багатьох виставках, зберігаються в різних музеях України та поза її межами.

Помер Василь Шалайда 21 червня 1978 р. в Одесі.

Мистецтво створило талановитому різьбяреві з Лемківщини невмирущість у серцях поколінь.

Іван Красовський

Лемківські різьбярі в Моршині

У курортному містечку Моршині на Львівщині живе група лемківських народних майстрів різьби у дереві, які походять з сіл Вілька і Балутянка, що на Лемківщині. Один з найстарших – це Петро Кіт, якому в цьому році сповняється 80 років, але з різьбою він ще не розстається. Творять тут брати Іляші: Василь, Іван і Петро. Василь різьбить оригінальні скульптури малих форм, а його зять у вільний від педагогічної роботи час – декоративні палиці. Іван з дружиною Катериною різьблять різноманітні сувеніри. Наймолодший, Петро, теж різьбить різні цікаві сувеніри. Йому допомагає дружина Марія. Хочу відзначити, що вона походить з родини Шалайдів з Балутянки, а Шалайди славилися як найкращі різьбярі в селі і околиці. У вільний від лікарської праці час різьбою займається також їхня старша дочка, Світлана.

Серед різьбярів є й Микола Бердаль. Він з дружиною Надією на мистецькому рівні виготовляє скульптури малих форм. Різноманітні орли різьбить Іван Орисик. Цікавими різьбярами є Іван Боляк та Іван Долинський.

До пенсійного віку працювали вони в різних артілях і у Львівському художньо-виробничому комбінаті.

Лемківські мистці-різьбярі в Моршині, та й усі інші, розсіяні по широкому світі, заслуговують на добру згадку та пошану.

Андрій Сухорський

Приносить радість і надію

(До 80-річчя проф. Анатолія Гнатишака)

Людина ця багатьом подарувала надію і радість, здавалося б, у безвихідних ситуаціях. Слова вдячності належать відомому хірургові, професорові Львівського медичного інституту Анатолію Гнатишаку.

Батьківщина визначного вченого – Лемківщина, хоч, щоправда, сам він народився 20 лютого 1917 року в селі Бахів поблизу Перемишля в родині священика. У 1935 році закінчив Перемиську гімназію. Цього ж року вступив до медичного факультету Львівського університету, який закінчив навесні 1941 р. Від липня 1941 р. працював ординатором хірургічного відділення Львівської залізничної лікарні. У 1944 р. переїхав до Німеччини, працював у лікарні в Ольбернхау. В жовтні 1945 р. повернувся до Львова, працював ординатором у клініці дитячої хірургії. Від 1946 року – асистент кафедри загальної хірургії (завідував професор Г. Ковтунович). У 1950 р. захистив кандидатську дисертацію, а в 1958-у – докторську. Від 1960 р. – професор і завідувач кафедри загальної хірургії. У 1966 р. організував першу в межах колишнього СРСР кафедру онкології для студентів, якою завідував до 1988 р., по-

тім – науковий консультант кафедри онкології, а від 1990 р. – консультант Львівського обласного діагностичного центру.

Професор опублікував понад 160 наукових робіт, підготував 30 кандидатів і 10 докторів медичних наук, виконав понад шість тисяч операцій. Нагороджений медаллю Р. Вавілона. Протягом 20 років заступник голови Республіканського Товариства онкологів, член Правління Всесоюзного Товариства онкологів, нагороджений дипломом почесного члена цього ж Товариства. Був учасником і організатором декількох з'їздів онкологів. Крім онкології цікавиться генетикою, психологією, колекціонує художні картини й ікони, власник великої бібліотеки.

Проф. Анатолій Гнатишак – активний працівник на культурній ниві лемків. Він бере активну участь в роботі крайового Товариства «Лемківщина» та Фундації дослідження Лемківщини у Львові.

Ювіляра характеризує багатогранність таланту, широка наукова ерудиція, культура, наполегливість, велика працездатність та скромність. Професор здобув заслужений авторитет серед медичної громадськості, хворих та студентів.

Бажаємо Ювілярові здоров'я, щасливого довголіття й дальших успіхів.

проф. Михайло Подільчак

Лемківський іконостас Василя Мадзеляна

(До 80-річчя славного мистця)

Лемківщина має славну історію, самобутню культуру. Дала вона світові непідмінних (тепер уже забутих) авторів шедеврів церковного живопису XIV-XVI ст. з Ванівки, Дальови, Тилича й інших місцевостей. Лемківщина надихала талантом маляра Никифора Дровняка, скульптора Івана Кавку, різьбяра Михайла Орисика. Любов до рідної Лемківщини дає енергію і творчу наснагу видатному мистцеві-лемкові Василеві Мадзеляну, доля якого закинула в далеку Каліфорнію (США).

Василь Мадзелян народився 22 червня 1917 року у Монсин (Пенсильванія, США). Коли йому минуло три роки, його родина повернулася на Лемківщину в село Більцареву (Бінчарову), що нині в Новосанчівському воєвідстві (Польща). Там закінчив сільську школу і став учнем гімназії в Новому Санчі, а через три роки перевівся до гімназії ім. Ю. Словацького в Тернополі. Після матури, у 1937 р., повернувся на Лемківщину, але вже наступного року виїхав до Пенсильванії.

Під час військової служби закінчив Мериляндський університет. Продовжив студії в Сакраменто (Каліфорнія), здобувши у 1964 р. диплом магістра мистецтва. У 1964-1979 рр. викладав у середній школі живопис, графіку, кераміку, скульптуру. Це свідчить про вельми широкий, різнобічний профіль його творчості. Мистецтвом В. Мадзелян захоплювався усе своє сві-

доме життя. Але найбільш творчими роками були роки навчання в університетах та вчителювання.

Був Василь Мадзелян учасником персональних та групових виставок, неодноразово нагороджувався дипломами, пам'ятковими сувенірами. Про його твори друкувалися схвальні рецензії. Художник бере активну участь у громадському житті, є членом кількох культурно-мистецьких організацій, виступає з лекціями на мистецькі теми.

Мистець постійно шукає нових форм у творчості, працює одночасно в різних жанрах. Вважає доцільним, щоб у його творах не ламалися основні закони мистецтва, правила композиції, технічні вимоги. Понад усе намагається, аби його твори виростали з його власних емоцій, індивідуальних особливостей, настрою.

Василь Мадзелян – тонкий живописець. Він майстер краєвиду, багатого колоритом, вишуканістю форм, філігранністю деталей. Пейзажі «Вільхи», «Руська річка коло Донкин Мил», «Вечірній пейзаж» та інші нагадують краєвиди Лемківщини. Прекрасно втілений задум у картинах «Спокій побережжя Сонми», «Каліфорнійське побережжя», в яких досконало відчутні краса природи, простір. Сповнена ліризмом і теплотою робота «Лемківський бача», місце якої, без сумніву, в одному ряді з шедеврами всеслов'янського образотворчого мистецтва.

Як майстер мистецтва кераміки, є автором цікавих кубків, ваз, горщиків, розписаних у стилі давньогрецьких декоративних мотивів. Деякі вироби прикрашені українським геометричним орнаментом. У цій галузі мистець досяг найвищого рівня майстерності.

Оригінальні витвори художника у малій скульптурі. Твори ці в основному представляють тваринний світ. Варто зазначити, що окремі композиції створені під впливом лемківських традицій круглого різьблення. Це «Бізон» (камінь),«Бізон» (бронза), «Ведмежатко» (дерево).

Василь Мадзелян – неперевершений майстер графіки. Якщо у живописі велику увагу він приділяє деталям, що робить образ привабливішим і реалістичнішим, то у графіці уникає нагромадження деталей Тут він йде шляхом вдалого узагальнення, виділяючи найголовніше, надає персонажам необхідної життєвості, динамічності, психологічної правдивості і виразності.

Чи не найважливішою ділянкою у графіці мистця є створення ним серії гравюр (всіх – 33) з лемківської тематики. Гравюри мають не лише історичну, мистецьку, але й етнографічну цінність. З приводу цієї колекції автор писав: «Коли малим хлопцем заходив я до церкви, то в першу чергу захоплювався іконостасом, де все було гарно змальоване, глибокозмістовне. Потім я задумав відтворити у гравюрах історію і культуру лемків і назвав цей цикл праць «Лемківський іконостас». Закінчив опрацьовування колекції в 1992 році, присвятивши її тисячоліттю приєднання Лемківщини князем Володимиром до Русі-України у 992 році».

У 1993 році Василь Мадзелян прислав серію гравюр «Лемківський іконостас» як подарунок для музею історії та культури лемків, що у Львівському скансені, разом з поясненням брата Семена до кожної із 33 гравюр. Старанням правління Фундації дослідження Лемківщини у Львові в 1993 році видано гарно оформлену книжку-альбом Семена Мадзеляна «Лемківщина в творчості Василя Мадзеляна» (упорядник і автор вступної статті Іван Красовський).

Твори у цій книжці поділяються на чотири тематичні розділи: 11 з них відносяться до історії лемків; 8 – господарські роботи; 4 – народні промисли; 10 – побут. Історичний розділ відкриває гравюра «Пра-прадідо». На фоні гір, лісів гордо стоїть стрункa, поважна і непохитна постать предка – господаря гір, автохтона краю. Передають дух давньої історії Карпат гравюри «Святі Кирило і Мефодій», «Тут Попрад, а далі юж ляхи» (присвячена подіям 992-993 рр.), «Лядська навала 1340». Про визвольні змагання мешканців західних Карпат розповідають «Танець збійників біля собітки», «З Богданом на ляхи», «Хрест подяки з нагоди скасування панщини». Еміграцію за океан змальовує кар-

тина «За вельку млаку», а трагедію, яку пережили лемки під час І-ої світової війни – «Талергоф».

Сповнені душевного болю роботи про події перших років після ІІ-ої світової війни. Це «Акція „Вісла" 1947 року» і «Явожно». На першій зображена група лемків, які, гнані солдатами та поліцією, ідуть у невідоме завтра. Понад 100 тисяч лемків польська влада насильно депортувала на північно-західні землі Польщі для швидкого і повного їх винародовлення. Непокірних жорстоко карали у концтаборі «Явожно». На гравюрі – за колючими дротами підвішений до стовпа вмирає один з наших земляків.

Окремі гравюри присвячені сільськогосподарським роботам на Лемківщині в різні пори року. Це «Зима в Карпатах» (лемко-ґазда з хлопцем вивозять з лісу дерев'яну колоду), «Весна» (господар з сином орють ниву), «Няньо косить», «Дай Боже», «Осінь, осінь вже...» Домашні роботи змальовані у «Баба роблять масло», «Мама мелють зерно», «Дівча пере».

Декілька гравюр розповідають про народні промисли. Це «Каменярі з Бортного» – про народних умільців, які з пісковика виробляли мистецької вартості нагробки, жорняні і млинські камені та інше, «Дідо роблять ґонти», «Дротар з Білої Води», «Мазяр з Лося».

Про родинні звичаї розповідають аркуші «Хрещення дитини», «Весілля», «Со святими упокой...», славні лемківські храмові свята (кєрмаші), відпусти змальовує «На одпуст до Висови». Традиційні сценки «Колядування», «Великдень» є органічним доповненням до теми про народну обрядовість, що своїм корінням сягає ще дохристиянських часів.

Завершує серію «Лемківська ватра» про щорічний фольклорно-етнографічний фестиваль, що відбувається на Лемківщині (Ждиня).

Лемки в Україні щиро вітають свого славного земляка – мистця Василя Мадзеляна з нагоди Його ювілею і бажають Йому ще багато років щасливого творчого процвітання.

Іван Красовський

Невтомний дослідник історії та культури лемків

(До 70-річчя Івана Красовського)

Серед найбільш знаних і популярних в Україні та поза її межами дослідників історії та культури лемків обох схилів Західних Карпат треба назвати українського вченого-історика Івана Красовського, 70-річний ювілей якого незабаром відзначатиме наша громадськість.

Народився він 22 жовтня 1927 року в Дошні поблизу містечка Риманова колишнього Сяніцького повіту на Лемківщині (тепер Короснянське воєвідство РП). Його батько, Дмитро, – різьбяр на дереві і музикант-самоук, мріяв хоч одного з п'яти дітей (ще троє померли малими) «вирядити в люди». Мати, Марія, жінка дуже тиха, ніжна і розсудлива, навчала сина старанності, доброти, любові до навчання, до рідних традицій.

Неповну середню освіту здобув у рідному селі та Риманові. У 1941-1944 роках навчався в криницькій українській Вчительській семінарії. У цей тяжкий воєнний час допомагали йому як тільки могли старші сестри Катерина і Анастасія.

Навчаючись в семінарії, ми з Іваном довший час жили в одній з кімнат вілли «Колонія», біля якої часто малював свої картини Никифор Дровняк. Саме тоді охоту до малювання проявив Іван Красовський. Я був його «вчителем» у ділянці малювання. Пам'ятаю, мій «учень» створив гарний портрет Шевченка та портрет свого батька. Пам'ятаю, одного разу під час нашої

Душпастир Богдан Семків, убитий навесні 1945 р.

праці, до кімнати зайшов високий гість, вчений-географ, голова УЦК Володимир Кубійович. Він висловив щире захоплення мистецьким талантом молодого маляра. Але, надалі, Іванко пішов іншим, не менш достойним шляхом, шляхом історика.

Навесні 1945 року Іван пережив болючу трагедію. Польські бандити убили його сердечного приятеля – о. Богдана Семківа. Кілька разів навідувалися й до його родини, але Іван кожного разу врятувався. Влітку 1945 року родину Красовських виселили в підневільну Україну до села Мала Плавуча на Тернопільщині. Іван закінчив (у 1948 р.) бібліотечне відділення Теребовлянського культурно-освітнього технікуму, а у 1952-у – Львівську юридичну школу. Тоді ж поступив на історичний факультет Львівського університету ім. Івана Франка (закінчив у 1957 р.).

Ще студентом університету розпочав він опрацьовувати тему «Визвольний рух на Лемківщині в XVII ст.» (дипломна робота), в якій розповів про боротьбу лемківських збійників під керівництвом Андрія Савки. Ця робота стала добрим початком науково-дослідницької праці автора, присвяченої Лемківщині. Хочу додати, що на основі розповідей Івана Красовського, я, згодом, вирізьбив на дереві Андрія Савку.

Своє творче зростання молодий науковець великою мірою завдячує професорові, академіку АН України Іванові Крип'якевичу, який допоміг І. Красовському засвоїти особливості дослідницької праці, причому академік скеровував, тоді ще студента, головним чином для праці саме над історією та культурою Лемківщини. «Ця багата нива ще не оброблена. Обробіть і засійте її, – твердив учений. – Тоді вона дасть багатий урожай...» Професор Крип'якевич передав Красовському зібрану ним бібліографію праць про Лемківщину.

Молодого науковця підтримав член-кореспондент АН України Кость Гуслистий. Після того, як прослухав кілька доповідей Івана Красовського на наукових конференціях, вчений посприяв закріпленню нашого земляка в інституті МФЕ АН України для написання кандидатської дисертації на тему «Матеріальна культура лемків північних схилів Західних Карпат», взявши на себе обов'язок наукового керівника. На жаль, Кость Гуслистий помер, не завершивши задуманого. Науковим керівником став історик Юрій Гошко (Львів).

Іван Красовський перебував у дружніх контактах з професором Львівського університету Юліаном Редьком, який порадив Красовському опрацювати документи т.зв. Йосифінської метрики (поземельний кадастр) 1785-1788 рр. для складення картотеки всіх прізвищ тогочасних жителів північної (Галицької) частини Лемківщини. Така поважна праця стала б основою докторської дисертації. Іван Красовський енергійно взявся за здійснення цього задуму. Постійно допомагав йому в процесі праці професор Ужгородського університету Павло Чучка. Картотека і словник прізвищ незабаром були опрацьовані.

Але сталося непередбачене. Відкрита, демократична натура непартійного Івана Красовського, його здібність як науковця, любов до рідного краю і взагалі до українського народу стали приводом до проголошення молодого дослідника «українським буржуазним націоналістом».

Ще у часі панування Микити Хрущова мій приятель кілька разів писав до ЦК КПРС з приводу русифікаторської політики як в Україні, так поза її межами, рішуче відстоював права українського народу на розвиток рідної мови, історії, культури. За таку «сваволю» партійна влада розгорнула рішучу боротьбу проти Івана Красовського. Найбільше у цьому прислужилися

На виставці екслібрисів Тирса Венгриновича у Львові. 1989 р. Зліва: о. Володимир Ярема (пізніший патріарх УПАЦ Дмитрій), Тирс Венгринович та Іван Красовський.

партійні керівники Ф. Коваль, В. Маланчук, Я. Яремчук. Почалося безпідставне переслідування Красовського. Обласні партійні «вожді» заборонили директорові музею, де працював молодий науковець, та науковому керівникові видавати Красовському характеристики чи будь-які рекомендації для захисту наукового ступеня.

Будучи на посаді старшого наукового працівника історичного музею (1958-1969) та завідуючого науковим відділом Музею народної архітектури та побуту (1969-1987), Іван Красовський не відмовився від досліджень історії та культури лемків. Він опублікував (переважно в Польщі, Словаччині) понад 500 наукових і науково-популярних статей, нарисів, рецензій.

Заслуговують на увагу матеріали про призабутих лемківських письменників Богдана-Ігоря Антонича, Володимира Хиляка, Григорія Гануляка, визначних мистців Никифора Дровняка, Михайла Орисика та інших. У 1964 р. в США вийшла невелика книжечка Івана Красовського «Лемківщина у боротьбі за возз'єднання з Україною». Завдяки талантові та наполегливості Іван Красовський став відомим не лише

На Лемківській «Ватрі» у Польщі. 1990 р. Зліва: Микола Мушинка (Словаччина), Іван Красовський (Україна), Федір Гоч (Польща).

в Україні. У своїй науково-дослідницькій праці постійно підтримує контакти з вченими Польщі, Словаччини, США, Канади.

З особливою активністю працює Іван Красовський в умовах вільної, незалежної України. У 1988 р. він був одним з засновників товариства «Лемківщина», а у 1991-у – Фундації дослідження Лемківщини у Львові. Працюючи в скансені, він створив лемківську зону народної архітектури, на яку перевезено три лемківські довгі хати з Закарпаття. У 1990-1992 роках Красовський очолив справу будівництва лемківської церкви, для збору коштів побував у США і Канаді, у довгій лемківській хаті в скансені створив експозицію музею історії та культури лемків.

Пожвавилася науково-публіцистична і видавнича діяльність Івана Красовського від початку 90-х років. В 1991 р. у співавторстві з Дмитром Солинком видав книжку «Хто ми, лемки...». Це науково-популярний нарис про історію мешканців Західних Карпат від най-

давніших часів і до наших днів. На початку 1992 року вийшла у Львові книжка Івана Красовського «Тільки з рідним народом», в якій розповідається про корені політичного русинства в Закарпатті і Словаччині. На фактичному матеріалі доведена єдність українського народу.

Наступного, 1993 року, вийшли з друку дві книжки Івана Красовського, а саме «Прізвища галицьких лемків XVIII ст.» – грунтовна наукова праця, що базується на Йосифінській метриці 1785-1788 років. Подається словник біля п'яти тисяч прізвищ. Книжка є цінним документом про національний склад Лемківщини у XVIII ст. Друга книжка – «До земляків – за океан» – містить опис поїздки автора до Канади і США.

На початку 1995 року вийшла з друку книжка Івана Красовського «Михайло Орисик – визначний лемківський різьбяр першої половини XX ст.». Крім аналізу творчості славного мистця з Вільки в книжці подано 70 його малюнків, задуманих автором виробів з дерева.

З історично-етнографічних праць Ювіляра цінна «Матеріальна культура лемків – мешканців північних схилів Західних Карпат» («Науковий збірник Музею української культури», т. 13, Свидник, 1988; «Лемківщина», т. II, Нью-Йорк-Торонто-Сидней-Париж, 1988). Багата забутими перлинами історії його кіноповість «Андрій Савка» (журнал «Дукля», 1-2, Пряшів,1984). Він був упорядником «Лемківських календарів» на 1994-1996 роки, мистецького альбому «Лемківщина в творчості Василя Мадзеляна» (Львів, 1994). Але найціннішою працею Івана Красовського є його «Енциклопедичний словник Лемківщини», що охоплює 1500 статей з історії, культури, літератури, мистецтва лемків. Над Словником автор працював понад 15 років. Праця підготовлена до друку. Іван Красовський надав мені чи не найбільшу допомогу в моїй праці над «Хронікою Української учительської семінарії в Криниці».

Посвячення місця під будову лемківської церкви святих Володимира і Ольги у Львівському скансені. 7 квітня 1991 року. Голова комітету будови церкви Іван Красовський складає подяку Блаженнішому Мирославу Іванові кардиналові Любачівському.

Іван Красовський мріє найближчим часом опрацювати і видати «Історію Лемківщини», альбом з творчого доробку різьбяра А. Сухорського і його синів, книжку про життя і творчість маляра-лемка Никифора Дровняка.

Друзі, вчені як в Україні, так і поза її межами вповні заслужено називають Івана Красовського «професором». Вони, фактично, не помиляються. Адже не кожен з професорським офіційним званням може похвалитися таким вагомим доробком, навчити стільки людей любові до рідної історії та культури, як це здійснив наш земляк.

Бажаємо професорові Іванові Красовському ще багато років трудитися на рідній ниві, бажаємо доброго здоров'я, щастя! Многая літа Вам, Пане Професоре!

Осип Величко

Годі мовчати, коли душа співає

(До 75-річчя Марії Стахів)

Серед невідомих ширшому колу громадськості народних літературних талантів варто назвати вельми скромну, добродушну людину, авторку численних, на міру таланту писаних віршованих та прозових творів, переселенку з Лемківщини Марію Стахів (дівоче прізвище Мазур).

Народилася вона 7 лютого 1922 року в селі Туринському Сяніцького повіту (тепер Короснянське воєвідство РП) в селянській родині. Хоч від світанку до ночі дівчина не розгинала спини на господарстві, все ж знаходила можливість брати активну участь у роботі сільського драматичного гуртка та хору. Вийшла заміж за статечного парубка з поблизького села Репеді Василя Крупу.

У 1946 році її переселено в УРСР. Нині в Україні вона живе у Красному на Львівщині. Незабаром після депортації стала вдовою, а ще через деякий час повдовіла вдруге. Самотність, туга за рідним краєм, любов до народної пісні та й взагалі вся її співоча натура, сприяли тому, що довгими вечорами Марія почала складати вірші, на слова яких самотужки створювала мелодію. Її пісні ніжні, глибокодушні, ліричні. Вони – справжнє дзеркало душі автора. Марія Стахів записувала також придумані різні історії або ж почуті від когось перекази. Не насмілювалася показувати написаного кому-небудь, «щоб, мовляв, люди не сміялися».

Багато її записів безслідно пропало, інші авторка береже і доповнює. Оповідання Марії Стахів у літературній обробці Івана Красовського друкуємо на 138-148 сторінках, а нижче – два її вірші.

*

Поздоровляючи Шановну Марію Стахів з її 75-річним ювілеєм, Фундація дослідження Лемківщини, редакція «Лемківського календаря» й вся лемківська громада Львівщини та поза її межами складають Ювілянтці низький поклін, бажають Їй щастя і Многая Літа.

Михайло Крупа

Марія Стахів

Лемки

Лемки мої, лемки,
Де ви ся поділи?
По широкім світі
Ви ся розлетіли.

Я рано вставала
І зіля збирала,
Жеби я вас, лемки,
До купи зібрала.

Лемки, мої лемки,
Народе завзятий,
Ти серденьком добрий,
Душею багатий.

Туга

Повій, вітре, повій, буйний,
Згори на долину,
Мою сумну неси думу
Там на Лемківщину.

Там, де гори високії,
Де річка Ослава,
Там я жила молоденька
Весела, щаслива.

Там, де ліси яловії,
Де бистрі потоки,
Там пройшли мі дні веселі,
Молоденькі роки.

В тих потічках бистресеньких,
Там вода хлюпоче.
Ой, як бистрой, чистой води
Душа моя хоче.

50 років повертання Петра Трохановського-Мурянки

Це людина, яка сином іншої землі не може бути, хіба що всієї земної кулі. Він один з тих лемків, що немов сомнамбули ніч і день невтомно блукають по своїх горах, прислухаючись до їх пісні, журячись разом. І як у кожного лемка, так і у Мурянки є щось від ягнятка, яке навіть нездатне образитися на вовка, який явно його проковтнути хоче. Я сумлінно стежу за тим, як лемки, беручи участь у всіх можливих війнах, боролися то за Австрію, то за Польщу, то за Росію, лише не за свою Лемківщину. У всіх писаннях і усних виступах лемка ви не знайдете найтихшого заклику повстати на окупанта, будь-якого, неначе кожен лемко святістю та смиренністю наділений, створений терпіти й тужити за самим собою, бо все ніде якось подітися, блукати світами доводиться. І вигляду на майбутнє нема, нема, нема. Невже кого раз виштовхнули від рідного порога, тому лише круги пекла лишилися? Не каламучу, бо як назвеш тупість сусідських інтелігентів-інтелектуалів, які страдницького народу, хай племені, неспроможні зрозуміти. Ба, навіть намагаються обікрасти з творців його, немов, своїх у тебе самого мало. Чого ж нельку на чуже роззявляєш. Втішайся загарбаними верхами та долинами, потічками й смереками, але не посягай хоч на [illegible]юсь душу, не обдніпрюй, не обляшуй, не обмосковлюй, не обкарпаторущуй її, хай буде первісною з первородним гріхом своїм, горбом. Хай буде лемківською дитиною, зродженою гірською природою, а не спотворюваною облудними проповідниками Варшави, Києва, Москви, Торонта чи й Риму. Хай залишиться чистою, не забрудненою сторонніми косими поглядами на себе, на своє теперішнє та минуле. Хай і свої руки не роздовбуть недотоптаного тіла святої лемкам землиці. Ці та інші мої міркування у мене – з неймовірного болю за свою поліську країну; гноблену сусідами століттями. Полісся й Лемківщина – дві малі наші батьківщини, які великої, найбільшої, яка лише можлива, сльози домагаються. І в поетичних роздумах Петра Мурянки вона, така сльоза є і бринить попри всяке з боку втішання з новітнього благополуччя. За Шевченком хочеться повторити: «Кругом неправда...» І словами самого Мурянки: «Помож, сестричко, помож, братчыку, сама не двигну тоту іглу!»

Остап Лапський

Петро Мурянка

Мурянчыско

Мурянка з муряночком
доріжком стежечком
серед свойого сьвіта
доганяют жыття.

Помож сестричко
помож братчыку
сама не двигну
тоту іглу
О ту на горбочку
о ту при ялици
збудуєме хыжу

Спокійно тихіцко
будеме сой жыти
од червів хробаків
рідний ліс хоронити

Двигай ся хыжко
міряй інжинірю
жебы ся не сховзло
мурянчыско

Болят мя ручкы
болят ножкы
цілий ден ходилам
аж під тамту сосну

Зато серце моє
од радости мліє
бо юж на вершечку
вінчык зеленіє

Спочывай сестричко
спочывай братчыку
ліса шум несе сон
пора одпочынку

Хру хру
дика свиня
хру хру
иде з рылом
цілу морду
аж по уха
вштурила

Ратицями молотила
в іклах злісно тырмосила
цілым лісом
цілым сьвітом обносила

Гей гей сестричко
гой гой братчыку
сама не двигну
тоту іглу

А ту
на горбочку
а ту при ялици
збудуєме хыжку

Петро Кіт – майстер лемківської різьби

(До 80-річчя з дня народження)

Петро Федорович Кіт народився 14 листопада 1917 року в славному різьбярськими традиціями селі Вільці на Лемківщині. Народився глухонімим. Однак доля, хоч і не обділила хлопчика слухом і мовою, наділила його непересічним талантом мистця. Ще в дитячі літа, наслідуючи багатьох своїх односельчан, захоплюючись неперевершеною красою рідних Бескидів, малий Петро пробував зобразити у різьбі граціозних оленів, сарн, прудких коней та інших тварин. Згодом, постійно вдосконалюючи свою майстерність, Петро Кіт став справжнім майстром лемківської різьби у дереві.

Після трагічних подій переселення 1945-1947 років мистець оселився в курортному місті Моршині. Згодом Моршин став одним зі значних осередків післявоєнного лемківського різьбярства.

Творча манера Петра Кота яскраво виділяється серед інших різьбярів Моршина. Це особливо помітно в останніх творах мистця «Заєць» (1993), «Лев»[1] (1993) та ряді інших. Форма лаконічна і узагальнена. Характер руху тварин підкреслюють вдало заакцентовані м'язи, які працюють саме у цій, а не іншій позиції тварини. Дещо більш традиційною постає перед нами поліхромована композиція «Араб на верблюді»[2] (1960). Тут автор у всьому наслідує цей поширений у лемківській різьбі мотив.

Кругла скульптура «Кінь»[3] (1993) виконана з ефектом схоплення у силуеті і в усій своїй пластичній красі сприймається лише у профіль. Цей твір більший за розмірами від робіт різьбяра попередніх десятиріч (висота понад 40 см), що, до речі, характерно і для творів А. Сухорського зі Львова, В. Шпака з Трускавця та інших.

Петро Кіт належить до найталановитіших майстрів лемківської різьби. Поруч з ним у Моршині працюють різьбярі Микола Бердаль (1933 р.н.), Петро Ілляш (1937 р.н.) та інші його колишні односельчани – уродженці села Вільки, з якими митець часто зустрічається. Це надає майстрові натхнення.

Побажаймо Йому нових творчих успіхів.

Роман Одрехівський

[1] Обидва твори – приватна збірка.
[2] Власність автора.
[3] Приватна збірка.

Закоханий у мистецтві

(До 75-річчя Осипа Величка)

Творіння прекрасного належить, гадаю, людям, у котрих добре, гаряче серце, постійне глибоке відчуття весни, ніжної усмішки ранньої роси, природи. Одним з таких творців прекрасного, мистець, який вміє розмовляти з природою, вміє бачити все прекрасне, всю свою енергію віддає створенню чарівних перлин, що віддзеркалюють на дереві благородні почуття його душі є, не сумніваюся, різьбяр, педагог, художник Осип Величко. Народився він 4 січня 1922 року в селі В'язівниці Біля Ярослава (тепер РП) в родині священика. Дитинство і юність пройшли в селі Боську Сяніцького повіту на Лемківщині, де переведено його батька парохом. Змалку захоплювався малюванням. Неповну середню школу закінчив у Сяноці, де улюбленим його вчителем був Лев Ґец. Від 1936 до 1939 року навчався в Українській чоловічій гімназії в Перемишлі. Тут його вчителькою малювання була Олена Кульчицька. В 1940-1943 роках навчався в Українській учительській семінарії в Криниці, зберігши добру пам'ять про вчительку малювання Наталію Волошинську. В Криниці познайомився з малярем Никифором Дровняком. Тут Осип Величко значно вдосконалив техніку малювання та почав різьбити у дереві. Все ж таки на його творчу ініціативу вплинула родинна трагедія 1939 року: німецькі фашисти розстріляли його батька – о. Михайла Величка.

У 1945 р. переселений в УРСР до Бережан на Тернопільщині, де продовжив мистецькі традиції карпатського краю. Він постійно малював та різьбив цікаві орнаменти на предметах побуту, альбомах, обдаровував своїми виробами сусідів та знайомих.

У 1949 р. переїхав до Стрия на Львівщині. Працював у дитячих будинках Стрия і Сколе, а від 1955 р. вчителем виробничих класів (різьба у дереві) у середній школі № 5 в Стрию; у 1973-1983 роках (до відходу на пенсію) – різьбярем сувенірного цеху.

Осип Величко, «Мамина пісня» (фрагмент), 1995.

Роки пошуку нових форм у творчості дали багатий мистецький урожай. Власний оригінальний стиль Осип Величко найкраще проявив у контурній та сухій різьбі. Засобом цієї техніки, як також техніки плоскої різьби на лаковій поверхні, створив галерею портретів київських та галицько-волинських князів, українських гетьманів, видних борців за волю України, портрети класиків української літератури, мистців, науковців.

Особливо захоплює мистця рідна йому лемківська тематика. Це карпатські етюди, портрети. Серед історичних портретів – «Андрій Савка» – ватажок лемківських збійників XVII ст. Цікаві портрети письменників-лемків Володимира Хиляка, Григорія Гануляка, портрет маляра з Криниці Никифора Дровняка та інших. Талант Осипа Величка, що викристалізувався на традиціях лемківського народного мистецтва, щедро розцвів, збагатився новою тематикою, різноманітністю форми.

За час від 1972 до 1994 р. Осип Величко організував 11 персональних виставок в Стрию, Львові, Дрогобичі, Бережанах, Самборі, Сколе. За досягнення в ділянці мистецтва нагороджений дипломами, грамотами, сувенірами.

Осип Величко, «Ізидор Воробкевич», 1986.

Осип Величко, «Андрій Савка», 1993.

Осип Величко бере активну участь у громадській праці. Від 1960 р. він є членом літературно-мистецького об'єднання «Хвилі Стрия», від 1966 р. – член Художнього фонду, член товариств «Просвіта», «Лемківщина». У 1991 році був одним з організаторів І-го Конгресу вихованців Української учительської семінарії в Криниці. Він – автор обширної хроніки-альбому «Українська учительська семінарія в Криниці». Друзі, колишні студенти Криницької семінарії, шанувальники мистецтва Осипа Величка, щиро бажають Ювілярові творчих успіхів, щасливого довголіття.

В. Дошнянський

Він дереву нове життя дарує

(До 75-річчя Андрія Орисика)

Мальовниче сільце Вілька, що примостилося в лісистій западині Низького Бескиду в околицях курортів Івонич та Риманів, віддавна славилося талановитими майстрами різьби у дереві. Тут народився і жив найвизначніший різьбяр першої половини XX ст. Михайло Орисик (1885-1946)*. У Михайла Орисика було п'ятеро синів: Іван (загинув трагічно у 1945 р.), Онуфер (помер у Німеччині), Василь (живе у Німеччині), Андрій та Степан (мешкають у Трускавці на Львівщині). Їхній батько, виселений до села Гутинсько поблизу Бережан, помер там у 1946 році.

Андрієві Орисикові незабаром сповниться 75 років. Народився він 9 травня 1922 у Вільці (тепер Короснянське воєвідство РП. Село не існує). Різьбити почав десь у віці десяти років, навчаючись від батька тонкощів цього мистецтва. Різьбив гірських орлів, лисиць, серни, медведів. Будучи старшим – зумів вдало повторити улюблений твір батька «Араб на верблюді».

У 1945 р. родину Орисиків виселено у Гутисько на Тернопільщині. Згодом Андрій з дружиною, дітьми і наймолодшим братом, Степаном, переїхав до Трускавця, де надалі вдосконалював мистецтво різьблення. Подібно як батько, він поширив тематику виробів, збагнув техніку різьблення не лише різних тварин

* У 1995 році побачила світ книжка Івана Красовського «Михайло Орисик – визначний лемківський різьбяр першої половини XX ст.»

Андрій Орисик і його мистецтво. 1954 рік.

природи, але й побутових сцен з життя людей. Серед його творів «Пташниця» (1955), «Телятниця» (1956), «Дикий кабан» (1956), «Хлопець і цап» (1959), «Ведмідь-пасічник» (1965), «Три міхи хитрощів», «Лисиця і рак» (обидва 1972) – за мотивами казки Івана Франка. Є автором багатьох праць за мотивами Шевченкових творів. Серед них: «Катерина», «На панщині», «Козаки в турецькій неволі» та інші.

Від 1947 р. Андрій Орисик брав участь у творчих виставках, які були організовані в Тернополі, Львові, Києві, Дрогобичі. Твори Андрія Орисика були закуплені Міністерством культури і зберігаються в різних музех України, а найбільше з них – у Київському музеї народного декоративного мистецтва. Велика кількість творів – у приватних збірках. До виходу на пенсію, живучи в Трускавці, працював надомником Львівського художньо-виробничого комбінату.

Від 1958 р. – він член Спілки художників України.

Андрій Сухорський

Майстер дерев'яних чудес

(До 75-річчя Василя Бинча)

У Вільці – мальовничому гірському селі колишнього Сяніцького повіту 15 жовтня 1922 року народився пізніший відомий різьбяр у дереві Василь Бинч. Початкову школу закінчив у сусідньому селі Балутянці. В дитинстві почав різьбити скульптурні фігури малих форм – орлів і різних тварин. Майстерності різьблення вчився у визначного різьбяра, односельчанина Михайла Орисика.

В 1945 р. виселений в УРСР, не покинув мистецтва різьблення. Пізніші його твори: «На Верховині» (1957), «Вівчар», «Хлопець з вівцею», «Юні друзі птахів» (1959), «Катерина» (за поемою Шевченка, 1964), «Український танець» (1968), «Туристи» (1970), «Гамалія» (1972), «Лісоруби» (1975) та інші.

Василь Бинч – учасник численних виставок. Його твори зберігаються у багатьох музеях України. До виходу на пенсію працював у Львівському художньо-виробничому комбінаті різьбярем у дереві. Живе у Трускавці на Львівщині.

Андрій Сухо́рський

Його перо малює радість

(До 70-річчя Семена Шевчика)

Минуло піввіку від часу виселення лемків з їх рідного краю. І, незважаючи на те, де їх депортовано, чи в Україну, чи на північно-західні землі Польщі, лемки не «розтворилися» в оточенні, а й зберегли і розвивають традиції батьків. Одним з активних захисників культурних надбань лемків став журналіст і поет Семен Шевчик.

Народився він 14 лютого 1927 року в Криниці-селі Новосанчівського повіту. Його батька вбив бандит-поляк, мати померла в молодому віці. Виростав зі старшими братами і сестрами у матеріальних труднощах.

Від 1945 р. живе поблизу міста Долини на Івано-Франківщині. Від перших днів після виселення Семен Шевчик включився у громадську діяльність, скеровану на збереження і розвиток культури лемків, їхніх традицій. Закінчив він Львівський інститут фізичної культури, курси німецької мови у Києві.

Одним з улюблених його занять є писання віршів (в основному з лемківської тематики), оповідань, нарисів, статей. Друкується переважно в тижневику «Наше слово» (Варшава) та інших пресових виданнях. Два його вірші публікуємо на наступних сторінках.

Як пенсіонер, не покидає активної громадської діяльності. Він – член Народного Руху України, голова суспільно-культурного товариства «Лемківщина» Долинського району, член хору «Лемківщина».

Редакція «Лемківського календаря '97» в день 70-річного ювілею бажає нашому землякові Семенові Шевчику щасливого довголіття.

Василь Мадзелян, «Ватра», гравюра.

Семен Шевчик

«Ватра» лемківска

(пісня)

В горлицьких горах, там коло Ждині,
Палає ватра на полонині.
Ту ся з'їхали братья лемкове
На свою «Ватру», сьвято чудове.

Приспів:

«Ватра» лемківска, «Ватра» весела,
Няй пісня лине в міста і села,
Няй щира радіст летит світами,
Няй вшитки лемки співают з нами.
Всяди веселіст, гудаки грают,
Вшитки лемкове гнеска співают.
Ой дана, дана, ой дана, дана,
Танцюют лемки з ночи до рана.

«Ватра» любовно всіх загріває,
В серцях лемківских любов палає.
Безмежна радіст пливе з Бескидів
На Лемківщину, землю прадідів.

Приспів: «Ватра» лемківска...

Ой гори, ватро, вночи і днями,
Лем мир і єдність буде між нами.
Бо ми-зме брати, рідні по крові,
Жийме у згоді, в Божій любови.

Приспів: «Ватра» лемківска...

Од тої ватри аж в небі сяє,
Няй з каждим роком круг ширший стає,
Няй ся веселят лемки, лемкині
На рідній «Ватрі», на Лемківщині.

Приспів: «Ватра» лемківска...

Ждиня, 1994 р.

Буд здрава, моя Лемківщино

Журбою дзюрчат бистрі річки,
Затих пташиний спів.
Шумний ярок, што під горою
Висох і занімів.

Господнє небо захмарилось,
А туман снує в ярах.
Сонечко лягло спочивати,
Затихло все в горах.

Тужливо хвилюют смерічки,
На серці великий жаль,
Же я тя веце не увиджу,
Мій рідний, любий край.

До тебе, моя Лемківщино,
Прийдут щасливі дні,
А я юж до тя не верну ся,
Лем у казковім сні.

До тебе, мій лемківский краю,
Прийде жаданий час.
Засвітит сонце в Лемківщині,
А мій промінь погас.

Буд здрава, моя Лемківщино,
Пращай, зелений плай,
Пращайте, наши рідни гори,
Пращай, лемківский край.

На службі здоров'я

(До 70-річчя Степана Кітика)

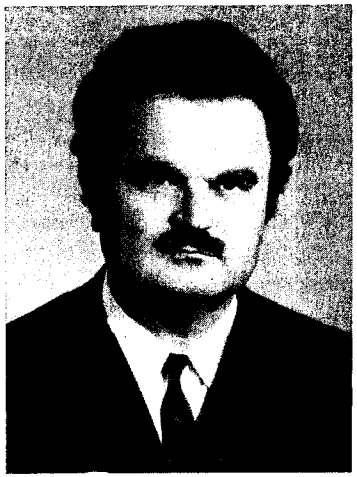

У плеяді вчених, педагогів, мистців, лікарів, чиє коріння в Лемківщині, є й Степан Кітик – талановитий лікар-хірург, котрий у цьому році відзначатиме своє 70-річчя.

Народився він 30 листопада 1927 року в селі Мисцові Кросненського повіту на Лемківщині. Початкову школу закінчив у рідному селі, а семирічку – в Дуклі (1943). У 1943--1944 роках навчався в Українській учительській семінарії в Криниці. У 1945 році з родиною був виселений до Дніпропетровської області (Східна Україна). В Сурсько-Михайлівці закінчив 9-й клас. Переїхавши у Тернопільську область, у 1946 році закінчив середню школу у Тернополі і став навчатися у Львівському медичному інституті, який закінчив у 1951 році, отримавши диплом лікаря-хірурга.

Близько двох років працював у Баворівській дільничій лікарні Великобірківського району на Тернопільщині. Від 1953 до 1957 року – він головний лікар і хірург Великобірківської районної лікарні, у 1957--1991 рр. – завідуючий хірургічним відділом лікарні. Хоч у 1987 р. пішов на пенсію, продовжував працювати ще чотири роки.

За активну, доброякісну працю йому надано почесне звання «Відмінник охорони здоров'я». Улюбленим його заняттям у вільний час є гра у шахи. Він – кандидат у майстри спорту з шахів.

Степан Кітик є активістом на ниві розвитку культури лемків, сприяє, в рамках товариства «Лемків-

щина», відродженню і збереженню традицій рідного краю. Згромадив цікавий архів з історії Лемківщини. Він – автор численних дописів у місцевій пресі. Степан Кітик – постійний читач тижневика «Наше слово», видань ФДЛ у Львові, яким дав високу, позитивну оцінку. Був учасником численних конференцій, з'їздів, конгресів.

Правління Фундації дослідження Лемківщини, редакція «Лемківського календаря '97» бажають Степанові Кітику доброго здоров'я, молодечої енергії, щасливого довголіття!

Василь Мадзелян, «Діти з гусьми», гравюра.

Педагог з душею діяча

(До 50-річчя Степана Бубернака)

Лемківщина багата також розумами вчених, педагогів, мистців, лікарів. Щоправда, ми частіше говоримо про заслуги людей минулого і деколи, свідомо чи несвідомо, замовчуємо про тих, котрі в наші дні помітно вписуються в науку, мистецтво, виховують у свідомості дітей та юнацтва любов та повагу до історії і культури рідного краю.

Серед заслужених людей молодшого покоління, що народилися вже в Україні, але активно підтримують і розвивають традиції батьків, годиться назвати педагога, музеєзнавця, суспільного і культурного діяча Степана Бубернака.

Народився він 28 вересня 1947 року в селі Ягільниці Чортківського району на Тернопільщині. Його мати – лемкиня з Брунарів у Горлицькому повіті – передала синові «лемківську душу і серце».

У 1973 р. Степан Бубернак з відзнакою закінчив культурно-освітнє училище, у 1979-му – історичний факультет Одеського університету. Будучи на посаді педагога у Ягільницькій середній школі, опрацював ряд методичних розробок, є автором близько двох десятків статей з ділянки педагогіки та виховання школярів. Статті друкувалися в різних журналах. Бере участь у загальноукраїнських та обласних нарадах, семінарах, конференціях. Нагороджений кількома відзнаками.

З матеріалів експедиційно-пошукової праці у 1983 р. в 4-х кімнатах вдало оформив експозицію історичного музею села (від 1990 р. – Народний музей). Більшість експонатів музею передана переселенцями з Лемківщини.

У 1992 році селяни-лемки обрали Степана Бубернака головою Ягільницького осередку товариства «Лемківщина». З його ініціативи проведено в місцевому Будинку культури вельми цікаві вечори: «Лемківщино, ти наш краю, ми серцем тебе кохаєм», «Я люблю тя, Лемківщино, моя мати рідна» та інші. Не дивно, що лемківський осередок в Ягільниці користується великою популярністю в районі та поза його межами. Степан Бубернак обирався депутатом та заступником голови сільської Ради.

Ми гордимося нашим земляком і бажаємо йому щастя, великих успіхів на народній лемківській ниві.

Марія Бурдяк

Василь Бинч, «Український танець», дерево, 1968.

Іван Красовський

На світанку

(Картинки з раннього дитинства)

Лагідні верхи Низького Бескиду мовчазливо сторожать спокій мирних, працьовитих мешканців гір, прислуховуються до шепоту ялиць і смерек. Віковічні сторожі дбайливо оберігають відомі їм таємниці. І лише під час бурі, коли грізний вусатий володар неба Перун, з пересердя кине у них блискавкою, загуде могутнім хохотом-громом, тоді і гори пробуджуються зі сну і, у відповідь неслухняному Перунові, підіймають свій могутній голос. Ревуть розгнівані гори... Але їхній гнів швидко проходить, гори затихають, мовкнуть навіть говіркі ялиці. Здається, навколишню природу оповив благородний сон.

Але це лишень здається. На високому грабі зозуля відраховує комусь роки, дзвінкою мелодією у небі розлягається ніжна трель жайворонка. Із-за хмари усміхається сонечко, шепочуть ялиці, буки... Десь на полях розлягся дзвінкий голос пастушки. Затих навіть жайворонок, заслухалася попеляста розбійниця-зозуля, замовкла криклива сорока. Мелодію пастушки підхопив ще один голос на сусідній поляні, далі ще, і ще. Швидко різнобійні голоси злилися в єдину гармонію і над верхами понеслася пісня:

Як я сой засьпівам трьома голосами,
Єден піде лісом, єден піде гором,
Єден – долинами.

Як я сой засьпівам, далеко мя чути,
Под до мя, дівчатко, под до мя, миленьке,
Мам ті штос повісти.

Не буду ся женив, буду такой ходив,
Буду сой дівчатка, буду молоденькі
На баламут зводив.

Було враження, неначе співала вся Верховина. І справді, луна від гір несла пісню далеко-далеко, аж ген за обрій, по всій Лемківщині...

*

Поздовж гостинця, який змійкою простягнувся з Риманова до Яслиськ, у мальовничій долині, побіч річки Табор, розкинулось лемківське село Дошно. Нижню частину села з розлогою долиною, поблизу курорту Риманів, замешкували поляки. Ця частина села відзначалася архітектурною своєрідністю з відтінком якоїсь «безладності» у плануванні забудови: невеликі хати обмазані жовтою глинкою або помальовані темно-цеглястою фарбою, а поряд з ними розкинулись стайні, хлівці, стодоли, дровітні. Прямим контрастом була архітектура середньої і верхньої частини села, що простягалося «ланцюгом» у вужчій котловині річки. Хати лемків довгі з відкритим зрубом, по обох боках гостинця. Вінці зрубу давніших курних хиж селяни малювали чорною ропою, вінці новіших будівель – цегляною фарбою. Щілини між вінцями зрубу замащували глиною і забілювали.

Смугасті хижі лемків виглядали наче великодні писанки. Відсутність на садибах окремих господарських споруд (у лемківській хижі всі забудови під одним дахом, як правило за планом хата з ізбою, сіни, стайня з коморою, боїще і прибудова – возівня) надавали цій частині села не лише чепурності, але й чіткої підпорядкованості у структурі розміщення хиж. Від півночі село опоясували смерекові ліси, зі сходу – гора Дів з Губином, з заходу – Копа і Яличник.

*

Дошно – давнє село, яке існувало на руському праві ще за часів Галицько-Волинського князівства. Поляки поселювалися тут десь у XIV-XV ст. під час польсько-німецької колонізації Прикарпаття. Перша згадка про село відноситься до 1389 року, коли король Польщі подарував землі між Дошном і містечком Яслиськами шляхтичеві Зиндраму з Машкович. Тоді заложено на німецькому праві сусіднє з Дошном від півдня село Короликову (пізніше Королик). Села від заходу – Балутянка і Вілька, та зі сходу Волтушова були засновані у XV столітті на волоському праві.

В центрі села, поруч школи, до горбка прилягла наша хата – моя ровесниця. Поруч зі старими хатами Петра Максимовича, Івана Тимчика, Семена і Степана Одрехівських, хата моїх батьків виглядала немовби святково причепурена молодиця.

Вся споруда, без прибудови – возівні (шопи), мала у довжину метрів сімнадцять, у ширину – біля семи. З півночі на південь розташувалася кухня (частина житла з великою поздовжньою піччю) з дванадцятишибковим вікном від заходу. Піч з'єднувалася з плитою (кухнею), збоку лава-припічок, де завжди стояла коновка з водою і поруч горнятко. Напроти печі дерев'яне ліжко, у лівому куті біля вікна – стіл. Попід стінами (зліва від входу і напроти) стояли нерухомі лави, перед столом – стілець. У лівому куті біля дверей підвішений на стіні мисник з кухонною посудою, лижник для дерев'яних ложок, дзюравка-цідилка. На полицях – колотівка, вариха, терко, баняки, миски, горнятка. Поруч з кухнею (розділені внутрішньою стінкою) більш простора і нарядніше вбрана «ізба» з огрівальним на зиму «пециком», дванадцятишибковим вікном від сходу. Тут стояло ліжко, стіл, але новіші, мальовані. Стояла також нарядна лада-скриня, де складався святковий одяг, жіночі прикраси та різні папері і родинні цінності. Від господарської частини відділяв житло коридор-сіни, де у двох великих сусіках зберігалося зерно, далі жорна, ступа для

товчіння каші, цебрики, шафка на дрібні знаряддя і речі, драбина на горище. Справа у сінях двері до ізби і кухні, зліва – до стайні (лише для господарських потреб) і до комори. Знадвору, поруч з сінними дверима, вхід до стайні, далі ворота до боїща. Тут зберігалася січкарня, млинок, візок для кручення «мотузів». На стінах підвішені ціпи, дерев'яні граблі, віялка, у куті – мірка. Від півдня до хижі прибудована возівня, де складалися знаряддя сільськогосподарської техніки і засоби транспорту.

Від південної сторони біля хати росли старі розлогі липи, на яких постійно гніздилися ворони. Дивно, але «свої» ворони не лише не крали господарських курчат, але й відганяли з подвір'я «чужих». І тому батько радив нам не псувати воронячі гнізда, хоч деякі односельчани іноді вимагали цього.

З північної сторони напроти хати росли дві великі груші, настільки щедрі, що вся околиця користувалася їхніми плодами. Подалі – три яблуні, кілька слив, вишень. Напроти вікна, від дороги з ранньої весни і до пізньої осені милували очі різнокольорові квіти, що їх дбайливо доглядали мої старші сестри, Катерина і Настя. Лівіше була мамина грядка, на якій росли бурячки, цибуля, морква, часник, а також капуста. Саме на цій грядці, згідно з авторитетною розповіддю бабусі, пам'ятної осені 1927-о року мене знайдено на качані між капустяним листям.

*

Радісний настрій батьків з приводу появи на світ довгоочікуваного сина виявився недовготривалим. Від народження і до шести місяців немовля постійно хворіло, своїм вереском не давало цілими ночами нікому заснути. Дитина стала настільки немічною, що перелякана і до краю змучена мати не раз крадькома споглядала на ікони з задуманим обличчям Христа і усміхненою Марією, благаючи забрати дороге їй дитя там, де панує вічний спокій. Нарешті маля захрипло і ослабло так, що не мало вже сили кричати. Це був незаперечний признак того, що години його короткого бурхливого життя пораховані.

– Посмотр ся, Митре, пальчики юж студени...

І мати гірко та голосно заридала. Що ж, ми завжди звикли оплакувати саме те, що безповоротно втрачамо.

Скрипнули двері і до хати вбігла сусідка Ганна Максимовичева. Ця проворна, добродушна жінка завжди була готова допомогти комусь у біді. Зовсім незаслужено дехто із селян дразнив її «чарівницею». Але Ганна не гнівалася... Кинувши «добрий вечір», вона якусь мить заклопотано гляділа на хворе немовля, потім своїми, чорними від сажі і землі, шороховатими долонями почала розтирати ніжні, посинілі його рученята.

– Зараз розпальте в пецу. Як ся добрі пец нагріє, вигорнийте оген на припецок і мя закличте. Я ищи позаганям кури до стайні...

Повернувши, взяла обережно хворе маля, поклала його на велику подушку і щільно загорнула. Лише напроти лиця злегка закрила край подушки, залишивши внутрі трохи простору з повітрям. Всі домашні гляділи не дихаючи, як сусідка проворно обв'язувала мотузком зверток і засунула його у гаряче горнило печі. Спам'яталася нарешті мати дитяти:

– То што ви робите, кумо? Спалите дітину...

Шестирічна Катерина з цікавістю споглядала на закриту дошкою піч, куди засунено зверток, і не могла зрозуміти, завіщо вирішили спалити її плаксивого братика. Дворічна Настя залізла перелякана під лаву, схлипуючи:

– А я бівсе не буду плакати...

– Не бійтеся, – потішила всіх сусідка. – Нич ся му не стане. Лем най ся добрі вигріє.

Ніхто не запам'ятав, як довго згорток пробув у гарячій печі, чи півгодини, чи годину, чи може й довше. Коли «дохторка» відкрила піч, витягнула в кількох місцях обвуглений зверток, звідки тонкою струйкою видобувався смердючий від паленого пір'я димок, всі чекали немовби заворожені. Сусідка розв'язала подушку. Зсередини клубами вирвалася пара. Посиніле раніш тільце дитяти набрало рум'яного кольору. Всі

подумали, що дитина мертва. Але, вдихнувши свіжого повітря, маля заворушилося, почувся тихий плач.

– Видите, же буде жити. О, тепер юж не скоро захворіє.

І справді, дитина почала швидко одужувати. Після цього зовсім дивного лікування перестала плакати, жвавіше тягнула молоко з маминих грудей.

Перенісши важку хворобу двостороннього запалення легенів, хлопчик ріс дуже повільно і тому мати довго не наважувалася припинити годування його власним молоком. Вже третій рік пішов хлопчині, а він все ще горнувся до маминих грудей.

– Та што ви робите, хибаль до весілля думате давати му цицку, – жартували сусідки.

Одного зимового ранку сталася несподівана подія. Дитя, як завжди, потягнулося до маминих грудей.

– Мамо, ціцю...

Мати повільно розщіпнула сорочку і хлопчина ахнув від здивування. Мамина соска була обмазана чимось чорним. Стояв перед матір'ю розгублений, з очима повними сліз. Спромігся лише на одне слово:

– Хто-о...

Поки старші гадали, щоб таке відповісти, мала Настя випалила:

– Киця наробила.

Грудей у матері більше не просив. Але ще довго не давав спокою великому бурому котові, ганяючись за ним по хаті то з мітлою, то з гачком.

Описаних вище подій я, очевидно, не запам'ятав. Їх, згодом, розповіла мені моя добра, ніжна мати.

*

Поблизькі гори ще відпочивали під сніговою періною, а долина, з рівною шеренгою смугастих кольорових хиж, казково розцвітала садами. Незабутню картину доповнювали дзвінкі голоси дітвори, щебетання пташок, дзюрчання гірської річки.

Змалку захоплювала мене гірська природа, особливо під час бурі. Немов зачарований просиджував я на порозі сіней усю бурю, не лякаючись блискавок, грому, гудіння вітру, стогону Карпат.

Після однієї такої бурі зі зливою побіг я над річку. Мені було тоді десь чотири роки. Стояв на горбку і не міг налюбуватися річкою, яка зовсім недавно була вузенька і лагідна, а тепер стала широчезна і грізна. Могутні каламутні води з диким ревінням несли на собі вирвані з землі стовпи, дерева з корінням. «Одне, два, три... десять...» і я навіть незчувся, як покотився горбком униз назустріч хвилям. На щастя вхопився якось за корч, але мене несамовито підкидала водяна стихія. Корч вислизнув з моїх слабих рук і я закричав...

У той саме час стежкою понад річкою поспішала додому дванадцятирічна сусідська дівчина, Ганна Рак. Почувши крик, кинулася униз горбком до бурхливої річки і вихопила мене з обіймів каламутних хвиль саме тоді, коли ще течія не встигла віднести мене дальше від берега. Від холоду і переляку я лише цокотів зубами і трясся усім тілом.

Вдома батько щось кричав, схвильована мати мовчки поправляла на мені перину, щоб краще зігріти мене, напувала гарячим молоком. Аж у ліжку я зрозумів, настільки небезпечним був мій вчинок і ревно розридався. Втихомирила мене бабуся ще однією цікавою казкою, що їх знала незбагненну кількість. Деколи розповідала казку польською мовою. Адже, походила з польської родини і у такій формі запам'ятала казку з дитинства.

Усіх старших в родині я любив однаково, але найбільше все-таки матір. Вона, хоч закінчила з клопотами лише два класи приходської школи, відзначалася тонкою, глибокою інтелігентністю, ніжністю. Прекрасно співала наші лемківські пісні (мені запам'яталися весільні), мала неабиякий слух, талант розповідати, була неперевершеною вишивальницею. Її ніжні руки, тонкі пальці ніяк не гармонізували з важкою фізичною працею, яку завжди виконувала старанно, без нарікань, хоч здоров'ям не могла похвалитися. Така вже була тоді доля жінки в гірському селі.

Батько, хоч зовсім неписьменний, користувався авторитетом розсудливого господаря. Іноді, при доброму настрої, любив розповідати цікаві історії з далеких часів. Запам'яталася мені розповідь про давнього

батькового родича Ваня, сільського силача, який у дуже смішній ситуації переміг професіонального борця з міста. Батько часто, особливо у свята, любив грати на скрипці. Замолоду вигравав на весіллях односельчан. Різьбив гарні палиці з виноградною гілкою, головою орла завершував ручку. Характером був досить вибуховим, гарячим, контрастним з характером матері. Але до конфліктів між ними не доходило. Батько якусь мить побігає по хаті, покричить, а ми мовчимо. Тоді на хвилину-дві вибіжить на вулицю і тут же повертає добрий, усміхнений.

Так було і того пам'ятного дня. Коли бабуся кінчала казку про Котигорошка, знадвору повернувся батько і ніжно погладив мою голову своєю шершавою долонею. Ніколи не забуду мокрих від сліз, почервонілих його очей.

На превелику мою радість до нашої хати систематично сходилися господарі-сусіди на вечорниці, що особливо ставало приємним у довгі зимові вечори. Бувало, як лише сонце сховається за Яличником, поважно переступає поріг сільський дяк Михайло Демкович, а через короткий час заходили Фецько Рудавський, Стефан Бурдаш, Михайло Максимович, Василь Рак, Семен Бебло, Ян Матерняк, Іван Тимчик. Поки розмова велася навколо господарських справ, ми, найменші учасники вечоринки, вгощали гостей спеченими на плиті кружальцями картоплі. Зате в хаті немовби усе завмирало, коли пішла розмова про чортів, нечисту силу, різні страховища. Далеко за північ ми, з розкритими ротами, слухали цікаві розповіді і дуже шкодували, коли сусіди почали розходитися. Я довго роздумував над почутим і, в полоні всяких кошмарів, засинав десь аж над ранком.

Наступного дня збирав громаду дітвори і розповідав їм про фантастичні чудовища з людською головою, рогами і хвостом, вовкулаків, духів, які затягають необережних нічних мандрівників у різні трясовиння, мочари і калабані. Діти з небувалим захопленням слухали мої перші «лекції», наперегін випрошували, щоби повторити найцікавіші деталі, щиро дивувалися, звідки стільки всього я знаю.

Родина Красовських, Дошно, 1941 р. Зліва: мати Івана Красовського Марія, батько Дмитро, сестра Катерина, Іван Красовський; спереду: сестра Анна і брат Михайло.

На жаль, мої ранні «повчання» приносили мені плачевні плоди. Сусідні матері прибігали зі скаргами, погрозами. Особливу готовність вступити у двобій проявляла Юлія Демкович:

– Йой, урвішу, та што ти нашим дітям папляш, же они ся зривали з постелі і кричали цілу ніч. Почкай, почкай, я ті зараз дам...

Звичайно, я не став чекати і чимдуж накивав п'ятами. Годинами ховався в лозах над річкою, ловлячи метеликів, роздумуючи різні дитячі премудрості поки не переконався, що небезпека минула.

Найбільше приятелювали ми з сусідом-однолітком Васьом Максимовичем. Дружба наша зародилася напевно в час раннього дитинства. Я, ще малим, коли замість штанців носив довгу льняну сорочку, бігав до сусідів їсти. Чомусь мені смакувала їжа в сусідів. В той же час вдома, хоч мама запропонувала щось смачніше, у мене апетиту не було.

Запам'ятався мені такий випадок: Мати Василя (моя колишня рятівниця) принесла Василеві з ярмарку клапач – ножик з червоною дерев'яною ручкою. Василів

подарунок мені дуже сподобався. І коли ми бавилися ножиком на траві, Василь якось загубив його. Через хвилину-другу я знайшов ножик, але не віддав знахідки Василеві, а сховав під сорочину і приніс додому.

– Звідки ти взяв цей ножик? – запитала мама.

– Василь загубив, а я знайшов...

– Ти, виходить, вкрав ножик у Василя і зробив дуже зле... Бозя все бачить і, щоби він тебе не покарав, зараз же віднеси ножик Василеві.

Злегка шльопнувши долонею по мойому м'якому місці, добродушно, але засадничо додала:

– Більше ніколи такого не роби...

Я відніс ножик. Слова матері настільки глибоко вкоренилися в мою свідомість, що я вже ніколи не насмілився привласнити чуже.

Трохи підрісши, ми з Василем цілими днями рилися поміж старим мотлохом на горищі їхньої курної хати, звідтам виходили чорні від сажі, немов чортенята. Ганялися за горобцями, бродили по калюжах, вилазили на високу липу, щоб зблизька споглянути на галасливих воронят.

Але не завжди вдавалося зберегти взаємні мирні відносини. Іноді між нами наступав стан «війни». Все починалося з дрібних непорозумінь, які завершувалися щораз голоснішими прозивками:

– А ти Ванько-панько!

– А ти – панцак!

– А ти... а ти...

Кожен намагався перекричати супротивника, аж поки обидва захрипли і лише показували один одному язики, дулі, кулаки. Потім у роботу пішли грудки землі, патики, камінці. Нарешті комусь пощастило вцілити супротивника. Потерпілий починав ревіти, «переможець» чимдуж змивався з «поля бою». Починався «обмін думками» між нашими батьками. Непомітно, тихцем, з'являвся винуватець, та й потерпілому надоїло вже ревіти і ми, за спинами батьків, укладали черговий «вічний мир», обмінюючи цвях на яблуко чи коробку від сірників на грушу. Вслід за нами мирилися наші батьки. Лишень погрозять нам, обіцяючи показати, де раки зимують. Ми з Василем усміхалися, бо знали, що до зими далеко, то й взагалі нам не було цікаво, де саме зимують раки.

*

Велику радість справляли нам Різдвяні й Великодні свята. Дітвора заздалегідь рахувала дні, які ще залишилися, мріяла, коли вже досхочу набавиться у хаті на соломі, поласує цукеркою з ялинки. Особливо мені подобався звичай обв'язування дерев перевеслами з соломи. Підходячи до дерева, батько замахувався на нього сокирою, кажучи:

– Ти не родиш яблук (грушок) і я тебе зрубаю.

Я, що заздалегідь вивчив відповідь, говорив:

– Не рубай мене, я вроджу в цьому році.

– Як вродиш, то залишу...

І обв'язував дерево перевеслом.

Багато радості приносили колядники, переодягнені на козу, чорта, ангела, Ірода, шинкаря.

Не менш радісними були Великодні свята, коли можна було досхочу наїстися запашної білої паски, варених яєчок, поливатися водою.

Але чи не найбільше радості приносив кермаш – щорічне церковне свято, коли до хати сходилися близькі і далекі родичі з різних навколишніх сіл, приносили нам гостинці, самі гостилися до пізньої ночі. Біля церкви крамарі розставляли свої крами з цукерками, бубликами, всякими дешевими іграшками.

Після Служби Божої дітвора створювала біля церкви справжній ярмарок, наперебій вихвалюючи свої закупки.

*

Однієї неділі, у кінці літа, батько сказав:

– Вистарчит юж дуріти. Заран заведу тебе до школи. Файні ся вимий перед вечерею.

Я аж підскочив з радості. Тоді ще моя голова не в силі була втòропати, що з завтрашнім днем розпочнеться зовсім нова сторінка в моєму житті, що безтурботному дитинству настане кінець.

Іван Красовський

Степан Батюк

Вчителював я на Лемківщині під Австрією

(Спогад)

Лемківщина – країна західної частини Карпат аж до Лупківського перевалу заселена українським племенем – лемками. Цю частину Карпат названо Низьким Бескидом. І лемки у своїй говірці звикли називати ці гори Бескидами.

Лемки прив'язані любов'ю до рідної мови, народу, протиставилися винародовним впливам чужинців. Заховали свою народну ношу, звичаї, прекрасні пісні. З натури працелюбні, веселі, гостинні. Не вистачало їм лише освіти. Лемки твердо дотримувалися засади: «Свого стародавнього не кидаймо, а чужого не заводьмо». Тому-то, так би мовити, ця своєрідна національна свідомість була перешкодою у відродженні Лемківщини.

Лемки піддавалися ворожій агітації, цареславній політиці, через те тяжко їм було зрозуміти, що вони є частиною українського народу як і інші жителі Карпат: гуцули й бойки. Твердо стояли на позиції – «ми руснаки».

Польські націоналісти, при підтримці австрійської політики, старалися всіма засобами утвердити цю своєрідну впертість лемків і вмовляли в них: «Ty nie jesteś ani Rusinem, ani Ukraińcem, ty jesteś Łemko i trzymaj się swego». Це була вода на їхній млин.

За часів Австрійської імперії матеріальна база шкільництва і взагалі культурно-освітньої роботи на Лемківщині була жалюгідною. Не було відповідних приміщень для шкіл, потрібного інвентаря і навчального приладдя. Будова шкільних приміщень тяжіла майже всеціло на сільському бюджеті громади. Хоче село мати школу – старайтеся, селяни, самі, а тоді дамо вчителя, якщо він захоче працювати між лемками. Хочете будувати, давайте, будуйте, а ми дамо субсидію, себто грошову допомогу. Але ця «допомога» це був гріш з додаткових податків, накладених на село. І тому будівництво шкіл на Лемківщині йшло «слимаковим ходом».

Школи поміщалися, здебільша, в приватних будинках, як сільських хатах, часто без підлоги, в недіючих колишніх корчмах. У селі Кунковій (Горлицького повіту) шкільний клас існував у приміщенні біля цвинтаря, яке призначалося на трупарню. Можна собі уявити, в яких умовах доводилося працювати вчителеві у такій школі. А все ж таки наш український учитель не шкодував сил і здоров'я, добровільно йшов на Лемківщину, як каменяр, щоби «лупати скалу». Свідомо брав на себе тягар матеріальних і моральних злигоднів, які його чекали на полі шкільної і культурно-освітньої роботи, яке заросло терням і бодаччям в лемківському селі.

Дозволю собі тут передати шановним читачам свої враження як сільського вчителя на Лемківщині.

Отримавши атестат зрілості, я, разом з іншими друзями, пішов працювати як вчитель серед лемків. Мені призначили село Липну Горлицького повіту, віддалене 40 км від адміністративного центру. Зголошуюся у свого начальника-інспектора як новопризначений учитель на село Липну. Інспектор змалював мені Липну в дуже чорних кольорах: школи немає, але треба працювати. Порадив «як-небудь» добратися і роздивитися на місці. «Як-небудь» добратися у незнаних мені горах цілих 40 кілометрів – це не жарти. Почав шукати принагідної фірманки, бо був це торговий день. Надвечір ледве добрався. Сільце мале, серед лісів і гірських потоків. На дорозі перед селом зустрів мене гурт селян.

– Де у селі знаходиться школа? – запитую.

Степан Батюк – довголітній педагог і громадсько-освітній діяч на Лемківщині. Народився 20 грудня 1891 р. в с. Стоянів на Львівщині. Помер 10 березня 1965 р. в Ягольниці на Тернопільщині. Спогад друкується уперше.

Показують мені маленький будиночок, ніби шпихлір, на якому вивіска: «Продаж палюнки, вина і закусок».

– Та це ж корчма...

– Нічого. Тепер корчма, але ми її опорожнимо, придбаємо лавки, таблицю і буде школа. А як наука скінчиться – знову буде корчма.

Справа ясна. У цій «школі» доведеться мені попрацювати. Цим не зражуюсь, не переймаюся.

Власник цієї корчми запрошує мене до хати.

– Я Ваньо Телеп, громадський писар, – представився. А далі каже: – У мене будете жити і до школи недалеко.

Хата охайна, з двох кімнат, стіни розмальовані, що мене здивувало. Але ще більше здивувало мене те, що між картинами релігійного змісту я побачив портрет російського царя Миколи II з родиною у позолоченій рамі. Звідкіля, думаю, взявся тут на Лемківщині цей портрет? Оглядаю дальше приміщення. При вікні письмовий стіл, а на ньому газета «Прикарпатська Русь» і річник якогось журналу. В куті – ліжко. Господар привітний, з постійною усмішкою.

До хижи зайшли кілька селян.

– Це члени сільської Шкільної ради, – представив прибулих господар. – А оце предсідатель...

– А ви який будете: руснак ци поляк, – запитав мене предсідатель.

– Я такий як і ви, – відповідаю. – А чому ви запитуєте?

– Бо ту вчила полька, а ми поляка ани українця не хцеме, лем свого чловека-руснака. Вам з нами буде добре.

Так я залишився для них «руснаком». Наступного дня оглянув «школу». Класне приміщення це – кімната 4х5 метрів з одним вікном. Вхід просто з вулиці, кілька старих лавок і столик. Дітей шкільного віку – 40, мова навчання українська, по-державному «руська».

Почалося ознайомлення з околицею, мешканцями села і, в першу чергу, батьками дітей. Лемківський діалект з примішкою старослов'янщини мало відмінний

від загальноукраїнської мови і для мене вповні зрозумілий, лише наголос на передостанньому складі слова, як у польській мові. Від того наголосу лемкові трудно відзвичаїтися. Найбільша морока з цим у школі. Наприклад, слово «мука́» лемко вимовляє «му́ка», «на бе́резі (берег)» – «на бере́зі», що означає на дереві березі і т.д.

По кількох тижнях я вже сяк-так освоївся з обставинами, хоч ще відчував ніяковість серед незнаних ще людей і їх гірської природи. У вільний від навчання час відвідував колег-учителів в сусідніх селах. В розмовах з ними довідався, що обставини праці майже всюди однакові, але надії тратити не можна. Народний учитель в такому глухому селі повинен бути універсальним: уміти провадити хоровий гурток, грати на якомусь інструменті, керувати драматичним гуртком, вміти подати першу медичну допомогу. На те він і «народний».

У співжитті з селянами я згодом здобув їхнє довір'я. В неділю чи інший вихідний день, а частіше в зимові вечори, сходилися молоді й старші до маленького класу, щоби послухати цікавого читання чи бесіди на різні побутові теми. Я з черги відвідував т.зв. вечірки, де зимовими вечорами сходилися жінки й дівчата до одної хати прясти лен і там проводив читання і бесіди. Інколи парубки влаштовували для розваги на вечірках складені ними ж інтермедії (сценки) з життя села. Це пізніше дало почин до організування драматичного гуртка. А на селі іншого дозвілля не було, окрім забав при циганській музиці.

До речі, майже у кожному лемківському селі жили по кілька циганських родин. Мужчини займалися ковальством і були напрочуд добрими музикантами. Грали на весіллях і забавах. Їхні жінки «ворожили». В загальному лемки вірили в різні забобони і були дуже схильні до фанатизму. Треба було з тим лихом боротися, що не давалося легко.

Трапився такий випадок. У мене був фотоапарат. Проявляв я плівки в комірчині без вікна, де зберігався різний посуд і харчі: хліб, капуста, сало та інше. Якось бабуся – мати господаря – підглянула, що я працюю

при червонім світлі, чимось чорним накритий, до того чорний апарат. Все те було для неї підозрілим. «Певно наш учитель має справу з нечистою силою...» І хоч свідомий господар запевняв, що тут ніяких чарів немає, старенька не повірила власному синові і заборонила мені користуватися коміркою, бо «там хліб святий».

Іншим разом я зловив звичайного вужа, які в горах не є рідкістю, щоби розповісти про нього дітям у школі. По селі рознеслися слухи, що я «щось знаю до гадин», бо гадина мене не вкусила. А гадина у лемків трактувалася як найпоганіша істота. Великою образою було, як хто кому сказав «ти гаде!». Довго мені прийшлося вияснювати, що це не «гадина» (гадюка), а вуж і він не шкідливий.

Якось, в часі бесіди, я відповідав на різні запитання. Несподівано присутній війт Котанський запитав:

– А повічте нам, што то єст Украіна і де сут тоти украінці? Нам повідали, же Украіни неє, а тамті люди в Бога не вірять.

– Я розповім вам про це наступної неділі...

Маленький зал не міг помістити всіх прибулих, які хотіли почути мою відповідь.

Я заздалегідь накреслив карту і пояснив, де живуть українці, ствердив, що ця земля віддавна мала назву «Україна», але царський уряд назвав її «Малоросією». Там українці розмовляють такою ж мовою, як і ми, а росіяни, їх сусіди, – по-російськи. Наші брати за річкою Збручем, українці, є православної віри, але царя не люблять, і пояснив чому.

– То такі люди, як і ми, – почулося з гурту.

Але я все ж був переконаний, що вони сумнівалися, щоби українець був православний...

По більших селах організували ми, вчителі, драматичні гуртки і давали вистави «Учителя» Івана Франка, «Ой не ходи, Грицю», «Знімченого Юрка» та інші. Чи мало це якесь значення? Гадаю, що так. Був це один з чинників, який впливав на те, що освітній рівень народу на Лемківщині поступово підвищувався. Лемко почав критично ставитися до злих підшіптувань, ставав людиною, свідомішою свого місця у світі. Беріг свято свої звичаї, мову, ношу, але почав розуміти, що

він є часткою того народу, що «на сході, за Збручем». Головне, що почав належно цінити школу і освіту. Власним коштом люди приступали до будови шкіл. Але й тут були ускладнення.

На будову школи потрібне було схвальне рішення Шкільної повітової ради, яку очолював староста. Членами цієї ради були землевласники-поляки, директори фабрик і банків, начальники установ, а з середовища наших руснаків – священики.

У селі Регетові Вижнім деканом був о. Копистянський – член Шкільної повітової ради. Школи в цьому селі не було, а дітей вчив дякоучитель у старій сільській хаті. Досить сказати, що в сінях не було горища, а через «клас» входилося до комірки, яка служила житлом для вчителя. Я в цій школі вчив по Першій світовій війні в 1919-1920 роках і у мене зберігся малюнок цієї унікальної школи, як свідок шкільних злигоднів. Отже селяни придбали земельну ділянку, на якій хотіли побудувати школу. Потрібне лиш було рішення Шкільної повітової ради. При обговоренні цього питання декан Копистянський не підтримав ідеї будівництва школи. Взагалі священики, про яких я знаю і котрі мали тоді великий вплив на селі, мало цікавилися освітою лемка. Бувало, наприклад, так, що коли вчитель хотів, у неділю поїхати у шкільних справах до міста, то не завжди міг знайти фірманку, бо священик переконував, що у неділю і свято гріх «фурманити». Коли я поїхав з хворою дружиною в неділю до лікаря (40 км), то вчинок візника священик засудив публічно в церкві...

Ось в яких умовах доводилося працювати українському вчителеві між лемками за часів Австрійської імперії.

У 1914 році вибухла Перша світова війна. Багато невинних лемків заслано у концентраційні табори до Талергофу і Грацу. Між іншим, багато вчителів і вчительок, без огляду на те, чи вони були «руськими» чи «українцями», там попало. Серед вивезених були мій брат Іван і дядько з жінкою. Мене мобілізовано в австрійську армію.

Степан Батюк

Марія Стахів

Нещасні долі

(Розповідала мені бабуня)

Подія ця мала місце за часів панщини у лемківському селі Туринському. Село немов писанка, було особливо привабливим навесні. Дерев'яні, мальовані у біло-цегляні смуги хижі, збудовані без єдиного цвяха, потопали серед квітучих садів. Селяни, хоч і неписьменні, зате добрі, щирі, розумні, працьовиті.

Серед села, на горбочку, стояла завжди охайна хатина Михайла Кімака, господаря вельми статочного, розумного. Його жінка Марія, проворлива, хоч і не зовсім молода, добра мати троїх дітей: Варки, Степана і Петра. Мати любила всіх ніби однаково, але якось найбільше дбала про Варку. Чи може тому, що це дівча і воно завжди вимагає більшої уваги, чи тому, що росла Варка веселою красунею, співачкою з голосом соловейка. Любили Варку не тільки батько й мати, але й усі односельчани від малого до великого.

– Наша Варка росте як справжня князівна, – щиро відзивалися селяни.

Але радість батьків виявилася короткочасною. Життя селян і, зокрема, родини Кімаків, замінила тривога. До села приїхав землевласник пан Потоцький, що проживав до цього часу в містечку Сяноці. Був саме Великдень, коли люди зі співом «Христос Воскрес» почали виходити з церкви. На майдані стояв гордий пан Потоцький, очікуючи священика. Селяни боязко перешіптувалися:

– Треба би привітати пана з нагоди свята. Може би Варця передала йому оці три найкращі писанки...

– Візьміть, пане, наш святковий подарунок і прийміть поздоровлення...

Варка чемно вклонилася, подаючи панові писанки. Пан з увагою вдивлявся в лице дівчини, яка стояла перед ним немов ангел.

– Бардзо дзєнкує, пєнкна панєнко...

Варка побігла до дівчат, а пан далі стояв у задумі, споглядаючи у той бік, куди побігла Варка. Важко було вгадати, що саме думав тоді пан Потоцький, але суворе обличчя не обіцювало добрих думок.

Пан поїхав понурим. А життя йшло своїм ходом і, здавалося, що не судило нічого поганого. Варка надалі залишалася веселою, співучою, працьовитою. Вона вміла ставити сильця на зайців і куропаток, виправляти шкіри, прясти, шити і вишивати, хоч на той час її ще не минуло шістнадцять років. Влітку пасла худобу, любила галопом мчати на коні, на купальні свята – Івана – разом з хлопцями запалювати собітку, без неї не обходилися купальні собіткові забави.

На Івана, Іванонька,
Палилася собітонька.
Подте, дівки, на собітку,
Спечеме вам сьліпу кітку...

Влітку, разом з гуртом дівчат, брала льон. Пісня, відбита луною, неслася далеко в гори. Взимку дівчата і хлопці сходилися з кужелями на вечірки, де «першою скрипкою» була непідмінима Варка. І знову веселі забави, пісні...

Як я сой засьпівам
Трьома голосами,
Єден піде гором, єден піде лісом,
Єден долинами...

Взимку Варка любила також ходити з батьком на полювання, але так, щоб не довідався пан, бо ліси і звірина належали йому. Все ж їм вдавалося вполювати з допомогою лука то зайця, то серну...

*

У той час не відчував чомусь спокою пан Потоцький. Перед очима у нього стояла гарна дівчина Варка. Він постійно нервувався і старався відігнати образ Варки, забути її. Але це йому не вдавалося.

Пройшли два роки від часу приїзду пана Потоцького. Тепер його родина жила у Перемишлі. Нещо-

давно у нього народився син і пан вирішив запросити нянею лише Варку і саме тому приїхав до Туринська. Батько й мати благали пана не забирати дочку, але пан був невблаганним і Варка змушена була погодитися. Пан ласкаво твердив, що не потрібно нічого брати дівчині з собою, бо пан за роботу забезпечить її усім необхідним.

Варка попрощалася з батьком, матір'ю та братами дуже щиро, зі сльозами, немовби назавжди. Сидячи на фірі, вона плакала, прощаючись з рідним селом. Пан всіляко потішав її, але Варка не відчула добродушності в його словах. Десь у серці загніздилася таки іскорка надії, що незабаром повернеться до Василька, який її подобався. Під вечір прибули до Сянока.

– Тут заночуємо в заїзному дворі, – сказав пан.

Після вечері Варка подалася спати на фіру. Пан не заперечував, а лише велів візникові берегти її. Розкрила очі, коли надворі був уже білий день. Мабуть ще спала б, але пробудив її візник, витягаючи з-під її голови сіно для коней.

Після сніданку подалися у дальшу дорогу, продовж якої Варка мовчала, мовчки згадувала подруг, рідне село. Вечоріло, коли приїхали до Перемишля і завернули у двір.

– Ми вже приїхали, – ввічливо сказав пан. – Заходь, дівчино...

Назустріч вийшла висока, середнього віку, гарна пані Ядзя.

– Це твоя прислуга, – сказав пан господині, яка повела Варку до покоїв. Тут господиня познайомила Варку зі старшою панею, її матір'ю, Маріанною, що приємно усміхнулася у відповідь на привітання новоприбулої. У сусідньому покої, у колисці, смачно спав маленький Ясь.

– Оце твій майбутній вихованець, – тихо сказала пані Ядзя.

Цього вечора Варка старанно помилася, одягла нову свіжу білизну, халат, запропонований господинею. Пізніше пані Ядзя розповіла Варці про її обов'язки щодо дитини.

Від перших днів Варка засвоїла всі тонкощі няні-вихователь ки. Пані Ядзя була задоволена Варкою. Дівчина, хоч і тужила за домом, родичами, нерідко обтираючи гіркі сльози, все ж звикала до своєї нової долі.

Повільно пройшли два роки.

– Прошу пані, може б ви написали листа до моєї мами, бо я не вмію, – попросила одного разу Варка. Пані Ядзя погодилася.

Розмову цю чула пані Маріанна. Вона хворіла на параліч ніг і не могла ходити.

– З якого ти села, дитино? – спитала згодом пані Маріанна.

– З Туринська...

– Я знаю ті місця, – призналася після короткої паузи дещо схвильована пані. – Я була там ще дівчиною. Розповім тобі цю історію, але прошу нікому її не переказувати...

– Обіцяю.

«Коли я була ще студенткою, одного холодного вечора простудилася і захворіла на запалення легенів. Лікар порадив виїхати на літо в Карпати. Жила я у священика в Команчі, але з його дочками наша дружба не клеїлася. І коли приїхав мій батько з новиною, що у Прелуках живе жінка, котра лікує зіллям, то я радо поїхала з ним до Прелук. Жінка прийняла мене на лікування, але хата в неї курна і я могла спати лише в коморі, де стояло дерев'яне ліжко, а побіч – велика скриня з перегородками на зерно. Тато поїхав, я залишилася. Баба Анна кожного ранку давала мені пити свіже молоко, потім відвар зілля, водила мене кожного ранку до лісу.

Одного разу дуже чемно привітався зі мною сусідній хлопець Михайло. Після кількох розмов я зрозуміла, що починаються між нами більш ніжні, сердечні почуття – любов...»

Пані Маріанна перервала розповідь, задумалася.

– І що далі? Що сталося з Михайлом? – не втерпіла Варка.

«Я повернула додому, щоб далі вчитися. Наступного літа знову поїхала в Карпати. Баба Анна зустріла

мене радісно і продовжила лікування. Я не могла не зауважити, що Михайло слідкував за мною з щораз більшим зацікавленням. Певного дня, коли я сиділа коло річки, він зловив і приніс мені дві величезні риби...

Одного разу я запитала бабу Анну, чи була вона замужем. Баба розплакалася і, схлипуючи, призналася, що замужем не була, але мала хлопця Андрія, котрого дуже любила. Але наш дід кудись відправив Андрія і слід за ним пропав...

Я попросила бабусю розказати щось про лікувальні зілля і що від чого.

– Оті дрібні квітки – то любовник. Хто нап'ється з нього відвару – забуде все на світі і любитиме до безтями...

Анна вийшла доїти корову. Я кинула у відвар, що його баба варила для мене, пучок квіту любовника, потім усе випила і побігла до Михайла. Ми довго обіймалися, цілувалися. Повернувшись додому застала бабу Анну заклопотану. Вона помітила у наварі квіт любовника, але нічого не сказала. Михайло надалі приносив мені черешні, малину...

Минули вакації, але третій курс я не закінчила, бо народила Ядзю. Жодні допити, залякування не змусили мене признатися, хто батько Ядзі. Я знала, що мій батько жорстоко помстився б на Михайлові. Родичі з поспіхом, у іншому повіті, знайшли мені жениха і силою віддали за нього. Мама не захотіла віддати мені Ядзю, вимагаючи, щоб я не признавалася до дитини. І хоч муж знав мою провину, пробачив її. Прожили ми п'ятнадцять років. Потім я захворіла на ноги. До цього часу нічого не знаю про Михайла, котрого я любила усім своїм серцем...»

Відтоді Варка здружилася зі старшою панею, часто забігала до неї.

– Я полюбила тебе, Варко, немовби власну дитину...

А пані Ядзя забула, що мала написати листа до матері Варки. І Маріанна нагадала їй про це. Згодом пан поїхав у гори та передав листа батькам Варки. У найближчу неділю Варчиного листа їм прочитав священик. Виходило, що у Варки все гаразд.

Минули ще два роки. Пан повернувся додому. Хлопчик підріс. Одна тільки обставина турбувала паню Ядзю: Варка не змогла навчитися по-польському і розмовляла з хлопцем по-лемківськи. Пані вирішила найняти няню-польку, на що пан погодився. Опісля запитав Варку:

– А чи вмієш їздити на коні?

– Умію. Також добре стріляю з лука.

– В такому разі візьму тебе на полювання в гори і поїдеш до своїх батьків. Нам потрібна няня, щоб могла навчити хлопця говорити і писати по-польськи...

Час плив повільно. Минув ще рік, коли привезли няню-польку. Варка зраділа, що вже поїде додому. Пані купила їй нову сукню, блузку, дрібні подарунки. Але Варка захотіла їхати у своєму одязі, що його зберегла у вузлику.

Їхали довго. Пан чомусь змінив дорогу і увечері приїхали до Команчі. Уранці вибралися на полювання. Варці пан звелів зодягти чоловіче вбрання, наказав подати їй коня.

– Після полювання завезу тебе додому.

Полювання вийшло вдалим. Вбито оленя, дві дикі свині. Увечері розпалили вогнище. При вечері пан налив Варці у келих горілки.

– Випий. Ти сьогодні заслужила на добре вгощення.

Спочатку дівчина відмовлялася, але кінець-кінців випила.

– Випий ще, Варю, – попросив пан, наливаючи у келих вдруге. – Це тебе гарно грітиме.

Варка випила і, знепритомнівши, впала на землю. Пан велів усій службі відійти. Залишився сам, збезчестив дівчику, а службі наказав мовчати. Пани покинули сплячу дівчину.

– Де ж я? Що зі мною? – пробудившись серед ночі, застогнала Варка. Нараз почула виття вовка, побачила зелені вогники. Ледве видряпалася на бука, де у страсі перебула до ранку. Вовки відійшли у глиб лісу. Варка спустилася з дерева, зійшла до потічка, помилася.

«І куди ж мені іти? Піду за водою, може десь зустріну людей...» Вже ноги відмовляли послуху, коли побачила над річкою хатину.

– Слава Ісусу...

– Слава на віки, – відповіла здивована середнього віку господиня. – Звідки ж ти, дівчино?

– Та з Туринського. Заблудилася.

– Заходь у хату, перекусиш чим Бог послав і я покажу тобі дорогу.

Дівчина відпочила і сили повернулися до неї. Ішла досить довго берегом річки. Поминула Прилуки, перейшла глибокий потік і впізнала рідні місця, де ходила на горіхи. А там недалеко – рідна хата.

«Чи сказати дома правду? Краще, мабуть, буде, коли не скажу, бо інакше пан помститься...» Присіла на межі, задумалася над своєю гіркою долею. Назустріч крокував хлопець. Варка схопилася: «Та це ж мій брат!»

– Петре, Петрусю!

– Варко... Та що ти тут робиш?

Вдома була справжня радість. Але Варка ніде не ходила, а радше сиділа сумна дома.

Одного разу розповіла матері про своє горе. Бо кому ж іще могла довіритися нещасна дівчина, яка щоразу ставала повнішою. А мати, звісно, поділилася горем з чоловіком, батьком Варки. «Адже поділене горе, то лише півгоря», подумала.

Одного святкового дня батько, за звичаєм, скликав громаду. Серед подвір'я поставили колоду (кобицю). З хати вийшла заплакана Варка, стала на колоді. Брати розплели їй косу, молодиці затягнули пісню:

Ой на горі оген горит,
Коло огня вода.
Не дай личко цілувати,
Дівчино молода.

Не дай личко цілувати,
Не дай же ся звести,
Не дай свою жовту косу
Без вінця розплести.

Дала личко цілувати
І дала ся звести.
Мусиш свою жовту косу
без вінця розплести...

Пов'язали Варці чепець, зав'язали по-жіночому хустку. Таке-то відбулося у неї «весілля».

Через кілька місяців Варка народила маленьку Настуню, якій сповна віддала себе, своє серце. З великою материнською любов'ю і ласкою пеленала і годувала дитя.

Згодом пан знову з'явився у селі. Переїжджаючи бричкою разом з управителем, він пізнав Варку з дитиною на руках.

– Чи це твоя?

– Так...

Пан згадав пригоду на Хрещатовій. Був певний, що Варку тоді вовки з'їли. Подумавши хвилину, звернувся до управителя:

– Відведи над Ославою два морги поля і побудуй хату з комином.

Закипіла робота і під Зелені свята хата була готова. До Варки завітав управитель.

– На тобі ключ від хати...

Стояла немов закам'яніла.

– Візьми і подякуй панові за подарунок.

Варка вклонилася

Стала Варка там жити. Допомагала також управителеві на сусідньому огороді. Два хлопчики управителя бавилися з Настунею.

Василь, що його колись Варка покохала наївною, дитячою любов'ю, до цього часу не оженився. Одного вечора завітав до Варки.

– Дай, Боже, добрий вечір.

– Дай, Боже, і тобі. Та чому ж ти досі в парубках? – пожартувала Варка, краса якої далеко ще не зів'яла.

– Та не можу полюбити жодної дівки. Може б ти пішла заміж за мене?

– Я гадаю, що ти вже і мене не полюбив би, – зарум'яніла господиня, а серце в неї відчутно заметушилося.

– Я й надалі люблю тебе. Знаю про твою долю. Мені розповів вуйко в Душатині.

– Добре, Василю, я радо піду за тебе...

Жили щасливо. Василь був дуже дбайливим, працьовитим господарем.

Настуся росла вродливою і не випадково залюбився в неї син управителя Янушек. На той час у Варки народився хлопчик Іванко. Настуня дуже любила маленького братика.

Минав час. Настуні вже виповнилося 18 років, коли Янушек признався їй в любові.

– Будь уважна, Настуню, бо пани не пошанують честі підданих, – попереджувала дочку навчена гірким досвідом мати.

– Не турбуйтеся, мамо, я ж маю якийсь ще розум...

У міжчасі Янушек виїхав на навчання до Кракова, де познайомився з новою панночкою Бронею. Приїхавши через рік на вакації, намовляв Настусю піти з ним у ліс на малину. Варка наказала дочці не ходити з паничем, але Настуся не послухала материних пересторог і непомітно вислизнулася з хати на зустріч з Янушем.

Незабаром Янушек виїхав до Кракова, але Варка постійно переживала за дочку. Наступного року панич знову прибув сюди на вакації. Під приводом навчити Настусю писати і читати, щоденно заходив до хати. Одного дня Варка з Василем пішли на панське, Настуся з Іванком залишилася дома. Зайшов Янушек.

– Дорога Настусю, я оженюся з тобою, озолочу тебе...

Після вакації виїхав. Одного разу, коли Варка допомагала жінці управителя на господарстві, почула:

– А Янушек оженився, незабаром стану бабцею...

Варка розповіла про цю новину Настусі, яка вийшла з хати і гірко заплакала, бо чула, що під серцем уже росте нова жива істота. Згодом на світ з'явилася Оленка. Настусі справили «весілля», подібно як колись справили її матері.

Минав час, Оленка росла, а Варка старілася. Одного літнього дня перед хатою зупинилася бричка. З неї вийшла пані Ядзя з паничем Ясьом. За ними фірман ніс клуночок. Варка помітила, що пані Ядзя зберегла свіжість та бадьорість, хіба що трішки поповнішала.

– Наш Ясь захотів побачити свою першу няню, про яку багато знає від бабці Маріанни. А знаєш, мій Зиґмут сказав, що тебе вовки з'їли...

Варка від схвилювання ніби мову геть стримала. А пані Ядзя продовжувала розмову:

– Мама померла вже сім років тому, а муж – торік. Пана розтоптали настрашені чимось коні. А тепер розкажи, як ти жила після того, як пішла від нас?

Варка розповіла всю правду. Засмучена розповіддю колишньої няні, пані Ядзя попрощалася і поїхала з сином. Варка, помітивши залишений вузлик, побігла доганяти паню. Почувши волання Варки, пані звеліла фурманові зупинитися.

– Це тобі, Варю, від Яся, – доброзичливо сказала пані Ядзя.

Вдома Варка розв'язала клунок і побачила там гарні чоботи, зверток дорогої тканини, теплу хустину. Аж заплакала від хвилювання.

Настуня ходила на панщину. Оленка росла немовби на дріжджах. Її минало шістнадцять, коли до неї почав залицятися гарний хлопець Степан.

Одного дня до пана управителя приїхав його внук Казік. Обидва поїхали у поле, де женці жали жито. Казік не без зацікавлення задивлявся на гарненьку Оленку, милувався її справною працею. Наступного дня вирушив у поле сам. Оленці, що не помітила панича, потрібно було забігти до поблизького потічка. Казік прив'язав коня до дерева і стрілою помчав за Оленкою, котра, збагнувши небезпеку, почала втікати. Панич догнав її і кинув на землю. Тримаючи у руці серп, перелякана дівчина замахнулася на Казіка. Зачепила шию і потягнула, що було сили. Кров залила їй лице, груди. Казік заревів від болю.

Визволившись з-під Казіка, який уже втрачав силу, Оленка намагалася витягнути серп, але лише приблизила нещастя, нехотя перерізавши гортанку панича.

Уся в крові побігла до людей. З переляку закричала Настуня. До Оленки, що було сил, біг Степан, але вона впала зомлілою. Підбігла Настуня і обоє занесли Оленку до потічка та почали обмивати кров. Трохи вище без життя лежав Казік.

– Це він напав на мене, я, я лише... – тихо прошептала Оленка, приходячи до тями.

– Ой, що ж то буде?! – бідкалися селяни.

Приїхали батьки Казіка і на третій день назначили суд над Оленкою. Приїхав також пан Янушек – батько Оленки.

– Проси, доню, милості у пана. Він тебе помилує. Таж це твій батько...

Але Оленка вже помішалася в розумі і кричала щось незрозуміле, вимахуючи серпом.

– Нехай мене батько судить, – закричала.

Янушек вхопив Оленку за косу, швидко розплів її та сплів з хвостом коня. Сердито вдарив вороного нагайкою і той зірвався галопом, поволікши за собою Оленку. За ним залишався кривавий слід. Збожеволіла Настуся накинулася несамовито на пана Януша і з неймовірною силою та швидкістю встромила пальці йому до очей. Пан закричав. З його очей текла кров. Настуся з криком побігла за конем. Під лісом кінь скочив у трясовину і провалився у безодню разом з тілом Оленки.Туди ж побігли Степан з Настусею, але й їх поглинула безодня.

Від того часу на місці трагічної загибелі Насті, Степана й Оленки панує якась нечиста сила. Люди старанно обминають оте місце. Розповідають, що опівночі виходять усі з тієї трясовини. Степан на коні разом з Оленкою мчать по навколишніх полях, не залишаючи за собою слідів, а Настя, замислена, стоїть на краю трясовини і сумно споглядає за молодою парою. Як тільки закукурікають перші півні, усі вони повертаються і зникають у безодні.

*

Цю історію розповідала мені моя 85-літня бабуся, коли мені було дев'ять років. Сказала, що це місце, де обезчестив пан Зиґмунт Варку, мусить запастися. Так і сталося, хоч не знаю, в якому році. Місце називається Хрещатова. Саме там, на горі, створилося озерце, а тим потоком, над яким ішла Варка до Душатина, текла каламутна вода. На Хрещатовій сходяться границі піль семи сіл: Душатина, Кальниці, Гучвиці, Рябої, Готіва, Микова, Смільника.

Марія Стахів

Осип Костаревич

Врятовані

(Оповідання)

Марія саме кінчала обдумувати останню графу зведення на довжелезному аркуші формуляра, коли різко задзвонив телефон. Зіскочила зі стільця, хапаючи слухавку. Була переконана, що подібні дзвінки під кінець дня, як правило, були причиною неприємностей.

– Збірна сільська громада Поляни. Слухаю...

– Війта мені, – почувся приказний чоловічий голос.

– Війта немає. Він у робочих справах у селі.

– Чорт його побери. Давай секретаря!

– Робочий день закінчився, секретар вийшов...

– Щось скоро кінчається у вас робочий день. А це хто при телефоні?

– Рахівниця Марія.

– Так слухай ти, Марія. У цю ж хвилину біжи до школи і щоб директор Варош негайно прибув до повітового міста. Зголоситися йому не пізніше сьомої години на вулиці Бурачинській. Зрозуміло?

– Слухаю, – тихо відповіла Марія.

*

Окружний інспектор шкіл Остап Святков'як з самого ранку був схвильований. Він писав якийсь звіт про роботу шкіл і ніяк у нього не виходило. Лише напише речення, два, з пересердя рвав листок і кидав до коша.

Бо що ж писати про навчальну роботу, коли з часу відкриття шкіл у Генеральному Губернаторстві немає ані навчальних програм, ані підручників, ані кабінетів. В той же час для дітвори не вистачає приміщень. Більшість шкіл в селах і містечку зайняті військовими частинами, а діти вчаться у хатах зовсім не пристосо-

---

Осип Костаревич – псевдонім Осипа Звірика (Жвірика), відомого педагога, що народився 4 жовтня 1896 р. в с. Костарівці коло Сянока, помер 16 травня 1970 р. у Львові.

ваних для навчання. В кімнаті на двадцять учнів тиснуться більше сорока хлопців і дівчаток. Яке це навчання може відбуватися у таких умовах?

Виселені з Познанщини і Сілезії вчителі з польських шкіл масово зупинялися у т.зв. Краківському дістрікті, шукаючи тут притулку і праці. Склалася така ситуація, що у школу, де потрібно було одного-двох вчителів, згромадилося їх п'ять-шість. Подвоїлася кількість вчителів у семирічках. Це спричиняло в учительських колективах постійні непорозуміння, колотнечі, претензії за кількість навчальних годин, ба навіть бійки за житлові приміщення.

Та й склад учнів неоднорідний, зібрані з різних кінців країни, з різних шкіл, різного віку у класах. Це були діти місцеві і діти виселенців з західних повітів Польщі. Про обов'язки регулярного відвідування учнями школи не було й мови. Великою перешкодою були постійні міграції населення з одного пункту у другий в пошуках праці, житла, уникнення примусового вивозу на роботи до Німеччини.

Навчальна робота в школах проходила якимсь дивним самопливом. Школи не були по суті місцями навчання, а стали пристановищем на час війни для новоприбулих вчителів. А для дітей школа стала осередком, де можна було втікти з дому від роботи і не обов'язково вчитися.

Дещо іншим було становище в школах з українською мовою навчання. Міжвоєнна Польща стояла на позиції повної ліквідації українських шкіл і полонізації українців, зокрема в Краківському воєвідстві на Лемківщині. Навчання вже від першого класу починалося польською мовою, перед лекціями і після них учні змушені були читати польські молитви. Особливо ці вимоги стали загальними після 1933 року, коли вчителі-українці були переведені в чисто польські етнографічні райони, а в українські школи влада призначала спеціально підготовлених для полонізації вчителів.

На початку війни польські вчителі повтікали з українських сіл і згодом тут повернулися деякі виселені раніше вчителі-українці. Але їх не вистачало для всіх шкіл. І тому стали тоді вчителювати люди різних професій, студенти, священики, учні середніх шкіл. Звичайно, що фахові вчителі в українських школах цінилися дуже високо, як досвідчені педагоги. Одним із них був Василь Варош, директор школи в Полянах.

Інспектор Святков'як саме про нього думав з самого ранку. Він знав Вароша ще з того часу, коли вони обидва були безробітними, голодували, місяць за місяцем шукали праці. Врешті отримали тимчасові посади на Лемківщині.

Все те згадав тепер Святков'як, котрий, маючи вищу педагогічну освіту, що її самотужки здобув заочно, став повітовим інспектором шкіл. Варош працював у Полянах і там одружився з дівчиною-жидівкою. Скільки ж то було шуму з цього приводу! «Зрадники народу, відщепенці своєї нації». Годі було показатися поміж людей. Тепер у них двоє дітей, живуть у полянській школі.

*

Під вечір Святков'як вийшов за місто. Сонце клонилося уже за верхи гір. Прекрасні і близькі йому лемківські гори. Йому знайомий там кожен потічок, стежинки, поля, пахучі сіножаті, дерев'яні хижі та селяни-лемки, з якими він працював кільканадцять років. Ішов задуманий в полоні спогадів, незважаючи на пилюку по дорозі. З задуми вивів його, здається знайомий, неспокійний голос:

– Інспектор, ви? Що ви тут робите? – Біля Святков'яка зупинив ровер запилений, спітнілий Варош.

– А... вітайте, друже! Давайте пройдемося он там під стару липу у тінь, побалакаємо...

– Та ні, не можу. Мене чомусь викликають у ґестапо. Чи не догадуєтесь, випадково, в якій справі маю там з'явитися сьогодні на сьому годину?

– Не поспішайте... А хто вам сказав, що вас викликає ґестапо?

– Марія, рахівниця з сільської управи. Сказала, що був телефон з ґестапо за мною. Ось тому спішу, щоб не накликати на себе додаткової біди за спізнення.

– Це добре, що Марія так думає... – По хвилині надуми додав: – А вас викликав я. Спеціально вийшов вам назустріч...

– Ви? Що сталося?

– Ходімо з дороги.

Пішли вузькою стежкою в напрямку старої липи. На горбочку присіли.

– До вас готуються завтра навідати, – сказав тихо Святков'як.

– Хто? Навіщо? – захвилювався Варош.

– Хто ж інший. Ці сволочі з Бурачинської вулиці. Що саме їм потрібно – додуматися неважко. Приходив до мене учора шофер від крайсгаутмана, щоби вияснити, якою дорогою найкраще добратися до Полян. Він знає, що ці околиці мені добре відомі. Я пояснив йому, що можна через Крампну або через Гирову. Але в обох випадках автом добратися трудно, бо на річці мости розрушені. Запитав, мимоходом, шофера, навіщо і з ким збирається там їхати.

– Та бачите, – каже він, – там є якась вчителька-жидівка. А може не вчителька, а ціла жидівська родина. Їх хочуть забрати, а може й на місці розправитися. Я боюсь з ними їхати, бо як застрягну десь у дорозі, то можуть потрактувати це як саботаж і тоді біді не минути.

Коли шофер попрощався, я задумався над долею вашої сім'ї. Не трудно було додуматися, що мова йде саме про вашу дружину, донечок. Та й вас не поминуть. Я вирішив якось попередити вас і тому придумав розмову з Марійкою.

– Дорогий друже, я розумію, що ви взяли на себе поважний ризик. Не дай Бог, щоби вони довідалися про нашу розмову. Вам був би кінець... – Варошеві важко давалася розмова. Від надмірного хвилювання здригалися м'язи на обличчі. Нервово глянув на годинник.

– Прощавайте. Маю надію, що ще колись зустрінемося...

Схопив ровер і швидкими кроками повів його стежкою до дороги.

*

Тієї ж ночі Варош з дружиною і дітьми зник з Полян.

Через кілька років після війни Варош і Святков'як зустрілися у Львові. Зустрілися на святій рідній землі...

Осип Костаревич

Ігор Дідович і його віршування

Туга за рідним Карпатським краєм, бажання відтворити на папері образ природної краси Лемківщини, спонукали не одного лемка чи лемкиню взятися за перо та попробувати створити оповідання чи вірш. Одним вдається це краще, іншим гірше. Правдою є те, що початкові твори молодих чи старших авторів здебільша далекі від вимог сучасних літературних правил. Але всі ці спроби написані просто, нескладно і, головне, чується у них теплота серця. Вони цінні як фіксатори історичних подій, психологічного стану виселенців з Лемківщини.

Одним з таких поетів-початківців є Ігор Дідович. Народився він 28 вересня 1943 року в селі Більцарева. У 1946 р. його родину виселено на Кіровоградщину. Низький життєвий рівень східноукраїнських селян у післявоєнні роки змусив родину Ігоря (подібно як багато інших лемківських родин) вже наступного року податися на захід, ближче рідних сторін. Зупинилася родина Дідовичів у містечку Пустомитах на Львівщині.

Після середньої школи Ігор закінчив Львівський автошляховий технікум. Працював на різних роботах: шофером, механіком, начальником автоколони. Кілька разів відвідав Лемківщину і щиро захопився красою гірського краю. Свої враження, переживання, захоплення почав (з січня 1995 р.) вкладати у віршовані твори.

Подаємо деякі з них і сподіваємося, що читачі не занадто суворо оцінять їх.

Ігор Дідович

Ти краю наш...

Ти, Лемківщино мила,
Ти незбагненна і щира,
Ти – край краси земної,
Ти – рай душі людської,
Ти краю наш...

Ти незабутий нами,
Хоча й обмитий сльозами,
Ти наймиліший нам
І оспіваний піснями.

Хоч і не живу я в краю,
Але я добре знаю,
Що в серці своїм –
Тебе я маю...

Пустомити, березень 1995

«Дзвони Лемківщини»

Присвячується часописові цієї назви, що виходить у Тернополі

Щоб знали всі,
Що у Львові церква є,
А у Тернополі
«Дзвін» лемківський б'є.
Нехай відгомін «Дзвону»
Буде чути
На весь світ.
Нехай же знають люди,
Що то лемківський зліт.
В душі і серці лемка.
Цей гомін дзвону відіб'ється
І полетить до серця Лемківщини
Через гори, річки і долини,
Аж до «Ватри» в Ждині.

А це відлуння, це крик душі,
Це пережиті муки і страждання,
Це з рідної землі зігнання.
Нехай же «Дзвін»
Сильніше б'є!
Щоб знали всі,
Що лемко витерпів,
Що лемко живе!

Пустомити, 1995

Шевченківський гай*

Як я иду по тім гаю,
Мі ся здає, же прямую
Горі селом в ріднім краю.
Стоят хижі дерев'яни,
На них дахи солом'яни,
Тіж ту яри, гори, доли,
Роснут ялиці, буки, явори.
І в тім гаю
Пташки сой сьпівают...
А в неділю рано
Вшитки прихожани
Православни і грекокатолики
Идут до церкви ся молити.
А в церковці дуже люда
Правит службу отец Дуда,
Чудні сьпіват «Лемковина»,
Радий старий і дітина.
Так ся сьвітят лиця наши,
Кед би кусок щестя нашли,
Незалежно од конфесій
Вшитки лемки ся з'єднали.
Щира гнеска наша дяка
Пану Красівскому,
Його серцю лемківскому,
Же му ся удало
Церковцю збудувати
І нас, лемків, об'єднати.

* Шевченківський гай – парк у Львові, на території якого розбудовано Музей народної архітектури з лемківською зоною і лемківською церквою.

Василь Мадзелян, «Весілля», гравюра.

Букет лемківських весільних співанок

Весіля, весіля,
Ой, буде веселенько,
Радує ся душа,
Ой, тішит ся серденько.

Допомож нам, Боже,
Ой, і Пречиста Мати,
В щасливу годину,
Ей, весіля зачати.

Щасливо зачати,
Ей, щасливо скінчити,
Допомож нам, Боже,
Ой, і Пречиста Мати.

*

Пустте же нас, пустте,
Або нам отворте,
Бо ся погніваме
Та ся повертаме.

Пустте же нас, пустте,
Бо гев нас не дуже,
Півдружба, сто сватів,
Дванадцет гудаків.

Пустте же нас, пустте,
Бо нам в ножки зимно,
Не так в ножки зимно,
Як младому пильно.

*

На розтоці, на потоці
Два голуби воду пили.
Пили, пили, юж злетіли,
На лелию собі сіли.

Зачали сой гуторити,
Кого мают оженити.
Єст Иванко в Гаврися,
А у Штефана Марися.

Треба тото враз злучити
І на Бога поручити.
А на Бога на милого,
На Иванка молодого.

*

Така наша пані млада,
Як на ярку бистра вода,
Така она весела,
Якби мава три села.

Ідеме ми з коморечки,
Дайте же нам палюнечки.
Зробили зме з дівки жену,
Ведеме єй заручену.

*

Сіли зме ту, мамусь,
На вашу лавицю,
Дайте же нам, дайте,
Нашу молодицю.

Треба би нам, треба,
Стільця широкого,
Жеби ся нам зишла
Родина до нього.

*

До шлюбу лем єдно,
А зо шлюбу двоє,
Призрий ся, мамичко,
Ци твої обоє.

Ой дали сте, дали
Шугайови жену,
А тепер нам дайте
Курочку печену.

Курочку печену,
Барана цілого,
Та ся забавиме
Аж до дня білого.

*

Ой плакала Марися,
Як єй шлюб давали,
Як єй на головку
Корону поклали.

Не плач, Марись, не плач,
Не бере тя смаркач,
Бере тя урода,
Хлопец як ягода.

Не плач, Марись, не плач,
Не заливай очка,
Не додавай жалю
До мого сердечка.

*

Не хотіла кавонька
З дуба воду пити.
Не хотіла сой Марися
Иванка любити.

Юж зачала кавонька
З дуба воду пити.
Юж зачала сой Марися
Иванка любити.

*

Помедже столички
Червени ґузічки,
Ой, запрігай, Ваню,
До воза конички.

*

Недалеко, лем за воду,
Поведеме панну младу,
Заголови і перину,
І пінязи повну скриню.

*

На зеленій луці
Заяц лишку імат,
Иванко в коморі
Марисю обнимат.

СМІЙТЕСЯ НА ЗДОРОВ'Я

Серед слов'янських народів габровці (Болгарія) славляться своїм особливим гумором, веселими видумками і смішними побутовими історіями. Нижче подаємо декілька сміховинок про цю цікаву групу південних слов'ян.

На єдно велике сьвято посходили ся мешканці ріжних міст і на велику гостину принесли ідло, яке найліпше там гміют виготовляти. Житель Хаскова принюс печеного барана, житель Ямбола котел гуляшу з флячків, з Бургаса – смажену рибу, з Толбухіна – коровай, з Пловдива – фрукти, Софії – смажених курчат, Трояна – сливову ракію, а житель Габрова... привюв свого брата.

В габровскім шпиталю виникла потреба перелити кров богатому іноземцю. По переливаню хворому стало ліпше і він щедро нагородив габровця, котрий дав му свою кров. По другім переливаню нагорода була барз мала, а по третім – він нич не дав. В жилах іноземця текла юж габровска кров.

Два габровці ся засперечали, кому ся удаст офірувати в церкви менше гроши. Перший положив на тацу єден стотинок і побідоносні поздрів на другого.

– За двох, – смиренні повів другий, і ся перекстив.

Габровец направляв дах і хпав. Як летів попри кухонне вікно, крикнув жені:

– Од гнеска готуй юж на єдну порцію меньше...

– Ци правда, же ти видав дочку за свого касіра?

– Правда.

– Но, але ти му не довіряв.

– Я і тепер му не довірям. Зато тепер вкрадени в мене гроші він буде заносити моій дочці.

Жена єдного габровця часто білила кімнату. То денервувало скупого мужа. Єден раз юж не витримав:

– Та перестан мазати стіни. Видиш, же ся кімната зменшила!

– Та йой, яки тоти лемки скупи, написали о нас лем на єдній сторінці. Книжка ся ім скінчила, повідают.

ЗМІСТ

Дорогі Читачі 5
Календарна частина 6

Вигнанці 31

Роман Галан (опр.): Без права на повернення (до 50-річчя виселення лемків) 31
Іван Красовський: Роздуми над давньою фотографією 39
Іван Кулик: Лемки в Монастириських піввіку пізніше 40
о. Ростислав Свистун: Побач, не забудь і люби .. 44
Михайло Костик: Повічте, де моя Гирова 49

З Лемківщини і для Лемківщини 75

Богдан-Ігор Антонич (до 60-річчя смерті) 75
Філарет Колесса (до 50-річчя смерті) 76
Юліян Тарнович (до 20-річчя смерті) 76
Галина Щерба, Роксоляна Яремкевич: Володимир Кубійович і Лемківщина 78
Іван Красовський: Живий у царстві мистецтва (до 75-річчя з дня народження Василя Шалайди) ... 84
Андрій Сухорський: Лемківські різьбярі в Моршині 88

Ювіляри 89

Михайло Подільчак: Приносить радість і надію (до 80-річчя проф. Анатолія Гнатишака) 89
Іван Красовський: Лемківський іконостас Василя Мадзеляна (до 80-річчя славного мистця) 91
Осип Величко: Невтомний дослідник історії та культури лемків (до 70-річчя Івана Красовського) 95
Михайло Крупа: Годі мовчати, коли душа співає (до 75-річчя Марії Стахів) 102
Марія Стахів: Лемки; Туга 103
Остап Лапський: 50 років повертання Петра Трохановського-Мурянки (до 50-річчя поета) 104
Петро Мурянка: Мурянчыско 105
Роман Одрехівський: Петро Кіт – майстер лемківської різьби (до 80-річчя з дня народження) 106

В. Дошнянський: Закоханий у мистецтві (до 75-річчя Осипа Величка) 108
Андрій Сухорський: Він дереву нове життя дарує (до 75-річчя Андрія Орисика) 111
Андрій Сухорський: Майстер дерев'яних чудес (до 75-річчя Василя Бинча) 113
Його перо малює радість (до 70-річчя Семена Шевчика) 114
Семен Шевчик: «Ватра» лемківска; Буд здрава, моя Лемківщино 115
На службі здоров'я (до 70-річчя Степана Кітика) 117
Марія Бурдяк: Педагог з душею діяча (до 50-річчя Степана Бубернака) 119

Диктоване серцем 121

Іван Красовський: На світанку 121
Степан Батюк: Вчителював я на Лемківщині під Австрією 132
Марія Стахів: Нещасні долі 138
Осип Костаревич: Врятовані 149
Ігор Дідович і його віршування 153
Ігор Дідович: Ти краю наш...; «Дзвони Лемківщини»; Шевченківський гай 154
Букет лемківських весільних співанок 156
Сьмійте ся на здоровля (гумор габровців) 158

– Та што ви, габровці, повідате. Ми, лемки, скупи? І хоц книжка ся нам кінчит, але маме ту іщи кусьцьок місця, та сой іщи побесідуйте, а бесідуєте барз красьні.

– Ци ти чула, же сусідови приписали дієту?
– О, то тепер можеме го запросити на гостину.

Лікар, незадоволений малом сумом, што му дав габровец:
– Ци то для мене, ци для мого санітара?
– Для обох, – одповів габровец.

До габровців пришли гості і довго ся засідили. Ґаздиня не витримала і голосно наказала мужови:
– Но, ляжеме юж спати, бо гості хотят ити домів.